

AZ
ORSZÁGOS
ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR
KÖZLEMÉNYEI

*

COMMUNICATIONES

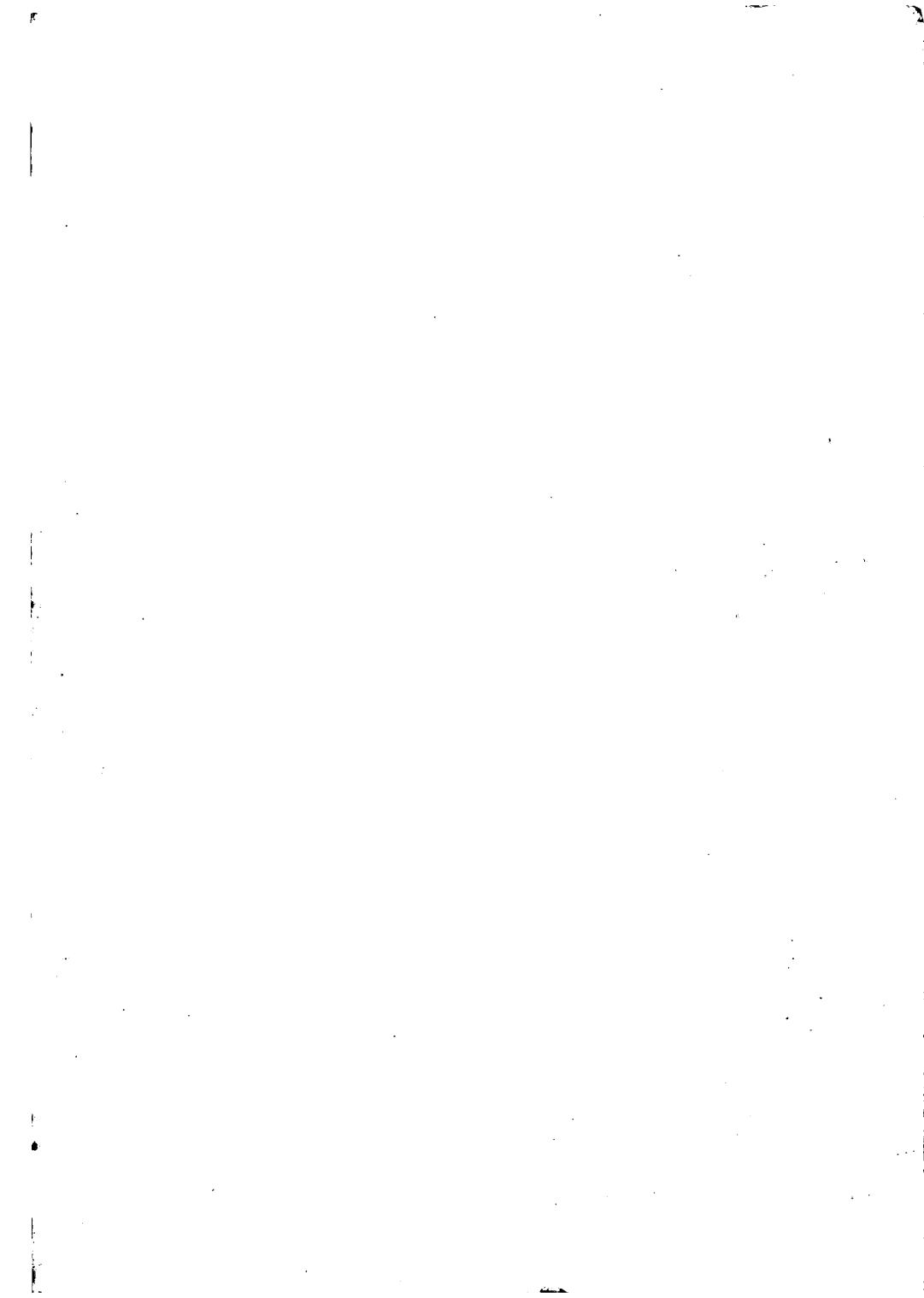
EX

BIBLIOTHECA HISTORIAE MEDICAE
HUNGARICA

14

AZ ORSZÁGOS
ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR
KÖZLEMÉNYEI

COMMUNICATIONES
EX BIBLIOTHECA HISTORIAE MEDICAE
HUNGARICA

14

BUDAPEST, 1959

Szerkesztőség:

PALLA ÁKOS, szerkesztő
Országos Orvostörténeti Könyvtár
Budapest, II., Török u. 12.

Szerkesztő bizottság: FARKAS KÁROLY az orvostudományok doktora, elnök (Budapest), tagok: MORELLI GUSZTÁV dr. ny. egy. rk. tanár (Budapest), DADAY ANDRÁS dr. főorvos (Budapest), NÉMEDY IMRE dr. egy. docens (Budapest), BENCZE JÓZSEF dr. főorvos (Szombathely), REGÖLY-MÉREI GYULA dr. kandidátus (Budapest), KATONA IBOLYA dr. főorvos (Budapest), HAHN GÉZA dr. kandidátus (Budapest).

Редакционная Коллегия

ПАЛЛА АКОШ редактор
Государственная медицинско-историческая библиотека.
Budapest, II., Török u. 12.

Члены Коллегии: *Карой Фаркаш* профессор, председатель (г. Будапешт)
Густав Морелли, профессор (г. Будапешт). *Андраш Дадай* доктор (г. Будапешт)
Имре Немеди, доктор (г. Будапешт). *Йозеф Бенце* доктор (г. Сомбатхей)
Дюла Рэголи-Мереи доктор (г. Будапешт), *Ибóйа Катона* доктор
(г. Будапешт) *Геза Хан* доктор (г. Будапешт)

Redaktion:

A. PALLA, Redakteur
Medizingeschichtliche Landesbibliothek
Budapest, II., Török u. 12. Ungarn

Redaktionskommission: Prof. Dr. K. FARKAS, Vorsitzender (Budapest), Prof. Dr. G. MORELLI (Budapest), Dr. A. DADAY (Budapest), Dr. I. NÉMEDY (Budapest), Dr. J. BENCZE (Szombathely), Dr. J. REGÖLY-MÉREI (Budapest), Dr. H. KATONA (Budapest), Dr. G. HAHN (Budapest).

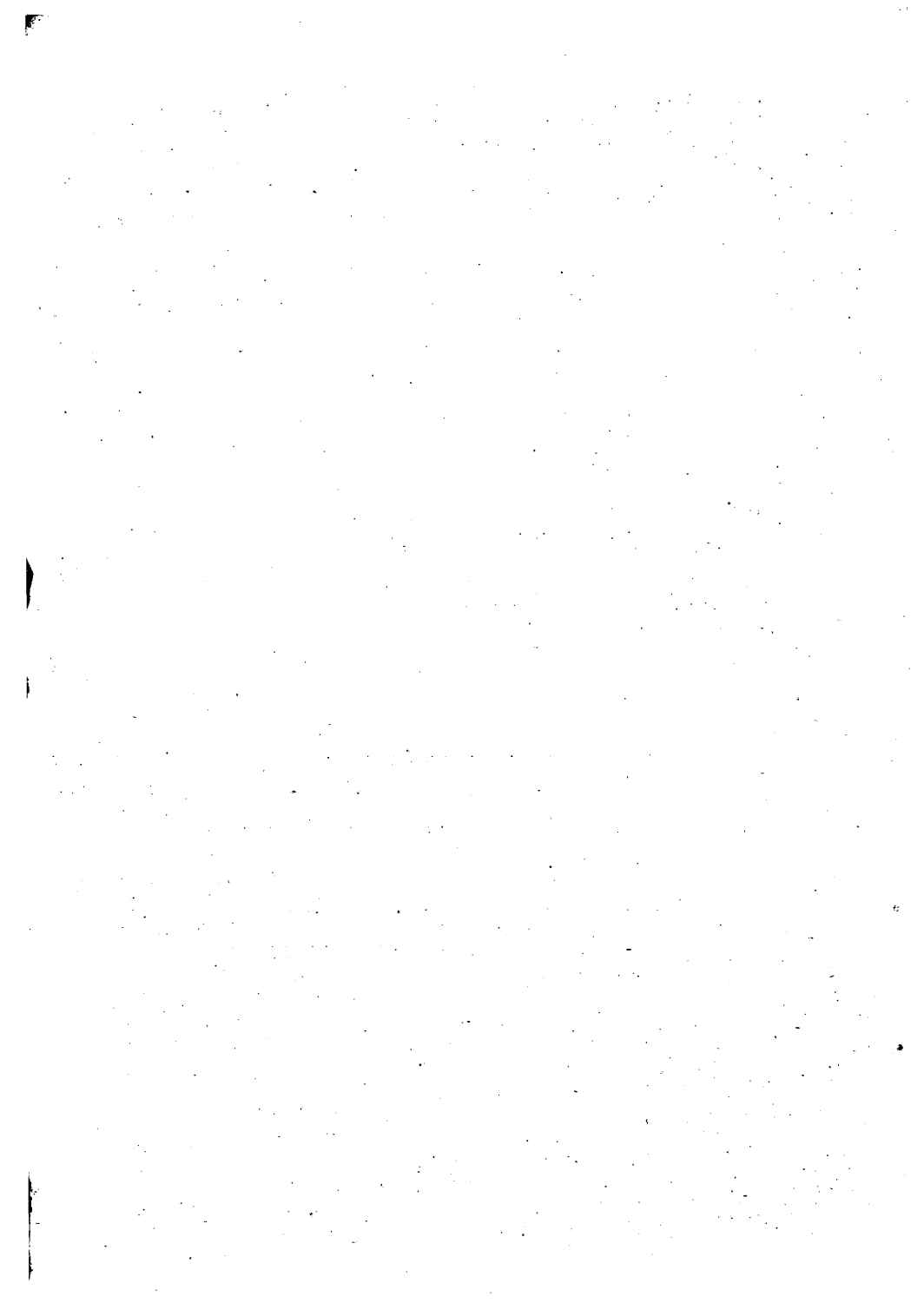
Board of editors:

A. PALLA, Editor
Library of the Medical History
Budapest II., Török u. 12. Hungary

Consulting editors: Prof. M. D. Ch. FARKAS, president (Budapest), Prof. M. D. G. MORELLI (Budapest), M. D. A. DADAY (Budapest), D. Pharm. I. NÉMEDY (Budapest), M. D. J. BENCZE (Szombathely), M. D. J. REGÖLY-MÉREI (Budapest), M. D. V. KATONA (Budapest), M. D. G. HAHN (Budapest).

TARTALOM

Az első magyarországi Orvostörténeti Kongresszus	5
Dr. Haranghy László akadémiai levelező tag, üléselnök megnyitó beszéde	15
Dr. Vilmon Gyula miniszterhelyettes ünnepi beszéde	19
Farkas Károly, az orvostudományok doktora, előadása Markusovszky munkásságáról.	28
Prof. Szodoray Lajos, az orvostudományok doktora: Az orvostörténet oktatásának problémái hazai orvosegyetemeken	34
Dr. Regöly-Mérei Gyula: Az Isis-tisztelet szerepe az óegyiptomiak mágikus gyógyászatában	43
Palla Ákos: Sibilla unguentaria a legújabb kutatás megvilágításában ...	51
Dr. Daday András: Vas megye első fizikusáról	71
Dr. Bencze József: Emlékezés Szegedi Körös Gáspárra	79
Die erste medizin-geschichtliche Landeskongress in Ungarn	85
Eröffnungsrede von prof. László Haranghy korrespondierendes Mitglied der ungarischen Akademie der Wissenschaften	95
Festrede von dr. Gyula Vilmon Ministerstellvertreter für Gesundheitswesen	100
Dr. Károly Farkas: Das Wirken Lajos Markusowszky's	111
Prof. Lajos Szodoray: Probleme des medizingeschichtlichen Unterrichts an den ungarländischen Universitäten.	119
Dr. Gyula Regöly-Mérei: Der Isis-Kult und die magische Heilkunde der alten Ägypter	129
Ákos Palla: Sibilla unguentaria im Lichte der neuesten Forschung ...	138
Dr. András Daday: Vom ersten Physikus aus dem Komitat Vas ...	159
Dr. József Bencze: Erinnerung an Gáspár Szegedi Körös	168

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI ORVOSTÖRTÉNETI KONGRESSZUS

Sárvár—Szombathely 1958. október 4—5

Idestova 80 esztendeje annak, hogy a „magyarországi orvosok és természetvizsgálók” 1880-ban Szombathelyen tartották meg egyik nagygyűlésüket. Vannak, akik már ezt tekintik az első magyarországi orvostörténeti kongresszusnak (lásd Vas Népe 1958. okt. 4. sz.), amikor – állítólag „a halhatatlan emlékü nagy magyar szabadságharcos orvos, dr. Markusovszky Lajos elnökölt”.

Nincs értelme ugyan a prioritás kérdése felett vitát kezdeni, azonban éppen az orvos-történeti hűség kedvéért e megállapítások mégis bizonyos kiigazításokra szorulnak. Az 1880. évi nagygyűlés munkálatairól kiadott részletes jelentés, valamint az Orvosi Hetilap-nak a nagygyűlésről szóló beszámolója (lásd O. H. 1880. évf. 35–36. sz.) alapján meg kell állapítanunk, hogy a részvevők névsorában Markusovszky neve nem is szerepel, az ülésen más elnökölt, a nagygyűlés tárgysorozatára kifejezetten orvostörténeti kérdések nem voltak felvéve. Így tehát helyes, hogy az 1958. évi október 4–5-én Sárvárott és Szombathelyt tartott tanácskozásokat illeti az „Első magyarországi orvostörténeti kongresszus” megnevezés.

Bármilyen akadályozta is azonban az említett nagygyűlésen való személyes megjelenésében Markusovszkyt, amikor az orvostörténelemről beszélünk, ezt nem tehetjük anélkül, hogy kegyeletes emlékezéssel ne tekintsünk hervadhatatlan érdemeire, mert hiszen egy évszázaddal ezelőtt ő volt az, aki mint a magyar orvosi

oktatás nagy reformátora, írásban és szóban igyekezett a közfigyelmet a hazai orvostörténeti kutatás felbecsülhetetlen fontosságára ráirányítani és ahol csak tehetette, tántoríthatatlan szívósággal hirdette ennek fontosságát.

A magyarországi orvostörténelmi kutatások igen régi és eredményekben dús múltra tekinthetnek vissza. Az azonban, hogy az orvostörténelem országos érdeklődést válthasson ki, a hazai kutatások quantitása, de elsősorban kvalitása olyan fokot érjen el, hogy önálló nagygyűlés megtartására sor kerülhessen, szükségképpen sok esztendei kutatói munkát igényelt. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy ma már nagyszámban vannak magyar orvostörténészek, a kutatói munka pedig számos, igen jelentős önálló kutatási eredmény elérésében nyilvánul meg. Minderről részletesebben „Közleményeink” 1958. évi 8. számában a 247–320-ik oldalon többnyelvű beszámolója részletes jelentést adott. Az azóta eltelt idő óta csak fokozódott az orvostörténelmi tudományos kutatások száma, de az elért eredmények értéke is. Ez bizonyos tekintetben az első magyarországi orvostörténeti kongresszus rendezőbizottságának gondot is jelentett. Olyan nagyszámú előadó részvételére kellett ugyanis számítani, hogy erre a rendelkezésre álló rövid idő alatt lebonyolításra nem is kerülhetett volna sor, ezért a rendezőség úgy határozott, hogy az első kongresszust ünneplés keretében között tartja meg és az előadások tekintetében csupán egy-néhány felkért referens közreműködésével, elsősorban pedig helyi vonatkozású orvostörténelmi kérdések tárgyalásával elégedik meg és majd az 1959. évi második nagygyűlésen fogja orvostörténészeink bejelentett értékes előadásait napirendre tűzni.

Egészségügyi Kormányzatunk nagy anyagi áldozattal otthont teremtett a magyar orvostörténelmi kutatások számára, amidőn megalapította az Országos Orvostörténelmi Könyvtárt. Az azóta megalakult Orvostörténeti Szakcsoport együttesen rendezi a Könyvtárral, utóbbi helyiségében, a tudományos üléseket és ez a szoros együttműködés, amely minden területen fennáll, nagymértékben előmozdította a magyar orvostörténelem további fejlődését. Különösen jelentőségteljes az a tény, amely a könyvtár fennállásának egész vonalán is élénken megnyilvánul, hogy az

Egészségügyi Minisztérium mind erkölcsi, mind anyagi vonatkozásban az orvostörténelem ügyét felkarolta és éppen így vált lehetségessé, hogy az orvostörténet, mint önálló kutatói ág induljon fejlődésnek. Hogy ez valóban bekövetkezett, annak a nagyszámú előadás, értékes közlemény, de nem utolsósorban a Könyvtár sok olvasója és kutatói látogatója jelenti bizonyítékát. Nagy jelentőségű körülmény, hogy az Egészségügyi Tudományos Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia nagyértékű erkölcsi, sőt anyagi támogatást nyújt a magyar orvostörténelem számára és vezetőségén, valamint tudománytörténeti bizottságain keresztül állandó segítséget, tanácsot és útbaigazítást ad az Orvostörténeti Szakcsoportnak és Könyvtárnak. Így jöhetett létre az az adottság, amely a hazai orvostörténelem fejlődéséhez vezetett, így vált lehetségessé, hogy Szakcsoportunk és a Könyvtár, szoros együttműködésben, tovább csiszolja és javítja munkáját. A Könyvtár ma már nemcsak igen tetemes könyv- és folyóirat anyaggal rendelkezik, amelyet a Könyvtár dolgozói lelkes munkával a korszerű igényeknek megfelelően rendeztek, szaktárgy és név szerinti katalógussal elláttak; hanem a Könyvtár igen értékes kézirat, levéltár (levelck), kép, incunabulum és codex anyaggal is rendelkezik, valamint orvostörténeti muzeális darabokkal, amelyek feldolgozása nemcsak kutatóink érdeklődését keltheti fel, hanem még teljesen ismeretlen magyar vonatkozású orvostörténelmi adatok feltárására is alkalmas. Amikor a Könyvtár 1951-ben megkezdte munkáját, első felhívásaira máris nagyszámú jelentkezők orvostörténészeink. Azóta a kutatók száma megsokszorozódott és éppen ez a lelkes orvostörténelmi munka tette lehetővé első önálló kongresszusunk megtartását.

Az Egészségügyi Minisztérium megértő segítsége új és önálló otthonhoz juttatta a Könyvtárt, a II., Török utca 12. szám alatti szép barokk palotában, itt nyert egyúttal hajlékot a magyar orvostörténelem kutatói eredményeinek fóruma is: tudományos üléseink és Orvostörténeti Közleményeink.

Az Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet, amellyel Könyvtárunk szoros szervezési kapcsolatban áll, mindenkor nagy megértéssel karolta fel a magyar orvostörténelem fontos ügyét.

Amikor e beszámoló megemlékezik azon adottságokról, amelyek most, hosszú évtizedek után, lehetővé tették az első magyarországi orvostörténelmi kongresszus megtartását, akkor fel kell említeni azoknak nevét is, akik megértésükkel és hathatós segítségével lehetővé tették, hogy Magyarországon megindulhassanak az orvostörténelmi kutatások: Ratkó Anna, majd dr. Dolleschall Frigyes egészségügyi miniszterek, dr. Simonovits István miniszterhelyettes, dr. Vilmon Gyula miniszterhelyettes, prof. dr. Rusznyák István akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, prof. dr. Babits Antal akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia V. Osztályának jelenlegi osztálytitkára, prof. dr. Haranghy László, a Magyar Tudományos Akadémia lev. tagja, az Akadémiai Orvostörténelmi Bizottság elnöke, prof. dr. Sós József, az Egészségügyi Tudományos Tanács elnöke, prof. dr. Alföldy Zoltán, az Egészségügyi Tudományos Tanács főtítkára, dr. Dubovitz Dénes, minisztériumi főosztályvezető, az Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet egykori igazgatója, valamint prof. dr. Farkas Károly, az Orvostörténelmi Szakcsoport elnöke és az Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet jelenlegi igazgatója voltak elsősorban azok, akik mindenkor felkarolták az orvostörténelem ügyét, de ezenkívül még orvostörténelmi előadások megtartásával is tevőlegesen hozzájárultak a hazai orvostörténelem fejlődéséhez.

Így került sor az első magyarországi orvostörténelmi kongresszus megrendezésére. A siker már eleve is biztosítottnak látszott, hiszen minden illetékes fórum részéről a legmesszebbmenő jóindulat nyilvánult meg. Az első magyarországi orvostörténelmi nagygyűlést a Magyar Tudományos Akadémia Orvostörténelmi Bizottsága, az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének Orvostörténelmi Szakcsoportja és az Országos Orvostörténelmi Könyvtár együttesen rendezte meg, s ez a közös munka az egész orvostörténelem ügyét szolgálja. A kongresszus meghirdetése az „Orvosi Hetilap” 1958. évi 31. számában történt meg. A felhívásra az ország minden részéről több mint 250-en jelentkeztek, azonban a helyszínen csatlakozó vendégekkel együtt a kongresszus résztvevőinek száma megközelítette a 350-et.

A szombathelyi Savaria nagyszálló vezetősége előzékenységből sikerült az összes résztvevőket – beleértve a minden dicsőretet megérdemlő MÁVAUT gépkocsivezetőket is – egy helyen elhelyezni és mindenki részére a legmesszebbmenő kényelmet biztosítani.

Az indulás október 4-én reggel 7 órakor történt a Tudományos Akadémia előtti gyülekezőhelyről. A négy autóbusz délben pontosan megérkezett Sárvárra. Itt ebéd után, délután 3 órakor a sárvári vár XVI. századbéli lovagtermében megkezdődtek a kongresszus tudományos előadásai.

Prof. dr. Haranghy László, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, az Akadémia Orvostörténelmi Bizottságának elnöke nyitotta meg az első magyarországi orvostörténelmi kongresszust. Üdvözölte a párt, a minisztérium, a hatóságok, egyes szervezetek képviselőit és a résztvevőket. Kegyelettel emlékezett meg az Orvostörténelmi Szakcsoport első elnökének, a tragikus hirtelenséggel elhunyt Jáki Gyula szegedi rektornak működéséről, akinek helyére közfelkiáltással az Országos Recuma- és Fürdőügyi Intézet igazgatóját, dr. Farkas Károlyt választották meg, az Orvostörténelmi Szakcsoport alelnökéinek pedig dr. Simonovits István miniszterhelyettest, dr. Vilmon Gyula miniszterhelyettest és prof. dr. Haranghy Lászlót, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját.

Napirend előtt Tóth Dezső, az MSZMP megyei első titkára, Gonda György, a Vas megyei Tanács, dr. Salgó Kálmán pedig a Sebész Szakcsoport nevében üdvözölték a kongresszust. Az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete részéről dr. Pál Ferenc főtitkár adott örömeinek kifejezést, hogy a Szakszervezet kötelékében megalakított Orvostörténelmi Szakcsoportban sikerült a magyar orvostörténelem hivatott művelőit és barátait összefogni és őket alkotó munkára serkenteni.

Ezután került sor a kongresszus napirendjére, amely az előzetesen megállapított programnak megfelelően a következőképpen alakult:

Üléselnök:
Haranghy László

a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, egyetemi tanár,
a Tudományos Akadémia Orvostörténelmi Bizottsága elnöke

1. Elnöki megnyitó.
2. Vilmon Gyula miniszterhelyettes: Ünnepi megnyitó.
3. Farkas Károly (Budapest) előadása.
4. Szodoray Lajos (Debrecen): Az orvostörténelem tanítása egyetemünkön.

Szünet.

5. Regöly-Mérei Gyula (Budapest): Az Isis-kultusz magyarországi orvostörténeti vonatkozása.
6. Palla Ákos (Budapest): Sybilla unguentaria a legújabb kutatások megvilágításában.
7. Daday András (Budapest): Vas megye első fizikusáról.
8. Bencze József (Szombathely): Szegedi Kőrös Gáspár, a XVI. század híres sárvári orvosa.

Az elnöki és az ünnepi megnyitót, valamint az elhangzott előadásokat magyar és német nyelven in extenso közöljük a következő oldalakon.

A szünetben a közönség igen értékes kiállítást szemlélhetett meg, s c helyen is őszinte köszönetünket fejezzük ki a Művelődésügyi Minisztériumnak, hogy a kongresszus tiszteletére a sárvári vár arany, ezüst, porcelán kincseiből és a korabeli bútoraiból ilyen szép kiállítást rendezett.

A kongresszus tudományos részének lebonyolítása után a résztvevők autóbuszon utaztak Szombathelyre.

Este a „Savaria” nagyszálló különtermében tartotta meg a nagygyűlést az ünnepélyes társasvacsorát. Az elhangzott pohár-

köszöntők is visszatükrözték azt az ünnepi és lelkes hangulatot, amelyet az első hazai kongresszus alkalmával minden orvostörténész érzett. A banketten az Egészségügyi Minisztériumot dr. Vilmon Gyula miniszterhelyettes, az Egészségügyi Tudományos Tanácsot prof. dr. Sós József elnök, a Magyar Tudományos Akadémiát prof. dr. Haranghy László lev. tag, az Orvos-Egészségügyi Szakszervezetet dr. Pál Ferenc főtitkár képviselték. A társasvacsorán megjelent Tóth Dezső, az MSZMP megyei szervezetének, Gonda György a Vas megyei Tanács, Szabó Imre pedig a Szombathelyi Városi Tanács képviselője.

Késő éjszakai órákig maradtak együtt orvostörténészeink és beszéltek meg orvostörténelmi kutatásaik eredményeit.

Még mindannyiunk gondolataiban felejthetetlen élményként frissen élt a tudományos előadások színhelyét képező sárvári vár gyönyörű lovagterme, amikor másnap reggel előállottak az autóbuszok, hogy a már a XII. században meglévő sárvári vár meglátogatása után, újra hasonló történelmi emléket tekintsenek meg a kongresszus résztvevői. Ezúttal az 1256-ban épült jáki templomot néztük meg, majd onnan visszatérve a szombathelyi (Savaria) római települést, az erre vonatkozó ásatásokat és a II–III. században épült Isis-templomot, melynek feltárása most van folyamatban. A kellemesen eltöltött társasvacsora után újabb autóbuszkirándulásra került sor, éspedig Kőszeg várát és városát tekintettük meg. 1332-ben a vár tartóztatta fel a Bécs ellen induló 60 000 főnyi török sereget. Megtekintettük a város ősi épületeit, amelyek egyrészt a gót és renaissance stílus keveredését, másrészt barokk, továbbá rokokó művészetet mutatnak.

Este ismét társasvacsora következett, majd az ezt követő kedélyes együttmaradás. Október 6-án, hétfő reggel, a kongresszus tagjai autóbuszokon visszaindultak Budapestre. Útközben azonban megszakították még Veszprémben útjukat és megtekintették az ősi város ódon, művészi szépségű épületeit, de az elmúlt években épült nagyszabású műszaki egyetemet is. Az eredeti tervnek megfelelően az autóbuszok már a déli órákban befutottak Budapestre és innen tértek vissza azután otthonukba, az ország minden részéből jelentkezett résztvevők.

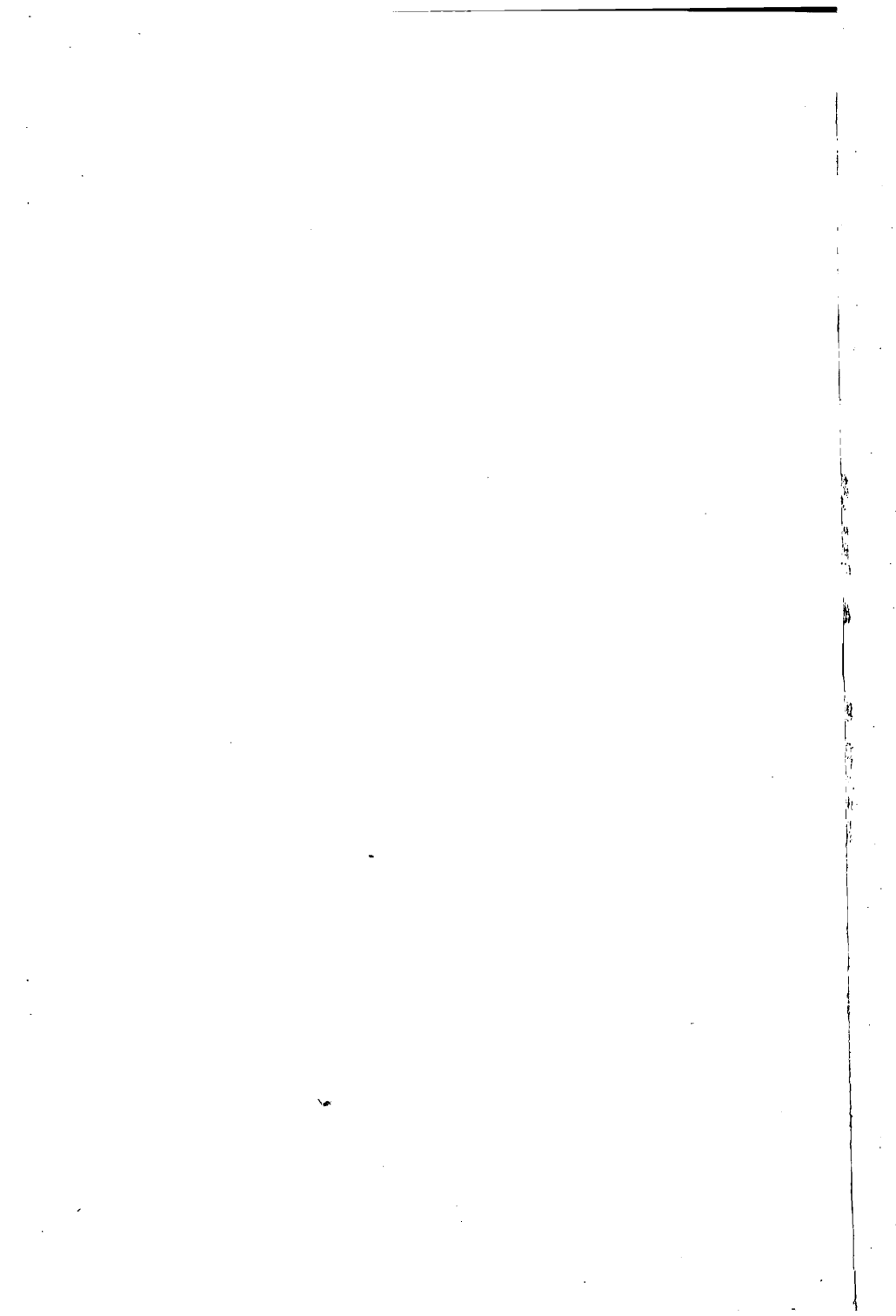
A minden tekintetben közmegelegedésre és sikerrel rendezett kongresszus lebonyolítása után a rendezőség minden résztvevőnek két-két kongresszusi emlékképet ajándékozott, hogy ezzel is emlékeztesse őket a kedves kongresszusi napokra. Hogy a résztvevők valóban szívesen gondoltak vissza a kongresszusra, annak legjobb bizonyítéka a beérkezett sok meleghangú üdvözlésen kívül az is, hogy azok, akik az utazás során felvételeket készítettek, elküldték az Országos Orvostörténeti Könyvtárnak fényképeiket, amelyeket egybegyűjtve a Könyvtár albumot készített, hogy így is megörökítse az első magyarországi orvostörténeti kongresszus emlékeit.

Amikor azonban erről beszámoltunk, a történeti hűség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a rendezés sikere nagyban annak az önzetlenül vállalt lelkes munkának volt köszönhető, amelyet páratlan figyelemmel és körültekintéssel Szombathelyen dr. Bencze József főorvos, a Szakcsoport főtítkára, Budapesten pedig az Orvostörténeti Könyvtár dolgozói végeztek.

A kongresszus véget ért, ki-ki visszatért otthonába és munkahelyére. Az első magyar orvostörténelmi nagygyűlés sikere azon-

ban nemcsak bátorítást, hanem további követelményeket jelent. Fokozott munkát, minden orvostörténész-kutató önzetlen összefogását, az orvostörténelem további fejlődésének érdekében. A kongresszus élményeinek hatására fokozott ütemben indul meg a tudományos kutatás és ennek gyümölcset majd az 1959. évi Debrecenben tartandó nagygyűlés előadásáiban fogjuk megismerni, amelynek munkálatai dr. Szodoray Lajos, debreceni egyetemi tanár, az Egészségügyi Tudományos Tanács tagjának és az Orvostörténeti Szakcsoport vezetőségi tagjának irányításával indultak meg.

DR. HARANGHY LÁSZLÓ
AKADÉMIAI LEVELEZŐ TAG,
ÜLÉSELNÖK MEGNYITÓ BESZÉDE

Tisztelt Kongresszus!

A magyar orvostörténelmi kutatások sok orvosi szakot megelőzve már a XVIII. század második felében megindultak. Veszprémi Tsanádi István már 1774–81 között négykötetes könyvében alapvető forrásmunkát írt. Schoepf-Merei Ágost már 1836–1844-ig orvostörténelmi előadásokat tartott és Stockinger Tamás munkásságának méltó folytatója volt. Linzbauer Xavér Ferenc pedig 1861-el beszárólag a Codex sanitario medicinalis-ban foglalta össze az addigi összes fontosabb orvostörténelmi adatokat. Vagyis az orvostörténelmi kutató munka közel 200 éves, az orvostörténelmi oktatás több mint 100 éves múltra tekinthet vissza, s 100 évvel ezelőtt már orvostörténelmi ismerettár is készült. Orvostörténelmi kutatókban továbbra sem volt hiány. Id. Purjesz Zsigmond, Schwimmer Ernő, Bálint Nagy István, Győry Tibor, Magyary Kossa Gyula, Demkó Kálmán és sokan mások rendkívül értékes orvostörténelmi kutató munkát végeztek. A lelkes kutatók kezdeményezése azonban kevesebb támogatásra talált, mint 100 évvel ezelőtt. Az orvostörténelmi oktatás az egyetemen fokozatosan megszűnt és a tudományos életet irányító tényezők egyre kevesebb érdeklődést tanúsítottak az orvostörténelem iránt. Kezdett az a hiedelem kialakulni, hogy a magyar orvostudomány a múlt század nagy orvosaitól eltekintve nem rendelkezik olyan múlttal, amelyben érdemes volna elmerülni és Melius Juhász Pé-

ter Herbariumához és Bejthe András Fűves könyvéhez hasonló naiv, inkább kuruzslással, mint orvoslással foglalkozó munkák képezik a kezdetet. Pedig valójában nincs így. A magyarságot évszázadokon át pusztító viharok közepette az orvostudomány fejlődése nem maradt el a többi közép európai államok mögött. Említünk meg csupán annyit, hogy Balsarati Vitus János az 1500-as évek közepén már Magyar Chirurgia címen négykötetes könyvet írt. Igaz, hogy ez a könyv elveszett, de teljes egészében megmaradt a Gulyás Károly által 1913-ban felfedezett XVI. századbeli magyarnyelvű 450 levél nagyságú, az orvostudomány egész témakörét felölelő, minden tekintetben a korabeli tudományosság színvonalán álló munka. A szerző neve ismeretlen, de akárki szerkesztette ezt a hatalmas művet, egyetemet járt, tanult erdélyi orvos volt, aki könyvében már az akkori időkhöz képest magas orvosi kultúráról számol be. Ezt a múltat felderíteni éppen olyan hasznos és szükséges, mint az emberi haladás útjának minden téren való tanulmányozása. Ez a meggyőződés vezette a Magyar Tudományos Akadémiát, amikor újjáalakulása után Orvostörténeti Főbizottságot hívott életre. Sajnos ez a bizottság éveken át nem töltötte be feladatát. Személyi kérdések akadályozták működését és előbb Rapaics Rajmund, majd Surányi Gyula halála után munkássága szünetelt. Súlyos veszteséget jelentett az orvostörténelmi kutatások szempontjából Jáky Gyula tragikus halála is, aki nemcsak mint kutató, hanem mint az orvostörténelmi kutatások egyik fő szervezője, a hazai orvostörténelmi tudomány egyik vezető egyénisége volt. Halála nagyon nehezen pótolható veszteséget jelent. 1958-ban a Magyar Tudományos Akadémia látva az orvostörténelmi kutatások akadályait, ezen a téren is ki akarta küszöbölni a hibákat és azokat a kutatókat igyekezett összefogni, akiktől az orvostörténelmi kutatások fellendülése várható. Az akadémiai orvostörténelmi főbizottság máris kapcsolatokat épített ki a szovjet és a német demokratikus köztársasági és román orvostörténelmi kutatókkal. Felvette az érintkezést a Nemzetközi Orvostörténelmi Társasággal és az utóbbi több magyar kutatót tagjává választott. Az orvostörténelmi kutatások fellendülésére annál is inkább megvan a remény, mert az orvostör-

ténelmi kutatások a hivatalos támogatás hiánya ellenére, több lelkes kutató munkája révén még a mélyponton sem szüntek meg.

Az orvostörténelmi kutatások folytonosságát mindenekelőtt az Országos Orvostörténelmi Könyvtár körül csoportosult gárda önzetlen fáradozása biztosította. Az Orvostörténelmi Könyvtárban felhalmozott értékes anyagok rendezése a könyvtárvezetőség lelkes munkájának eredménye. De ezen túlmenően ők indították meg az orvostörténelmi előadássorozatot, amely a kezdeti bizonytalankodás után egyetlen olyan fórummá vált, ahol az orvostörténelmi kérdéseket megbeszélték. Az Országos Orvostörténelmi Könyvtár közleményei pedig Jáky Gyula és Palla Ákos szerkesztésében nemzetközileg elismert és referált értékes folyóirattá emelkedtek. Az Országos Orvostörténelmi Könyvtár működését többen és többször meg akarták szüntetni. Azonban az Egészségügyi Minisztérium, továbbá az Orvos-Egészségügyi Szakszervezet támogatása a nehézségeket áthidalta és a könyvtár működését biztosította. Az orvostörténelmi ismeretek fontosságát ismerte fel az Eü. Minisztérium, amikor a múlt évben a középkaderképző iskolák tanrendjébe az orvostörténelmet felvette, sőt több szerző által tanácskönyvet is kiadott. A Minisztérium hozzájárult azon egyetemi felterjesztéshez is, hogy a jelen tanévben az orvostanhallgatók orvostörténelmi oktatása is meginduljon. Az ebben a félévben dr. Mérei Gyula által tartott előadásoknak máris nagyszámú hallgatója van. Remélhetőleg ebből a kezdeményezésből valósul meg az a cél, hogy az orvostörténelem az egyetem keretében intézeti ott-hont kap. A Szakszervezet vezetősége a kérdés fontosságát átérezve az orvostörténelmi kutatásoknak szélesebb alapot kívánt adni, amikor életre hívta az Orvostörténelmi Szakcsoportot és ezen keresztül az egészségügyi dolgozók széles tömegeit az orvostörténelmi ismeretek művelésébe bekapcsolta. Az akadémiai főbizottság, a Szakcsoport, az Orvostörténelmi Könyvtár, az Egyetem és középkader orvostörténelmi oktatás azok a tényezők, amelyek biztosítékai annak, hogy a hazai orvostörténelmi kutatások többé nem torpannak meg.

Az első orvostörténelmi kongresszus a kezdetnek máris biztató jele. Bencze József az orvostörténelmi kutatógárda egyik leghiva-

több és lelelkesebb tagja kezdeményezte azt, hogy munkánkat Sárváron kezdjük meg és megismerjük Vas megye történelmi emlékekben gazdag tájait. Vas megyében, Szombathelyen 1880-ban volt utoljára országos kongresszus. Az Orvosok és Természetvizsgálók tartották itt. Ma is nagy reményekkel jöttünk ide. Reméljük, hogy a magyar múlt emlékein fellelkesülő orvostörténelmi

kutatók munkája szervezett keretekben minden eddigit felülmúló lendületet vesz, a kutatásokban való bekapcsolódásra ösztönzi fiatal orvosnemedékünket és további nemzetközi sikerekkel gazdagítja hazai tudományos életünket. Ennek reményében nyitom meg első orvostörténelmi kongresszusunkat. A kongresszus ügyrendjével kapcsolatban megjegyzem, hogy az első magyar orvostörténelmi kongresszus ünnepélyességét már azzal is kifejezésre kívántuk juttatni, hogy az egyes előadásokra az eddigi orvostörténelmi munka egy-egy kiváló képviselőjét kértük fel és azokkal kapcsolatban hozzászólást vagy vitát nem indítunk.

DR. VILMON GYULA
MINISZTERHELYETTES
ÜNNEPI BESZÉDE

Az orvoslás egyidős az emberiséggel. Az orvostudomány sok-ezeréves fejlődését, annak okait, tényezőit, eredményeit kutatni, kiemelkedő egyéniségeinek életét, munkásságát és hatását feltárni, röviden orvostörténettel foglalkozni annyit jelent, mint a mai orvostudomány fejlődését az adott korszak szellemének, művelődésének és gondolkodásának tükrében szemlélni. Az orvostörténész elsőrangú feladata azt kutatni és elemezni a múltban, ami a tudományt előbbre vitte, ami a maga korában a haladást szolgálta.

A mai orvostudomány igen hosszú fejlődés során alakult ki. E fejlődés egyes állomásai, eredményei, alapját, kiindulási pontját képezték a továbbfejlődésnek, az újabb és újabb felfedezéseknek, az emberi test és természeti törvények egyre tökéletesülő megismerésének. A mai orvostudomány a fejlődés végtelen hosszú láncolatának utolsó láncszeme. Ebből a láncból a szerves fejlődés, a természetes összefüggések megszakítása nélkül egyetlen láncszem sem szakítható ki, vagy hanyagolható el. Az orvostudományt múltjától, fejlődésének gyökereitől nem lehet elszakítani.

Az orvostudomány múltjának, haladó hagyományainak felkutatása új erő forrása. Az orvostudomány történetének kutatása nem öncélú tudományos foglalkozás, melynek lényege a múlt emlékeiben való elmerülés és a kiváló elődökre való visszaemlékezés, hanem az orvostudomány jelenlegi helyzetének, eredményeinek megértéséhez és értékeléséhez nélkülözhetetlen stúdium, mely a

jövő fejlődése felé is irányt mutat. Talán egyetlen tudományágnál sincs olyan nagy jelentősége a tudomány története ismeretének, mint éppen az orvostudományban. Az orvosi gondolkozást irányító eszmék fejlődésének ismerete az orvosi haladás szempontjából nélkülözhetetlen.

A hivatása magaslatán álló orvosnak ismernie kell az orvostudomány kialakulásának, fejlődésének menetét, hogy értékelni tudja azokat az erőfeszítéseket, melyeket ez ideig megtettek és azt az utat, amelyen a jelenlegi eredményekig eljutottak. Orvostörténeti műveltségre szüksége van minden olyan orvosnak, aki meg akarja ismerni hivatásának mélyebb értelmét, az orvostudomány igazi szellemét és kultúrtörténeti kapcsolatait.

Megfelelő orvostörténeti műveltség nélkül az orvos csak töredékeket vagy jobb esetben részletképeket lát az orvostudomány fejlődéséből. Orvostörténeti ismeretek segítik ahhoz, hogy értékelni tudja az elmúlt idők tudományos munkásságának hasznosságát és tanulságait, hogy felismerje a jelenlegi orvosi gyakorlatban az évszázadokon át bevált gyógymódok továbbfejlesztését, alkalmazását. Történeti szemlélet szükséges ahhoz, hogy az orvostudomány általános kérdéseit, különféle elméleteit az orvostudomány fejlődésének folyamatába állítva helyesen értékelhessük.

Az orvostudomány az egyetemes emberi kultúrának egyik igen jelentős területe. Az orvostudomány története, az orvostörténelem, az egyetemes művelődés-történelemnek igen érdekes és tanulságos fejezete.

Az orvostudományon kívül alig van más tudományág történetében annyi felemelő, ragyogó példája az emberi szellem szakadatlan törekvésének, küzdelmének a természet igazi megismeréséért, a tudományos kutatás szabadságáért folytatott, szakadatlan harcnak a tudatlanság, a babona, a sötétség és a maradiság erői ellen, mint az orvostudomány történetében. Az orvostörténet nagy alakjai egyúttal az emberi haladásnak, a humanizmusnak, a kutatás, a megismerés és a gondolkodás felszabadításának hősei is, akik csaknem kivétel nélkül elkeseredett harcot vívtak a tévtanokkal, előítéletekkel, a közönyösség és a szándékos meg nem értés ellen.

Az igazi orvos minden korszakban közvetlenül látta, tapasztalta a szegénységnek, nyomorúságnak, kizsákmányolásnak, tudatlanságnak és szellemi sötétségnek az egészségügyi viszonyokkal való legszorosabb kapcsolatát. Másrészt a természet kutatása és a felismert törvényszerűségnek hirdetése miatt előbb-utóbb összeütközésbe került vagy éppen üldöztetést szenvedett azoktól a hatalmasságoktól, akiknek érdeke volt a szellemi sötétség, maradiság, elnyomás és kizsákmányolás fenntartása. Így érthető, hogy a nagy orvosok a szociális igazság, a társadalmi haladás meggyőződéses képviselői, sokszor bátor szószólói voltak.

A társadalmi rend átalakításáért folytatott harcban a haladó eszmékért harcoló orvosok sorában találjuk Hamburger Jenőt, Jahn Ferencet és Weil Emilt.

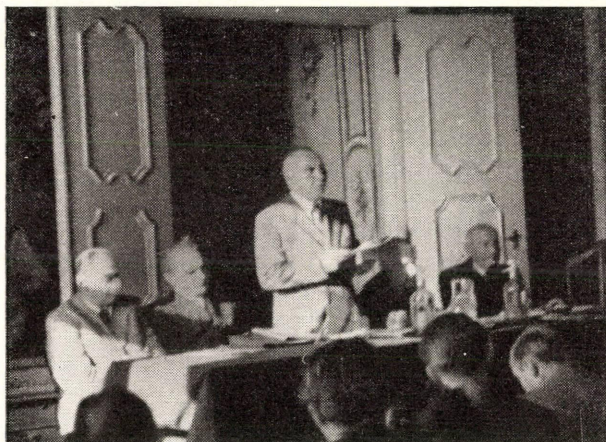
Az orvostörténeti kutatások azt bizonyítják, hogy az igazi orvos kora társadalmi küzdelmeiben mindig a kizsákmányoltak, az elnyomottak oldalán volt, mert felismerte, hogy az egészséges, boldog életért folytatott küzdelem elválaszthatatlan egyrészt a szellemi felszabadulástól, másrészt a társadalmi és politikai haladástól, az előjogok, az elnyomás és kizsákmányolás megszüntetésétől. Az orvostörténelem arra a kérdésre is választ ad, hogy ma hol van az orvos helye a társadalomban.

Mi, akik az orvosi pályát változatlanul hivatásnak és nem foglalkozásnak tekintjük, igen nagyra értékeljük az orvostörténet jelentőségét, szerepét, az orvosok hivatástudatának, felelősségérzetének, öntudatának kialakításában, megerősítésében. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az egyetemekről kikerülő fiatal orvosnemzedék hivatástudata, önzetlen áldozatkészsége sok esetben nem elégitő. Véleményem szerint a hiányosságok megszüntetését igen előnyösen előmozdítaná, ha a fiatal orvosnemzedék az egyetemen és onnan kikerülve is többet foglalkozna az orvostudomány történetével. Feltétlenül a hivatástudat elmélyülését szolgálná a múlt küzdelmeinek, eredményeinek ismertetése, a nagy elődök példája, a haladó hagyományok felevenítése.

Fel kell hívni az orvostársadalom figyelmét az orvostudomány száz és száz nagy alakjára, akik a legmostohább körülmények között, anyagi támogatás nélkül, primitív eszközökkel, de hallatlan

lelkesedéssel, áldozatkészséggel és kitartással korszakalkotó felfedezéseket tettek és egy-egy nagy lépéssel vitték előbbre az egész orvostudományt.

A magyar művelődéstörténetben igen előkelő helyet foglal el az orvostudomány. A XVI. százal óta a magyar orvosok közül sokan járultak hozzá az egyetemes orvosi művelődés fejlesztéséhez, annak ellenére, hogy az ország három részre szakadása, a török

hódítás, a Habsburgok elnyomó és elnémetesítő törekvései a tudományok szabad fejlődését, azok anyagi feltételeinek biztosítását igen megnehezítették. A régebbiek közül most csak Zsámboki János, a XVI. század nagy magyar polihisztorja, Joel Ferenc, a greifswaldi egyetem rektora, Jessenius-Jeszenszky János, a prágai egyetem rektora, Pápay-Páriz Ferenc, az első magyar nyelven író orvos és nyelvész, Segner János András hallei egyetemi tanár, világhírű fizikus nevét kívánom említeni, akik korukban az egyetemes orvostudomány kiválóságai közé tartoztak.

Az orvostörténeti tudományok alkalmasak a fiatal orvosok szocialista hazafiségének erősítésére is.

A francia forradalom a korszellemet lényegesen megváltoztatva új irányt szabott a társadalmi mozgalmaknak. A magyar orvosok közül többen hatékonyan kapcsolódtak be a kor társadalmi mozgalmába és azokban gyakran vezető szerepet töltek be. Schoepf-Merei katedróját cseréli fel az 1848-as szabadságharcban jelentékeny szerepet játszó olasz Monti-légió egycruhájával. Hazafiságának ugyancsak ekkor adja bizonyítékát a még alig ismert és kellőképpen nem értékelt Oroszhegyi Józsa, aki guerrilla-csapat vezetője volt és a szabadságharc leverése után sok más társával együtt Romániába emigrált. Bugát, Flór, Fodor, Lumnitzer, Ballassa példája bizonyítéka annak, hogy a tudomány és hazafiság egymástól el nem szakítható.

Az orvostörténet tárja fel a magyar orvostudomány haladó hagyományait, értékeit és eredményeit, melyek az orvostársadalom túlnyomó többsége előtt alig ismertek. A további kutatás fontos feladata rámutatni arra, hogy a magyar orvosok mit teremtettek az orvosi művelődés emelése érdekében. A magyar orvosi művelődés teljes anyagának feltárása és megfelelő tudományos feldolgozása nélkül a magyar orvostudomány nem foglalhatja el méltó helyét a magyar művelődés történetében.

Bár a magyar orvostörténelmi kutatás és oktatás kezdete a XVIII. századba nyúlik vissza, ennek érdemi művelése több mélyreható törést szenvedett. A magyar orvostörténelmi kutatás megindítója, Weszprémi István „Succinta medicorum Hungariae et Transsilvaniae biographia” című négykötetes művében ismerteti a magyarországi orvosoknak és orvosi jelentőségű személyeknek életrajzát, működését igen sok becses művelődéstörténelmi adat mellett. E rendkívül érdekes munka – 200 év elmúltával – magyar nyelvre fordítva az egészségügyi minisztérium támogatásával a közeli hónapokban újból kiadásra kerül és így könnyen hozzáférhető lesz azok számára, akik érdeklődnek orvostudományunk múltja iránt.

Weszprémi után a XVIII. század második felében Adami Pál közölt jelentős adatokat a járványtan történetéről. A pesti egyetem orvosi karán Schoepf-Merei Ágost adott elő orvostörténelmet 1836-ban. Őt követi 1844-től Stockinger Tamás. A szabadság-

harc után megszűnik az orvostörténelem előadása és legközelebb 1877-ben Purjesz Zsigmond, az ókori orvostudomány magántanára tart ismét orvostörténeti előadásokat. Purjesz halála után ismét szünetelnek az orvostörténeti előadások. Később Győri Tibor, Herczeg Árpád, majd Magyary Kossa Gyula adnak elő orvostörténelmet, de az orvostörténelmi tanulmányok jelentőségét hivatalosan nem ismerték el. A magyar orvostudományi egyetemeken a mai napig nincs orvostörténeti tanszék.

„A magyar orvostannak történelme nem létezik – állapította meg joggal Markusovszky Lajos 1860-ban. – Mi idegenek vagyunk mindmagunk körében. Tanítjuk, tudjuk a német stb. józan és ferde nézeteit, elveit, rendszereit, haladását stb., de mi hazabélieink tevékenységéről mit sem tudunk, mit sem hallunk. Hogy hazánkon kívül e tárgyról nincsen szó, annak elég oka van, de hogy mi saját múltunkat és jellemünket elhallgatjuk, a kedves mieinket itthon keleti közönnyel mellőzzük, ezt nem lehet még mind magunk irányában sem rossznéven venni. Irodalmunk e tártongó hézagán segítve kell lenni: tűzzük ki pályakérdésül az orvosi tudomány hazánkban kifejlődésének történelmét.”

A magyar orvosok és természetvizsgálók által meghirdetett és két alkalommal sikertelenül maradt pályázat eredményeként csak 1890-ben jelent meg az első nagyobb összefoglaló magyar orvostörténeti könyv Demkó Kálmán lőcsei főgimnáziumi tanártól: „A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon.” – Demkó a honfoglalás korától a XVIII. század első feléig tárgyalja az orvoslás és betegápolás magyar hagyományait. A hiányos forrásanyag ellenére igyekezett egyetemes képet alkotni a tárgyalt történelmi korszak orvosi viszonyairól és érdeklődést kelteni a magyar orvosi múlt iránt.

Bár a kiegyezés utáni időkben egyesek részéről tiszteletre méltó törekvés nyilvánult meg orvosi múltunk tanulmányozása és egyes részletkérdéseinek feltárása iránt, jelentek meg e tárgykörből kisebb-nagyobb tanulmányok, sőt monográfiák is, mégis azt kell mondanunk, hogy a Felszabadulásig a magyar orvostörténelem a megindulás, a kezdetlegesség korszakából nem tudott kilépni,

az azzal természetszerűleg együttjáró gyermekbetegségeket nem tudta levetni. Az orvostörténelem visszamaradását némileg magyarázzák a történelmi körülmények. A múlt század második felében az egészségügyi tekintetben is rendkívül elmaradt ország közegészségügyi állapotának javítása, az orvostudomány elméleti és klinikai szakmáinak kialakítása, a korszerű orvosképzés megindítása, az orvosi ellátás iránti igény rohamos növekedése a rendelkezésre álló szellemi és anyagi erőket csaknem teljesen igénybe vette. A tömegesen jelentkező feladatok, új problémák mellett alig maradt idő és energia az orvoslás múltjának tanulmányozására.

A két világháború közötti időszakban több nagy jelentőségű orvostörténelmi mű jelent meg, az orvostörténelem iránt azonban nagyobb érdeklődés nem mutatkozott.

Egynéhány éve csupán annak, hogy az orvostörténelem iránt egyre növekvő érdeklődés mutatkozik. Az igény – megismerni hagyományainkat és az orvostörténelem nagyjait – úgyszólván az orvostársadalom minden rétegében jelentkezik.

Az orvostörténet legutóbbi években tapasztalt örvendetes felendülésének megindítója az Országos Orvostörténelmi Könyvtár létesítése volt. Az egészségügyi kormányzat 1951-ben állította fel a Könyvtárat az országban kallódó és a megsemmisülés veszélyének kitett könyvanyag megmentése, feldolgozása és gondozása végett. A könyvtár állománya kezdetben 6000 kötet volt, amely mostanáig 127 000 kötetre gyarapodott. A könyvtárban nagyrészt kódexek és ősnymtatványok is vannak. A könyvtár szervezői a könyv-anyag összegyűjtésével párhuzamosan a felállítandó orvostörténelmi múzeum részére jelentős oklevél, diploma, festmény, metszet, fénykép, orvosi műszer, patika-felszerelés, személyi és gyógyászati emlék anyagot, továbbá érem- és plakett-gyűjteményt kutattak fel és gyűjtöttek össze.

A könyvtár munkatársai nagy szakértelemmel, lelkes, odaadó munkával feldolgozták az ország egész területéről összegyűjtött könyvtári anyagot és egyéb orvostörténelmi emlékeket, és ezzel az orvostörténet kutatói számára a legfontosabb történelmi forrást hozzáférhetővé tették. Jóleső érzéssel kell megállapítanunk,

hogy minden felső támogatás nélkül, kizárólag a tudomány szeretete és ápolása hozta össze az orvostörténet iránt érdeklődő orvosokat s így a könyvtár az orvostörténeti törekvések és lelkes kutatók otthona is lett.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtárban rendezik az orvostörténeti előadásokat is.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei című értékes, tartalmas, szép kiállítású folyóirat nemcsak hazánkban keltezt mindenütt elismerést, hanem orvostörténeti szakkörökben külföldön is elismert kiadvány. E folyóirat a magyar orvostörténeti kutatások eredményeit publikálta külföldön is, elősegítette a kapcsolat felvételét a külföldi orvostörténeti kutatókkal, intézetekkel, szocialista és kapitalista államokban egyaránt.

Az orvostörténészek az eddigi laza, szervezet nélküli kapcsolatuk helyett az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén belül Orvostörténeti Szakcsoportba tömörültek.

Az ismertetett tények jóleső meglepéssel tölthetik el azokat, akik ezen fordulat létrehozásában eredményesen és önzetlenül fáradoztak; örömmel töltik azokat, akik az elért eredményekben a további sikerek zálogát, orvosi rendünk megbecsültetésének biztosítékát látják.

Melyek volnának azok a feladatok, amelyek e nagyigényű és jelentős munka további kiépítésére és irányának meghatározására számba jöhetnének?

Az orvostörténeti munkát is a szocialista egészségügy építésének szolgálatába kell állítani. Ennek előmozdítására szükséges tehát, hogy ideológiailag jól felkészült orvostörténészek működjenek közre a magyar orvoslás forrásainak feldolgozásánál, eredményeinek és hatásainak felismerésénél.

A kevésbé ismert korszakok, szakterületek tervszerű, rendszeres kutatása, feltárása útján szükséges orvostudományunk múltjára vonatkozó történeti anyag kiegészítése, a régi magyar orvostudomány jelentőségéhez méltó helyére állítása a magyar művelődés történetében.

Szükséges az orvostudomány és a korabeli gazdasági és társadalmi viszonyok összefüggéseinek, kölcsönhatásainak feltárása,

az orvosok társadalmi helyzetének és szerepének vizsgálata a különböző korszakokban.

Fontos feladat a nép körében a gyógyító hagyományok felkutatása és összegyűjtése. E feladat elvégzéséhez a magyar orvostársadalom egészének közös erőfeszítése szükséges.

További jelentős feladat az orvostudomány történetére vonatkozó anyag megfelelő módon történő közkinccsá tétele, népszerűsítő publikálása.

Szükséges az egész orvostársadalom és az egyetemeken tanuló ifjúság érdeklődésének felkeltése az orvostörténelem iránt.

Magyar orvosi emlékirat, orvosi életrajzi és önéletrajzi irodalmunk nagyon szegényes. E hiányosság pótlása is fontos feladata a jövő orvostörténezeinek.

Az I. Orvostörténeti Kongresszus olyan időben ült össze, amikor e téren hosszú ideje fennálló tespedést reménykeltő fellendülés váltotta fel. Ez a tény a kétségtelenül megállapítható igény jelentkezésén túl annak tulajdonítható, hogy az orvostörténelem jelentőségének szerepét felismerő kutatók és orvosok felelőségük tudatában önzetlenül és áldozatkészen munkálkodnak a feladat homloktérbe állításán és az igények kielégítésén.

Meggyőződéssel állapíthatjuk meg, hogy ez a munka nem csupán a tudományág fejlődését teszi lehetővé, hanem lényegében azt szolgálja, hogy egy etikájában magasabb, hivatásában felelősebb orvostársadalom szolgálja szocialista egészségügyünk fejlesztését. A szocialista társadalom az orvosok közül azokat értékeli, akik a dolgozók egészségének megerősítésében, a munkakészség fokozásában, az élet- és munkakörülmények jobb kialakításában tevékeny szerepet vállalnak. Ezt a megtisztelő, de egyben roppant nagy felelőséget jelentő feladatot a haladó hagyományok ismeretében jól tájékozott, áldozatkész és önfeláldozó orvosok tudják végrehajtani. Ezt a célt hathatósan kívánja szolgálni az orvostörténelem művelése és oktatása.

Hisszük, hogy a magyar orvostörténelemmel foglalkozók ennek a nemes és dicső feladatnak meg fognak felelni.

**FARKAS KÁROLY,
AZ ORVOSTUDOMÁNYOK DOKTORA
ELŐADÁSA
MARKUSOVSZKY MUNKÁSSÁGÁRÓL**

Tisztelt Hallgatóság!

1893. IV. hó 26-án Keményegerszeg (ma Vasegerszeg) templomának harangjai szomorúan csilingeltek. Cselédek, zsellérek és a magyar tudományos élet legjobbjai, élükön Berzeviczy Albert, Lenhossék Mihály, Korányi Frigyes, Korányi Sándor, Högyes Endre, kísérték útjára az igazi barátot, harcos társat, akinél többet, akkor Magyarországon alig tett valaki a tudomány haladásáért, a közegészségügyért.

Vas megyében járva, orvos ember alig szabadulhat Markusovszky Lajos emlékétől. Hazánk orvostörténetének vele foglalkozó fejezete ragyogó példája a népért és a tudományért fanatikusan küzdő férfiúnak. E helyen, ahol olyan sok emlék szól róla, nem szükséges Markusovszky életrajzával részletesen foglalkozni. Emberségére mi sem világít rá jobban, mint az, hogy ő, aki megszökött vidéken, a Csorba-tó mentén született, fél világot bejárta, ebbe a csendes kis faluba, Keményegerszegbe kívánczolt örök nyugalomra, abba a faluba, amelynek egyszerű népét nagyon szerette. Markusovszky emberszeretete, nemcsak ebben az egyszerű tényben mutatkozik. Szíve-vágya, amire rátermettsége is predestinálta, nem teljesülhetett. Nem lehetett gyógyító sebész, nem lehetett az egyetemi ifjúságot tanító docens. Kivételes képessége mégsem vezetett el. Igazi humanista, igazi hazafi volt, aki tudásának legjavát

elsősorban az orvostudomány fejlesztésére áldozta, hogy ezen keresztül is szenvedő embertársai javát szolgálja. Ezért küzdött, fáradt szakadatlanul a jobb és egyre jobb orvosképzésért és elsősorban a közegészségügyi fejlesztéséért. Nála többet az orvostudományért hazánkban alig tett valaki. Trefort Ágoston 1882-ben, az Orvosi Hetilap alapításának 25. évfordulóján tartott ünnepi beszédében a következőket mondta: „Az orvostudományt a természeti és társadalmi tudományok közt első hely illeti. A legtöbbet teszi az emberért és ezen keresztül a társadalomért, mert a társadalomban minden az embertől függ. Gondolatok, óhajok, velleitások a tudományt nem viszik előbbre, ezeknek tetet kell ölteni. Ez Markusovszky érdeme. Minden, ami az utóbbi 10 évben történt, tőle származott, vagy rajta keresztül szűrődött.”

Mi is az, amit a magyar orvostudomány Markusovszky Lajosnak köszönhet:

1. Létrehozta az Orvosi Hetilapot. Ennek jelentőségét ma felmérni alig lehet. Ehhez ismerni kell a korabeli viszonyokat. A latin nyelv akkor már nagy elterjedtségéből sokat veszített, modern idegen nyelveket még nem tudtak. A tanítás nyelve a német volt. Önálló búvárkodásra alig volt lehetőség. A nagy külföldi, akkor forradalminak mondható tudományos eredmények csak szórványosan és túlnyomórészt elferdítve kerülhettek hazánkba. Laënnec, Brown, Sequard, Claude-Bernard korszakalkotó felfedezéseiről alig nyertek még az akkor legműveltebbeknek tartottak is helyes képet, és még a szomszédos Bécsben lezajló forradalmi változások, amelyek elsősorban Rokitansky és Skoda nevéhez fűződtek, így csak egyesek, elsősorban Balassa és Arányi közvetítésével jutottak el hozzánk. Az egyetlen magyar nyelvű szakfolyóirat, az Orvosi Tár is szünetelt. Ebben az időben, amikor a Természettudományi Társaság, az Orvosegylet és az Akadémia is elnémult, óriási jelentősége volt az Orvosi Hetilap megindulásának. Hasábjain keresztül, Markusovszky éles kritikájának kereszt-tűzésében, ismerhette meg a hazai tudományos világ a legújabb kutatások eredményeit. Az Orvosi Hetilap nem egyszerű közlöny, hanem fáklya volt, amely a derengő homályba utat mutatott. Örök értékűek írásai, amelyeket a tanévnyitás idején az ifjúság buzdí-

tására, lelkesítésére írt. Csaknem 33 évig folytatta, ma alig felbe-sülthető áldozatos munkáját.

2. Az Orvosi Hetilap lelkesítő cikkei készítették az egyetemi if-júságot arra, hogy a lap szerkesztőségét és elsősorban Markusov-szkyt felkérjék magyar nyelvű tudományos munkák rendszeres kiadására. Ez a kérdés mindenestre siettette Markusovszky ked-venc gondolatának megvalósulását, a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társaság létrehozását. Barátai segítségével megakalult a Könyv-kiadó Társaság, Arányi, Semmelweis, Lippay, Sauer és Nékám ajánlották fel egy-egy munka megírását. Balassa 1864. II. 20-án, a megnyitó ünnepélyen a következőket mondotta: „... lehet-e a hazai tudományosság felkelő napjának fényesebb jelét felmutatni, mint amilyen a Könyvkiadó Társulat alakulásában nyilvánul, olyan ügy, amelynek ilyen apostolai vannak, olyan haza, amely ilyen fiakkal dicsekszik, meggyőződésem szerint felvirágzásnak megy elébe.” Balassa jóslata az orvostudományt illetően nagyrészt beteljesedett. Az elkövetkező évtizedekben olyan intézmények lé-tesültek, amelyek akkor Európa-szerte alig akadtak.

3. Az Orvosi Hetilap és a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társaság körül csoportosult baráti kör volt a bölcsője azoknak a reform intézkedéseknek, amelyek a magyar orvostudomány fejlődésére oly nagy hatással voltak. Létrejött az egyetemi oktatási reform, amelynél különb abban az időben Európában alig volt. Marku-sovsky Lajosnak nagy része volt ebben a munkában. Évekig írta tanulmányait, szőtte terveit, oktatott és lelkesített. Ennek a munkának eredménye, hogy 1860-ban kötelező lett a magyar nyelvű tanítás. Munkájának, tervezgetésének gyümölcse igazában a 60-as évek végén érett be, amikor Eötvös minisztersége idején az egyetemi ügyek előadója lett. E munkája során átszervezte az ok-tatást, sikraszállt a szervezett tanítás, a tanszabadság, az egye-temi autonomia mellett. Éveken át hangsúlyozta új intézetek, kli-nikák, kórházak létesítésének szükségességét. Hatalmas szervező és tervező munkájának eredményeként egymás után létesültek az új tanszékek és 1881-ben lerakták a központi épület alapköveit. Olyan intézmények keletkeztek, amelyekhez foghatók Európában nemigen voltak. Megindultak a teljesen korszerű kolozsvári

egyetem építkezésének munkálatai. Ezt a hatalmas munkát igazából csak akkor tudjuk értékelni, ha figyelembe vesszük az egyetemi oktatásnak akkori helyzetét. A ratio educationis szellemében folyt az egyetemi nevelés és a legfontosabb irányító elv II. József meghatározása volt, miszerint az államnak nem tudósokra, hanem elsősorban erkölcsös polgárookra van szüksége. Az akkori orvosi kar a Hatvani és Újvilág utca sarki jezsuita kolostorba zsúfolódott. A tér és eszme korlátait Markusovszky és baráti körének reformjai törték szét.

4. Markusovszky messzenéző programjának kialakulását sokban segítette, hogy évente legalább 5–6 hetet töltött külföldön. Útjai során, amelyek közül többet barátaival, pl. Korányival tett, mindenütt rendkívüli figyelmet fordított az egyetemi oktatás és közegészségügy megismerésére. Ezek a tapasztalatok készítették a hazai közegészségügy megszervezésére. Ennek során olyan létesítmények születtek, amelyek minden, hazánknál gazdagabb és fejlettebb ország büszkeségére váltak volna. Utazásai alatt döbbsen rá elmaradottságunkra és ismerte fel az orvos társadalmi szerepének fontosságát. Az orvosi hivatás lényegét a megelőzésben és a gyógyításban jelölte meg. Jól érzékelt, már ebben az időben, hogy ennek a hivatásnak a legjobban szervezett formában tud az orvos cleget tenni. Ennek érdekében 1863-ban létrehozta a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társaságot, 1876-ban, abban az időben, amikor Európában másutt még alig volt hasonló intézmény, megszervezte a Közegészségügyi Tanszéket és 1886-ban az Országos Közegészségügyi Egyesületet. Már abban az időben felismerte, hogy ebben a kérdésben az állam és társadalom célja azonos.

Az egészen kiemelkedő létesítményeket, valami egészen csodálatos egyszerűséggel, egyéniségéből áradó közvetlenséggel tudta megszervezni. Legelsősorban azért, hogy minden igaz ügyet önzetlenül képviselt. Ennek köszönhette, hogy a nagy ügyek támogatásában maga mellett tudhatta és barátainak vallhatta korának legjobbjait. Sohasem a személy, csak az ügy volt számára fontos és ezért sikerült a legmegfelelőbb személyeket a megfelelő helyre állítani. Ebben a tekintetben különösképpen a közegészségügy köszönhetett sokat kitűnő meglátásának, amikor Fodor Józsefet

szemelte ki a Közegészségügyi Tanszék vezetésére. Személyes varázsával egészen sajátos tartós és bensőséges légkört tudott kialakítani, amely légkör rendkívül nevelő hatású volt. Különös szenvedéllyel foglalkozott a fiatalsággal. Tanévnnyitó „szózatái”, amelyek az Orvosi Hetilapban jelentek meg, tanulásra, önálló tudományos gondolkodásra ösztönöztek. A tudományos intézetek fiatal tudósaira mindig különös gondja volt. Élete utolsó óráiban is az az érzés gyötörte, hogy nincs biztosítva a tudós utánpótlás. Javasolta a tanárhelyettesi, adjunktusi intézmény szervezését, amely halála után meg is valósult. Halála előtt felzaklatott képezelete is egyre az egyetemi oktatás ügye körül járt. Javasolta, hogy a segédtanároknak olyan fizetést adjanak, ami lehetővé teszi, hogy teljes erejüket a tudomány fejlesztésére fordíthassák, nehogy a gyakorlat adta könnyebb kereseti lehetőség őket elcsábítsa.

Tisztelt Hallgatóság! Mai napon, amikor egy olyan testület létrejöttét ünnepelhetjük, amelyben Markusovszkynak biztosan nagy öröme teltett volna, a szívünkhöz legközelebb orvostörténeti kapcsolatai állnak. Tudjuk, hogy egyike volt kora legműveltebb orvosainak, hat nyelven beszélt, ami lehetővé tette számára, hogy a legjelesebb és legújabb munkákat eredetiben ismerje meg és kora vezető szellemiségeivel közvetlen eszmecserét folytasson. Markusovszky alapelve a gyakorlat és elmélet egysége volt. Megjegyzéseiből azonban kiderül, hogy a gyakorlatra helyezte a hangsúlyt. Vallotta Goethével: „Lapozzunk kettőt az életbe és egyet a könyvekbe.” Vallotta, hogy a régi mechanikus-empirikus észlelések is a jelen ismeretének kimélyülését eredményezik. Szenvdeléyesen hirdette a múlt megismerésének szükségességét. Abban az időben, amikor a magyar medicina még kevés nagy példával rendelkezett, fanatikusán hirdette a magyar orvostörténelem nagy személyiségeinek megismerésében rejlő óriási serkentő erőt. Orvospolitikai tevékenységének egyik első és legnagyobb sikerét akkor érte el, amikor 1848 után szenvedélyes vita során elvileg elfogadtatta a historia medica tanításának szükségességét, 1861-ben pedig pályadíjat tűzött ki a magyar orvostörténelmet tárgyaló munkára.

„Valamint a nemzet, amelynek múltja van, szívesen andalodik el, abból erőt merít.” „A történelem befolyása olyan, mint a nap-sugáré a természetben. A múlt tudása rávilágít a jelenre és segíti a jövő tervezését. A múlt hozta a jelent, amelynek kebelében már ott van a jövő.” Ezen megállapításoknál semmi sem mutat rá jobban arra, hogy milyen jelentőséget tulajdonított a múlt megismerésének: az orvostörténelemnek. Mélyen megrendítő ez a csodálat, amellyel a magyar orvosi múlton csüngött. Mennyivel indokoltabb ez ma és mennyire indokolt annak a testületnek – Orvostörténeti Szakcsoport – létrehozása, amely feladatául tűzte ki a magyar orvosi múlt tervszerű feltárását. Ezt a feladatot nem öncélúan, hanem Markusovszky Lajos szellemében úgy kívánja végezni, hogy a múlt feltárásával megmutassa a jövő fejlődés útját. Erre az egészségügyi szervezőnek éppúgy szüksége van, mint a tudományos dolgozónak. A természettudománynak és azon belül az orvostudománynak igen nagy hatása van a társadalom arculatának alakulására. A szervezett történelemkutatás adja meg a lehetőséget, hogy az elmúlt idők nagy credményeit helyesen, a maguk történelmi környezetében értékeljük. Ha felismerjük egy-egy epizód helyét a fejlődés láncolatában, akkor értékeljük azt helyesen és akkor, ha azt is felmérjük, hogy a tudomány ügye mellett mennyire szolgálta az egész emberiség ügyét. Semmi sem mutat rá világosabban – mint az orvostudomány fejlődése –, hogy a tudomány haladását nem segítik a dogmák, a mesterséges tekintélyek. A tudomány fejlődése eleven lüktető folyamat, amelynek eleme a vita. Csak a szélesre tárt kapuk biztosítják a tudomány fejlődését. A tudomány olyan folyam, amelyet idegen vizek táplálnak, enélkül medre elsekélyesedik, vagy akár kiszárad.

Tisztelt Hallgatóság! Az Orvostörténeti Szakcsoport megalakulásakor, az általa rendezett első orvostörténeti napokat nem ünnepelhetjük szívesebben, mintha orvostörténetünk egyik legnagyobb alakjára, Markusovszky Lajosra emlékezünk és megfogadjuk, hogy munkánkat az ő szellemében végezzük. Vezessen bennünket népünk és tudományunk iránt olyan szeretet és buzgalom, mint Markusovszky Lajost, és akkor jó munkát fogunk végezni.

AZ ORVOSTÖRTÉNET OKTATÁSÁNAK PROBLÉMÁI HAZAI ORVOSEGYETEMEINKEN

Prof. SZODORAY LAJOS, az orvostudományok doktora (Debrecen)

Az utóbbi évtizedekben egyre több figyelmet szentelnek az oktatásban az egyes tudományágak történetének. Bár nem érthetünk egyet Cawadias cikkében idézett Benedetto Croce állításával, mely szerint a tudományok legmagasabb formája a történettudomány, mégis határozottan az ifjúság elé kell állítani, hogy a tudományok története nemcsak egyszerű adatok, életpályák, írásbeli és szóbeli hagyományok halmaza, hanem az adott tudományág fejlődését jelző és ezáltal a tudomány fejlődését előjuttató szellemtudományi ág, sőt az emberi szellem fejlődését a tudományok története mutatja meg valójában, mely az orvostörténet vonakozásában még jelentős nevelő, politikai és etikai kihatással is bír. Az itt vázolt jelentőségénél fogva ennek a diszciplinának az egyes orvosi fakultásokon történő oktatása mintegy másfélszáz éve folyik. Itt kell rámutatni arra a körülményre, hogy Magyarországon már 1836-ban Schoepf-Merei már előadta a pesti egyetemen az orvostörténelmet.

Cawadias A. P. a Brit. Med. Journ. 1956 évfolyamában megjelent cikkében tömören mutat rá az orvostörténet jelentőségére az orvostanhallgatók oktatásában. Ő elsősorban ennek a tudományos gondolkodásra történő nevelés kifejlesztésében tulajdonít jelentőséget.

E mellé egy másik fontos: nevelő hatását sorolnám. Az orvostörténetben szereplő nagy orvoselődeink életpéldája rendkívül hatással lehet a fiatal orvosgenerációra. Úgy gondolom Jáki Gyulával és sok más orvostörténésszel együtt, hogy a tudományos szempontokon túl, orvosetikai indokok is sürgőssé teszik a disciplinának valamely formában történő oktatása bevezetését. Úgy érzem, hogy bár orvosegyetemeink tanmenete – hasonlóan a többi népi demokráciák orvosegyetemei tanmeneteihez – kielégítő szakmai kiképzést nyújtanak a hallgatóságnak, ha ezt kellő pedagógiai érzékkel viszik keresztül, azonban a szélesebb szakmai műveltség, a hivatásérzésre történő nevelés és az általános kulturális színvonal biztosítása szempontjából még sok javítanivalót hagy maga mögött. Ez utóbb felsorolt pedagógiai hiányosságok pótlásának szükségességére egyre nagyobb számú egyetemi oktató mutat rá. Így pl. az általános műveltség terjesztését és kulturális nevelés előmozdítását szolgálja a szegedi Tudományegyetem mozgalma a „Kolégium Artium”, mely hivatva van az Egyetem összes fakultásán dolgozó hallgatók részére a kulturális nevelés irányát és menetét megszabni. Ami tudományunk történetének az orvostörténet oktatását illeti, annak jelentősége is az utóbbi időben többen rámutattak. Így elsősorban utalok a röviddel ezelőtt elhunyt elnökünk, Jáki Gyula professzor „Az orvostörténet oktatása” című posthumus közleményére (Felsőoktatási Szemle, 7, 164, 1958), amelyben többek között ezeket írja: „Az orvostudomány történetének oktatása során megismerkedik a leendő orvos a tudományok fejlődésével, a hagyományok szellemével, a különböző természettudományos és orvosirányzatokkal. A nagy orvosok példája kötelelességteljesítésre, áldozatkészségre nevel.” „Az orvostörténet oktatása nagy segítséget ad az orvosetika tanításában, az igazi orvossá nevelésben.” Az utóbbi mondathoz még kiegészítésképpen hozzáfűzném, hogy egy helyesen összeállított orvostörténeti kollégiumi anyag bizonyára hatásos ellenszer lenne a fiatalabb generációk között egyre jobban elburjánzó opportunistá, elsősorban a mindenáron és a minél nagyobb jövedelem lehetőségeit kereső beállítottsággal ill. nézetekkel szemben és így közvetlen szolgálná a szocialista szellemű orvosnevelést. Hazai orvostörténetünk nagyjai életének tanulmányozása úgyszólván kivétel nélkül

elég példát szolgáltat a hivatásukat szerető, önfeláldozóan dolgozó és etikai magaslaton élő egyének jellemének kialakításához. Ackerknecht E. H. 1957-ben tartott tanszékfoglaló beszédében az orvostanhallgatók oktatásában nagy jelentőséget tulajdonít bizonyos történelmi szemléletnek, ill. a kiemelkedő egyéniségek hatásának (Lehrerpersönlichkeiten).

A Szovjetunióban, helyesen meglátják az orvosi történet és az orvosi etika kölcsönös összefüggéseit, e két disciplinát (orvostörténet és orvosetika) egymáshoz kötve adják elő. E kongresszus résztvevői előtt nem kell hosszasan bizonyítanom azt a nagy segítséget sem, amelyet az orvostörténet tanulmányozása nyújt a kutató orvosok számára is, amennyiben ezeket megóvják a túlságos egyoldalú technikai és laboratóriumi gondolkodástól és elősegíti az orvosi gondolkodás integrációját, amint arra Cawadiaz is rámutat: „History gives to the physicans the general unified view of medicine.” Számos példával lehetne igazolni, hogy egy-egy vezérlő eszme az orvostudományban hogyan alakult ki régebben keletkezett, annak idején primitívnek látszó szemlélet vagy hypothesis dialektikus fejlődése során. Szükséges lenne pl. az allergia fogalom kialakulását és fejlődését kritikailag feldolgozni Magendie-től Richet-en és Pirquet-en át Letterer-ig. Így pl. érdemes végigkövetni, hogy a XIX. század elején Cullens W., majd Brown által kezdetlegesen megfogalmazott ingerelmélet a régi „neural pathológián” át Samuel, Szecsenow, Charcot és más jeles kutatók fejlesztő megfogalmazásán keresztül, hogyan fejlődött ez az eszme a modern nervizmusig, a mai legtökéletesebb dialektus szemléletig, a Pavlov-féle nervizmusig. Persze ez a fejlődés sem nélkülözte a töréseket, lásd: Ricker Relatios pathológiája. A dialektikus materializmus tudatos vagy öntudatlan behatolása az orvostudományba egyre jobban elterjeszti és népszerűvé teszi a nervizmus szemléletének alkalmazását igen sok orvosi iskolában, továbbá a környezet és szervezet kölcsönhatásának tanulmányozását a kutató és klinikus orvosok között. Így pl. nemcsak az a tény mutatja azt, hogy az Egyesült Államokban több Pavlov laboratórium működik, hanem terjed a socialhygienes szemlélet is. Legutóbb Rath, G. bonni orvostörténész, docens

munkái foglalkoztak a nervizmus fejlődésének kérdésével a nyugati orvosvilágban. (Deutsh. Med. Journal 5, 125, 1954; Deutsch. Med. Wschr. 82, 740, 1957). E cikkekben a nervizmus szemléletének fejlődését elemzi a XVIII. századtól napjainkig. A nervizmus szemlélete fejlődése közben számos törést mutatott. Ilyen szempontból érdekes pl. Verworn: Erregung u. Lähmung c. 1914-ben megjelent könyvének elején közölt történelmi ismertetés az ingerelmélet kifejlődéséről. Ebben a művében Verworn azonban csak a sejtek és a periféria kérdését fejtegette. Ebben a vonatkozásban legyen szabad hivatkoznom elhunyt, nagynevű mesteremnek, id. Nékám Lajosnak nemzetközi szempontból is úttörő jelentőségű, a pavlovi szemlélet felé való közlekedést visszatükröző munkájára, melyet 1894-ben, az Orvosi Hetilapban közölt a fertőzés és idegrendszer kapcsolatáról. Az itt példának felhozott nerviztikus eszmei fejlődés dialektikus szemléletű, részletesebb feldolgozását egyik közeli orvostörténeti feladatommak tartom. E problémakör fejlődésén kívül természetesen könnyen lehetne kiemelni több, más gondolat fejlődésének történetét, mely jól példázná az orvostörténet tanulmányozásának közvetlen hasznát a tudományos gondolkodás kialakítására. Ezért mondja Wunderlich, hogy az orvostörténet egyúttal az emberi szellem fejlődésének tudománya.

Az orvostörténet egyetemi oktatásának sürgetése alkalmával bizonyára többen rámutatnának arra, hogy a modern, haladó szemléletű egyetemi tankönyveink megírásakor a szovjetunióbeli orvosi könyvek mintájára a szerzők feladatát abban is meghatározták, hogy az egyes klinikai disciplinákat tárgyaló egyetemi tankönyvek – röviden bár, de – tartalmazzák a szakma fejlődésének történetét is. Ehhez azt fűzném, hogy ez egy kétségkívül hasznos intézkedés volt, amely a szakmán belül sok segítséget ad a szakma tanulmányozójának, azonban csak kevésbé segít hozzá – az általános orvostörténettel ellentétben – az integratív orvosi szemlélet kialakításához.

E fejtegetések átgondolása után nem lehet véletlennek tekinteni, hogy nagy, fejlett kultúrájú államban, a Szovjetunióban a Lengyel Népköztársaságban és a Német Szövetségi Köztársaságban az orvosképző Főiskolákon illetve Fakultásokon a tanmenet

mint kötelező egyetemi tantárgyat írja elő az orvostörténet oktatását. A Szovjetunióban végzett orvosainktól értesültem, hogy a nagyobb orvosi egyetemeken az orvostörténet oktatása a IV. évfolyam első szemeszterében történik, heti 2 óra előadás és 1 óra gyakorlat formájában. Az orvostörténeti gyakorlatok színhelyéül részben a tanszékek, részben pedig önállóan szervezett orvostörténeti múzeumok szolgálnak. Ennek a kollégiumnak keretében történik az orvosetika oktatása is. A Szövetségi Német Köztársaságban szintén kötelező az orvostörténet hallgatása, heti két órás szemeszter idején, azonban nincs kijelölve, hogy ezt a kollégiumot melyik szemeszterben kell látogatni. Értesüléseim szerint Lengyelországban is nagy fejlődés mutatkozik az orvostörténet kötelező tanulmányozása irányában (itt foglalkoznak a kötelező vizsga bevezetésének kérdésével). A Német Demokratikus Köztársaságban magas színvonalon folyik az orvostörténet művelése, azonban a meghirdetett kollégiumok látogatása nem kötelező. A Lengyel és Román Népköztársaságban neves szaktudósok vezetésével működnek egyetemi intézetek.

Amikor az orvostörténet kötelező oktatásának, illetve hallgatásának bevezetését felvetjük, egyidejűleg meg kell vizsgálni a mai tanmenetből az orvostanhallgatókra háruló terheket is, azaz fel kell vetni azt a kérdést, hogy nem jelentene-e egy orvostörténeti kötelező kollégium nehezen elviselhető túlterheltséget a hallgatóság részére. Evvel a kérdéssel kapcsolatban hivatkozni kell az Eü. Minisztériumban lefolytatott anketokra is, amelyekben azonban végleges rendezés nem történt meg. Többek között Ernst Jenő professzor is „Az orvostanhallgatók túlterheléséről” címmel a Felsőoktatási Szemle egyik legutóbbi számában (7. köt. 295. old. 1958.) megjelent közleményében kifejtette, hogy az orvostanhallgatók időbeli lekötöttsége igen nagy és a hallgatóság munkájának határfoka aránytalanul kevés elfoglaltságához képest. Ernst Jenő heti 30 órában maximálná az előadások időtartamát. Általában az egyetemi oktatók egyetértének Ernst professzor véleményével. Ezért minden újabb kollégium beiktatása bizonyos megfontolást igényel. Nézetem szerint a fennálló túlterhelés nem lehet akadálya az orvostörténet egyetemi oktatásának, ha ezt

megfelelőképpen szervezik meg. Változatos és válogatott anyag előadására volna szükség, mely nem annyira orvostörténeti szak tudást, illetve tételes tudást óhajt elsajátíttatni a hallgatósággal, hanem fő célja a dialektikus materializmus szempontjából áttekintést adni az orvosi gondolkodás és szemlélet fejlődéséről, rövid utalásokkal ennek a fejlődésnek kialakulására ható tényezőkről. Ilyen szerkezetű kollégium nem jelenthet további túlterhelést a hallgatóság részére, hiszen ennek csupán meghallgatása eleget tesz a kollégium céljainak és legfeljebb egyes jobban érdeklő részére útmutatást nyújthat az orvostörténetbe való későbbi elmélyedéshez. Ilyen előadás-sorozat sikerének természetesen egyik első feltétele a lebilincselő előadásmód és a nagy összefüggések kiemelése. Az előadásoknak nem szabad a részletekbe mélyedni és elsősorban a fejlődés fő mozzanataira kell szorítkozni.

Hazai orvosegyetemünkön eddig a felszabadulás utáni időkben csupán 1957. év II. szemeszterében történt rendszeres orvostörténeti oktatás a debreceni Orvosegyetemen. Ennek a tanévnek I. szemeszterében pedig a budapesti Orvostegyetemen indul meg (két félévre tervezve, heti 1 órában) az orvostörténeti oktatás. A további állásfoglalás érdekében nem látszik mellőzhetőnek, hogy a két kezdeményezés lényegét ismertessük.

A debreceni Orvosegyetemen megszervezett orvostörténeti oktatás 8 előadásra oszlott, melyet 8 előadó heti 1 órában (kéthetenként egy 2 óra tartamú előadás) adott elő. Az első előadás (Jeney professzor) első részében a primitív orvostudománnyal (praeanimistikus és animistikus kor) foglalkozott. Második részében az antik kultúrnépek (Mezopotámia, Babylonia, asszírok, egyiptomiak, perzsák, indiaiak, Kína) orvoslásával. A második előadás (Krompecher professzor) a görög orvostudományt ismertette, különös tekintettel Hippokratésre. A harmadik előadás (Petrányi professzor) a római orvostudománnyal foglalkozott, különös tekintettel a különböző orvosi iskolák és Galenus tanainak, valamint az orvostudomány hanyatlásának kérdéseivel. A negyedik előadás (Szodoray professzor) a középkori orvostudományt tárgyalta, különös tekintettel az Egyház befolyására, a skolas-

tikus gondolkodás behatolására, a betegápoló szerzetesrendekre, az orvosi fakultások kialakulására, az arab orvostudományra. Az ötödik előadás (Skutta professzor) 1500–1700-ig terjedő újkori orvostudománnyal foglalkozott, különös tekintettel a baconi természetkutatás hatására az empiria kialakulására. Vesalius, a tudományos anatómia kezdete, Harvey, Leuwenhook, Sydenham szemlélete és felfedezései. A hatodik előadás (Skutta professzor) a XVIII. század orvosi szemléletével és nagyjaival (Haller, Boerhawe, Cullens, Brown etc.) foglalkozott. A hetedik előadás (Szodoray professzor) a XIX. század első felének orvostudományát ismertette. Ennek során a doktriner orvosok és teoriák, valamint a természetfilozófia alkonya után a pozitivizmus és racionalizmus francia képviselői, továbbá a modern fiziológia megalkakulása és a második bécsi iskola felvirágzása kerültek ismertetésre, az előadás negyedik félóráját pedig Semmelweis Ignác életének ismertetése töltötte ki. A nyolcadik előadást (Jeney professzor) a XIX. század második felének nagy vívmányai: a mikrobiológia, közegészségügy és a klinikai szakmák kialakulásának ismertetése képezte. Ily módon – természetesen csak nagy vonalakban – fogalmat akartunk nyújtani a hallgatóságnak az orvostörténet nagy korszakairól, vezető eszméiről és a modern orvostudomány kialakulásáról. Az előadók igyekeztek színes, lebilincselő stílusban ezt a történeti vázlatot, áttekintést a hallgatósággal ismertetni. Itt szeretném megemlíteni, hogy az előadásokon nemcsak a felsőbbéves orvostanhallgatók, hanem a tanzsékek segédszemélyzete is nagy számban vett részt és mindvégig nagy érdeklődéssel hallgatta az előadásokat. Úgy gondolom, hogy egy ilyen terjedelmű és ilyen szellemben összeállított anyag semmiképpen sem jelentene további megterhelést az orvostanhallgatók részére. Vitatható az a kérdés, hogy e 16 órát magában foglaló előadássorozat után szükséges-e még egy fakultatív jellegű colloquium megtartása?

A Budapesten ez évben előadásra kerülő Mérei dr. kandidátus által összeállított anyag az előbbinél nagyobb terjedelmű és nagyobb igényű. Mérci az anyagot két féléven át óhajtja előadatni, melynek során az első félévben az orvostudomány fejlődése a

XVIII. század végéig, a második félévben pedig a XIX. és XX. század története kerülne előadásra. Az anyag az első félévben 14 egyórás, a másik félévben 15 előadást ölelne fel. Ez a tananyag orvosegyetemi vonatkozásban kétségtelenül a teljesség igényével léphet fel és ami második helyen érdeme továbbá, hogy a magyar orvostörténeti vonatkozásokat kellő súllyal emeli ki. A két előadási anyag megítélésében elsősorban az a kérdés merül fel, hogy a túlterheltség elkerülésével egy vagy két féléves tartamú előadási anyag valósítható meg. Amennyiben a kétféléves orvostörténeti oktatást fogadná el az Eü. Minisztérium, akkor kétségtelenül a Mérei-féle tematika – kisebb változtatásokkal, illetve kiegészítésekkel – volna ajánlatos. Ennek a kérdésnek az eldöntésében kétségtelenül a fennálló túlterheltség volna megfontolandó. További szempont az orvostörténet oktatásának bevezetésében ugyancsak mérlegelhető, hogy e tárgy előadásában mennél nagyobb hallgatóságot igyekszünk megnyerni, amely talán egy féléves kollégium formájában jobban biztosítható. A két féléves tárgy viszont nagyobb lehetőséget nyújthat olyan fiatalok részére, akik esetleg a tárgy hallgatása közben e kérdésekkel kapcsolatban nagyobb érdeklődést mutatnak és a kollégium elvégzése után az orvostörténettel behatóbban kívánnak foglalkozni. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy a magyarországi orvostörténet művelésének, ill. jövőendő művelőinek kérdése külön megbeszélést igényel, ui. helyesnek látszana, ha az Orvostörténeti Szakcsoport és az Orvosegyetem Akadémiai Bizottsága a közeljövőben azzal is foglalkozna, hogy négy Orvosegyetemünk Vezetősége és Tanácsa saját területén milyen eszközökkel mozdíthatná elő a területén működő fiatal kutatók érdeklődését az orvostörténet tudományos művelése irányában és tudományos intézményeikkel karöltve, lehetővé tenné ezek nevelését bel- és külföldi tanulmányutak megszervezése formájában.

Ma már meggyőződhetünk arról, hogy egyetemeink és tudományos szerveink, elsősorban pedig az Eü. Minisztérium illetékes szervei egyaránt szívesen látnák valamilyen formában az orvostörténet oktatásának rendszeresítését. Az eddig folytatott kísérletek, illetve most meginduló budapesti kísérleti két szemesz-

ter be fogja bizonyítani azt is, hogy hallgatóságunk szintén helyesléssel és nagy érdeklődéssel fogad egy ilyen irányú kezdeményezést. Első orvostörténeti kongresszusunk Vezetősége is azért iktatta ezt az előadás programjába, mert – amint azt Szakcsoportunk főtitkára is hozzám intézett levelében kifejtette – az orvostörténet oktatásának megszervezésénél égetőbb kérdést nem ismer területünkön. Magam részéről ennek aktualitásához legyen szabad annyit hozzáfűznöm, hogy több mint két évtizedes, az egyetemi ifjúsággal szoros kapcsolatban nyert tapasztalataim szerint fiatal orvosaink kulturáltságának emelése egyik fő eszköz a fiatal orvosgeneráció jobb szakmai munkájának és etikus magatartásának eléréséhez.

I R O D A L O M

1. Cawadiaz A. P.: History of Medicine in Medical Education. Brit. Med. Journ. 883. 1956.
2. Fritz S.: Schoepf-Merei Ágoston élete és működése. Orvosi Hetilap, 358. 1955.
3. Jáky Gy.: Az orvostörténet oktatása. Felsőoktatási Szemle 7. 164. 1958.
4. Rath, G.: Neuralpathologische Anschauungen in 18. Jahrhundert. Deutsch. Med. Journ. 5. 125. 1954.
5. Nékám L. sen.: Az idegműködés befolyása a dispositiora. Orvosi Hetilap 333. 1894.
6. Ackernecht, E. H.: Typen der medizinischen Ausbildung. Schweiz. Med. Wochenschr. 87. 1361. 1957.
7. Verworn, M.: Erregung u. Lähmung. Gustav Fischer Verlag, Jena. 1914.

AZ ISIS-TISZTELET SZEREPE AZ Ó-EGYIPTOMIAK MÁGIKUS GYÓGYÁSZATÁBAN

Dr. REGÖLY-MÉREI GYULA (Budapest)

A Westcar-papyrus elbeszélése szerint, amikor a Ré-napis-tentől teherbe jutott Reddedt szülésének ideje közeledett, akkor a napisten kívánságára négy istennő – közöttük Isis is – segítséget nyújtott a vajúdónak. Az elbeszélés eredeti célja az lehetett, hogy bizonyosságát adja az új uralkodóház (V. dynastia) isteni eredetének, az új fáraók csupán isteni származásuk révén foglalhatták el a királypantheonban legitím jogukat és veszítették el a trónbitorlók jellegét. A Westcar-papyrus azonban az orvos-történész számára is érdekes. Leírja ugyanis az ó-egyiptomiak szülését. A szülés, a leírás szerint, téglából készült szülészéken ülő helyzetben történt. A templomi reliefek (pl. az Ermenti-i és Dendara-i faliképek) ugyancsak ülve ábrázolják az ó-egyiptomiak szüléseit. A Westcar-papyrus beszámol arról, hogy a jövő fáraóknak születését csodás és ünnepélyes előjelek előzték meg (mint Dedi varázsló jóslata Chufu fáraó előtt) és kísérték is (a szülés után: a szülészék tégláinak jóslata). Ennek ellenére Isis nem végez a szüléskor semmilyen mágikus jellegű cselekedetet, legalább nem a gyógyítás érdekében. Isis és isteni társnői földi asszony képében jelennek meg (Westc. 9,22). Az istennőkkel együtt, Isis ténylegesen levezeti a szülést és ennek megfelelően a vajúdo előtt foglal helyet. A mese elmondja, hogy az istennők szabályosan ellátták a köldökzsinórt. Nem Isis, hanem Heket gyorsítja meg a szülés lefolyását, ami tulajdonképpen mágikus

cselekmény. Ebben a korán keletkezett, de Breasted szerint csak ezer évvel a IV. dynastia uralkodását követően leírt mondában, Isis még adequat gyógyítást végez és ugyanúgy viselkedik, mint bármely tapasztalt asszony, akit az ősi népek szokása szerint szüléshez hívnak segítségül. Ennek megfelelően a mágikus gyógyászat későbbi varázsmondásaiban és ráolvasásaiban nem nyer felemlítést Isisnek és a többi istennőnek a Westcar-papyrus mondája szerint végzett gyógyítása, egyetlen ún. orvosi papyrusban sem találunk erre vonatkozó utalást. Az istennők jelenléte csupán arra szolgál, hogy ünnepléssé tegye a jövődő fáraók születését, de egyúttal olyan alapot is keres, mely bizonyíthatná a földön élő „jóságos isten” (a fáraók jelzője) földi kiváltságát. Grapow alapvető munkájában hivatkozik Chassinat (Mammisi d'Edfou) és Sethe közlésére, hogy Amun is nyújtana („als Luft-hauch”) a szülőknek segítséget. A korai Westcar-papyrusban természetesen még nem lehet szó Amun ilyen szerepéről.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek egyik régebbi számában (10–11, 225 f) alkalmam volt azt a felfogásomat kifejteni, hogy valamennyi ősi nép gyógyászatának történetében a primaer empiria és későbbi mágia között *átmeneti időszak* áll fenn. Egyiptomban az átmeneti időszak folyamán a mágia egyre nagyobb szerephez jutott az orvostanban, míg végre teljes egészében kibontakozott, a mágikus gyógyítás szakasza.

A mágikus gyógyítás Egyiptomban a Ptolemaida időkben érte el tetőfokát. Az Isis-tisztelet Egyiptomban a görög időkben rohamosan megerősödött, a római korban pedig elterjedt a római világbirodalom egész területén. Anélkül, hogy mélyebb összefüggések feltételezésére jogot formálnánk, mert ez az egyiptológusok feladata, mindössze annyit állapítunk meg, hogy Egyiptomban a mágikus gyógyászat kiszélesedése időrendiségében meg lehetőségen megegyezik az Isis-tisztelet fénykorával. A válaszadás mindenesetre túlhaladja az orvostörténész szakterületét. Annak ellenére, hogy az ó-egyiptomiak mágikus gyógyászatában Isis nem rendelkezik kiváltságosabb szereppel, mint a többi gyógyító-isten, mégis az orvosi papyrusok varázsmondásaiban egészen különleges helyzetet foglal el.

Az ó-egyiptomi orvostanban igen változatos formában jelennek meg az Isisszel kapcsolatos gyógyító eljárások és varázsmondások. Az ún. orvosi és egyéb papyrusok alapján Isis gyógyászati vonatkozásait a következőkben foglaljuk össze:

a) Isis szerepe nem mágikus, hanem földi asszony képében végző gyógyítást. Ilyen módon ábrázolják a Westcar-papyrus mondjában.

b) Mágikus elemek kerülnek azonban akkor előtérbe, amidőn azt tételezik fel, hogy Isis a gyógyszereknek az alkalmazáskor adna különleges bűvös hatást. Erre példát az Ebers-papyrusban (I,12-2,1) találunk, a kötések levételekor használatos szövegrészben. Plutarchos arról tudósít, hogy a kyphi elnevezésű, előtűnk ismeretlen összetételű gyógyszer elkészítésekor Egyiptomban szent szövegeket recitáltak. Ez a szokás a kései időkben is fennmaradt.

c) A voltaképpeni orvosi szöveg bevezetéseként az Ebers-papyrus (I,1-11) arról ír, hogy az írásra Thoth isten tanította az emberiséget és ugyancsak ő ajándékozott egyes recepteket. A különböző orvosi papyrusok megbízhatóságát azzal fokozták az egyiptomiak, hogy azokat istenekkel hozták kapcsolatba, vagy pedig azt állították, az eredeti szöveget valamelyik templomban találták meg. Hatékonyabbnak vélték a gyógyszereket is az egyiptomiak, ha hozzáfűzték, hogy istenek állították össze a receptet. Ez a vonás azonban nem teológiai sajátossága Isisnek, mert ilyen vonatkozásban Nut és Tefenet istennők is szerepelnek (l. később). Grapow ismerteti ugyanis az Ebers-papyrus hat olyan receptjét (46,10-47,10), amelyet különböző istenek készítettek volna. Közülük öt recept a Hearst-papyrusban is előfordul (5,7-6,2). A sorozat utolsó receptjét (Eb. 247), mely mézből és növényi anyagokból kevert kenőcsös borogatószer, a szöveg szerint, maga Isis állította össze Ré-napisten részére. Diodorus Sicculus azt írja, hogy az egyiptomiak közvetlenül Isistől származtattak több gyógyszert.

d) A turini papyrusban és Beatty-VII. papyrusban található Ré-monda szerint Isis méreggel átitatott varázslatos tövist (skorpióméreg?) készített, amitől Ré megbetegedett, majd

amikor célját elérte és megismerte az „isteni titkos nevet”, ismét meggyógyította a kínoktól verejtékében fürdő napistent.

e) Gyakori az is, hogy a gyógyítási effektus növelésének reményében a beteg Isisszel azonosítja magát. Erre az Ebers-papyrus 811 (95,7–14) számú varázsmondásában találunk példát, ahol az asszony fájdalmas emlőit Isis-nek a szülés után beteg melleivel hasonlítja össze. Ebben az esetben sincsen szó kizárólagosan ráolvasásról, mert a szöveg tényleges gyógyszert is felemlít. A varázsmondások az ó-egyiptomi gyógyászatban valóban rendszerint csak adjuvans szereppel bírnak, mert a ráolvasás mellett majdnem mindig valódi gyógyászati utasítást is találunk. Igen ritka azon esetek száma, ahol nem kíséri recept a varázsmondást.

f) Ismét újabb varázsmondásokban Horushoz hasonlítja a beteg saját személyét. Ilyenkor természetesen Harsieseről, Isis fiáról van szó, s nem az ősi világkirály-istenről, a Horus-Sólyomról. Példaként az Ebers-papyrus 69,3–5 varázsmondását említjük, ahol a pusztában égést szenvedett Horus szerepel. A ráolvasás szerint Isis vizeletével oltja el a lángokat, ami azonban nem obszcén elem, hanem az ó-egyiptomi koprotherápia mágikus analógiája. A szövegben ennek ellenére tényleges gyógyszerre vonatkozó utasítás is szerepel. „Olyan asszony teje, aki fiút szült – gummi – kosszörzet teendő az égési sebre” – Grapow fordítása szerint. Magas koleszterin-tartalma miatt a kosszörzet feltehetően tapasztalat útján került a recept alkatrészei közé.

g) Az előbbieken említettük már, hogy a gyógyászatban az empiriás és mágikus szakasz között átmeneti időszak állott fenn. Grapow meggyőző vizsgálatokkal bizonyította, hogy az újabb keletű papyrusok (londoni papyrus, Brit. Mus. 10,059; „Zauberprüche für Mutter und Kind”, Mus. Berlin 3027, ed. Erman; turíni papyrus; leideni papyrus stb.) szinte jellemzően nagy számban tartalmazzak mágikus vonatkozású részleteket. A 3027 számú berlini papyrus arról is tudósít, hogy Isis mágiával gyógyította meg fiát. Mivel Isis bűvös módon szüntette meg kisfiának forróságát, azért lázas betegségek esetén az egyiptomiak gyakran fordultak Isishez (pl. Ram. IV. C. 12–15; láz és székrekedés esetén; l. Grapow).

Az ókori Kelet mystikus-mágikus gyógyeljárásai még Galenos

fellépése előtt terjedtek el Rómában. Galenos természettudományos megállapításai ellenére mágiával telítődött a postgalenosi idők orvostana is. A görög és a görög-római nagy orvosi iskolák történelmi érdeme, hogy megteremtették az orvostan természettudományos szemléletének első időtálló alapjait. Ennek ellenére sem nyerhetett még ebben az időben, természetesen, az összes felmerült kérdés kielégítő választ. Érthető tehát, hogy az alkalmazott kezelési módok sem jártak sokszor kellő eredménnyel. Korányi Sándor szavaira gondolunk: „a babona az utolsó szalmaszál, amelybe a segítséget kereső és nem találó ember kapaszkodik.” Mindez és számos társadalomtörténeti ok következményeként terjedt el a dekadens római császárság korában a kései mágikus gyógyászat. Isis Egyiptomban mint officinális mágikus gyógyító-istennő szerepelt és ez a hatás a görög időkől kezdve egyre fokozódott. Ebben a korban azonban Alexandriában már fennállott Herophilos, valamint Erasistratos józan szemléletű iskolája, amelyet a természettudományos gondolkodás jellemezett. Az alexandriai görög orvosi iskola megerősödésével megkezdődött az egyiptomi orvostan végleges hanyatlása.

Isis, mint a varázslatok „nagy ismerője” meglehetősen korai időben (legalább már az Ebers-papyrus leírása előtt) szerepelt az Egyiptomban legtöbbször segítségül hívott gyógyító-istenek között. A kései Isis-kultuszban, mint ahogy erről az i. u. II. századból származó oxyrhynchosi ún. nagy Isis-hymnus is tudósít (Pap. Oxyr. XI. 1380), már olyan dicsérő jelzőkkel ruházzák fel Isist, mint a „Megsegítő”, vagy a „Világuralkodó”. Amikor az Isis-tisztelet elterjedt a római birodalom területén, akkor ott is Isishez fordultak a gyógyulást kereső betegek. Az ősi Asklepios-Aesculapius elveszítette a betegek gyógyítása felett egykori kizárólagos hatalmát és Isisszel osztotta meg a hegemoniát. A római világbirodalomban átvett egyiptomi istenalakokat, legalább bizonyos fokban, a római istenképzeteknek megfelelően módosították és rájuk ruházták a görög-római istenek rokonvonásait. Hasonló folyamat azonban Egyiptomban sem volt ismeretlen, már az archaikus kor óta egyesítették különböző istenek alakjait és tulajdonságait, ami a helyi városisten és az ún. „nagy istenek”, a bi-

rodalmi főisten és a természeti istenek vonásainak egybeolvadásában követhető (példaként ezúttal csupán Ré-Harachis, Atum-Ré, vagy a későbbi Amun-Ré alakjait említjük). Ezáltal volta-képpen nem keletkeztek új istenalakok, de nem is a különböző istentulajdonságok kiegyenlítése volt a cél, hanem az az ősi egyiptomi teológiai elgondolás jutott érvényre, hogy az egy megjelenhetne többalakúban is. Kétségtelen azonban, hogy az istenalakok változását Egyiptom mindenkori politikai helyzete befolyásolta (Morcnz). A thébai fejedelmek uralomrajutásakor (XVIII. dynastia) az egykori thébai városisten, Amun nyerte el a birodalmi főisten szerepét. Az Osiris-gyilkos Seth csak az asszír, illetve perzsa uralom után (Seth a külföld istene) vesztette el véglegesen egykori jóságos istenvonásainak utolsó attributumait és vált a gonosz megszemélyesítőjévé (Kees). Seth valaha a Rameszszidák háziisteneként szerepelt, sőt a Harris-féle mágikus papyrus, valamint az Apophys-könyv még olyan kedvező beállításban tünteti fel Sethet, hogy az Apophys-zivatarkígyó dühös támadásával szemben megvédelmezte a Nap bárkáját és ezért „Ré szeretett fia” jelzővel említi nevét (Grapow). A görög időszakban Alexandria görög lakói egyesítették az egyiptomi és a görög istenek alakjait. Ilyen módon keletkezett, Manctho egyiptomi pap közvetítésével, a thaumaturgiás gyógyításokban később olyan jelentős szerephez jutott Sarapis (Asar-Hapi: a halálban Osirisszel egyesült Apis-bika, amely egybeolvadt a görögök Hades-istenképzetével). Kees jogosan hívja fel arra a figyelmet, hogy amíg Alexandriában, majd a római világbirodalomban Sarapis tisztelete terjedt el, addig Egyiptomban Ptah-isten szent állatával, az Apis-bikával kapcsolatos ősi kultikus szokások változatlanul maradtak. Az egyiptomiak konzervatívan megőrizték hagyományait. Az i. u. II. századból a deltavidékből származó egyik egyiptomi múmián Nemeskéri J. és általam talált orrprothesis újabb bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy amikor a tulajdonképpeni ősi egyiptomi vallás már csaknem megszűnőben volt, még akkor is előtérbe jutott az a szemlélet, hogy a test, a Ka- és Ba-lélek hármas egységet képez.

Említettük már, hogy az Isis-kultusz római formájában sok te-

kintetben elveszítette egyiptomi külsőségeit és legalább a szentélyek építésében, valamint a figurális ábrázolásban érvényre jutottak a római stylus sajátosságai. A római kifejezőmódban (pl. a párizsi Musée Guimet Isis-Vertumnája) Isis fejkéről hiányoznak a szarvak és a jellegzetes hieroglyphajel (trónjel), de rendszerint nem található meg az anch-életjel és a mágikus jelentőségű Isis-csomó sem. A szűk és áttetsző egyiptomi köntös helyett bőven redőzött római ruhában és az egyiptomi merev, kanonikus kifejezőmóddal ellentétben élethű mozgásban ábrázolják.

A gyógyászati mágiának a késő római korban bekövetkezett elterjedésével azonban korántsem Hippokrates, Galenos, vagy Soranos szenvedett vereséget, ellenkezőleg éppen a mágia által az orvostudományban előidézett hanyatlás bizonyítja alkotásai nagyságát.

I R O D A L O M

1. Cumston, G. H.: Histoire de la Médecine du temps des Pharaons en XVIII. Siècle, Paris, 1931.
2. Diodorus Siculus: ed. J. Bekker, Leipzig, 1853.
3. Breasted, J. H.: The Edwin Smith Surgical Papyrus, etc. I-II. Chicago, 1930.
4. Breasted, J. H. und Ranke, H.: Die Geschichte Ägyptens, Zürich, 1936.
5. Dobrovits, A.: Egyiptom és a hellénizmus, Budapest, 1943.
6. Erman, A.: Zaubersprüche für Mutter und Kind aus dem Pap. 3027 des Berliner Museums, Berlin, 1901.
7. Erman, A.: Das Märchen des Papyrus Westcar, Mitt. Mus. Berlin 1890, 5.1.
8. Grapow, H.: Grundriss der Medizin der alten Ägypter, I-V. Berlin. 1954-58. (a IV/1. kötettől kezdve H. v. Deines és W. Westendorf társszerzőkkel).
9. Grenfell, B. P. and Hunt, S. A.: The Oxyrhynchos Papyri, Oxford, 1898.
10. Joachim, H.: Papyrus Ebers, Berlin, 1890.
11. Kees, H.: Der Gottesglaube in Ägypten, Leipzig, 1956.
12. Lange, O.: Der magische Papyrus Harris, Kopenhagen, 1927.
13. Lefebvre, G.: Essai sur la Médecine égyptienne du l'époque pharaonique, Paris, 1956.

14. Mérci, Gy.: Rationalis-empiriás és mágikus gyógyászati elemek az óegyiptomiak orvostudományában. Orsz. Orvostört. Könyvt. Közleményei,
15. Mérci, Gy. und Nemeskéri, J.: Paläopathologische Untersuchungen an ägyptischen Mumien aus der Römerzeit, *Virchows Arch.* 331, 1958.
16. Morenz, S.: Ägypten und das Berliner Ägyptische Museum, Berlin, 1955.
17. Plutarchos: *De Iside et Osiride*, ed. Parthey, 1850.
18. Sethe, K.: *Urgeschichte und älteste Religion der Ägypter.*
Beiheft z. *Ztschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesell.* Leipzig, 1930.
19. Sigerist, H.: *A history of Medicine. I. Primitiv and archaic Medicine.* 1951.
20. Weindler, F.: *Geburts- und Wochenbettdarstellungen auf altägyptischen Tempelreliefs.* München. 1915.
21. Wreszenski, W.: *Der Londoner medizinische Papyrus (Brit. Mus. 10 059) und der Papyrus Hearst in Transkription, Übersetzung und Kommentar,* Leipzig, 1912.
22. Wreszenski, W.: *Der Papyrus Ebers, I. Teil: Umschrift,* Leipzig, 1913.

SIBILLA UNGUENTARIA A LEGÚJABB KUTATÁS MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

PALLA ÁKOS (Budapest)

1785-ben Weszprémi István egy egészségügyi vonatkozású római emlék felfedezéséről ad hírt.¹ A lelet Septimius Severus uralmának alatti időből származik. Ennek körülményeiről, majd magáról a bronztábla ismertetéséről és gondolatairól írt szövegének magyar fordítása a következő. „A magyarországi és erdélyi orvosok életrajzának második részéhez szolgáló kiegészítések. A 31. cikkelyben, a 143. lapnak csillaggal jelölt megjegyzésében, említést tettünk egy, a veszprémi határban talált római orvosi feliratról s ehhez most egy ugyanazon tartalmú másikat csatolunk ide ugyanabból a megyéből, nevezetesen Tapolcafő községből, ahol gyönyörű tiszta források fakadnak. Ez a múlt évben 1778-ban magával az írást tartalmazó bronztáblával együtt hozzánk juttatott felirat következőképpen szól: SIBILLA VNGVENTARIA LIBERTA SEPT. SEVERI IMPE. VENDIT CROCOMAGMA IN, V, P RHISPIA. Ennek a mellékelt ábrán híven vázolt méretű bronztáblácskának szövegében megmagyarázni szeretném Damocrates² sáfránykenőcsét, melyet Viecker János Jakabnak Bázelen 1588-ban megjelent folio méretű Határozott csetekre szóló gyógyszerkönyvében a II. kötetnek a pasztillákról szóló 40. fejezetében így találunk leírva a 419. lapon: végy 3 c. sáfrányt, 3 XXX keményítőt és arab gummit (egyenként), 31 piros rózsza myrrhát, borból q. Készíts belőle 5 pasztillát. Galenus. Árulták pedig ezt a kenőcsöt

az országúton, vagy ha jobban tetszik: Pannonia városban, vagy városában, vagy Pannon Valeriában, vagy végül Pannonia községében Rhispiában. Ám de a rómaiaknak ezt a Rhispiá nevű városát hol találhatjuk? Ezt a várost a Pannoniákat Scheyb Ferenc Kristóf kiadásában megjelent Peutinger Tivadar féle térkép 5. és 6. lapja nem tünteti fel, de Molet Józsefnek Ptolomeushoz írt s Velencében 1562-ben kiadott negyedretű jegyzete határozottan Veszprémnek nevezi. Ehhez csatlakozik a nagy

folio alakú „Orbis antiqui Tabularum Geograficarum secundum Ptolomeum”, Amsterdam, 1730, kiadója, aki az atlaszhoz kötött nyelvészeti tárgymutatóban megjegyzi, hogy a IV. G. e. és az V. Be jelzésű Európa térképen levő Rhispiá több tudós egyhangú véleménye szerint ugyancsak nem más, mint Veszprém. Ha meg azután Claudius Ptolomeusnak többek között Nicolaus Germanus közreműködésével Ulmban 1482-ben Hol. Lénárttól sub. cust. c. 4. más kötéssel c. 14. tab. V. Europ. kiadott Cosmographiáját és ugyanazon Ptolomeusnak Mercator közreműködésével helyreállított s Kölnben 1578-ban közzétett 5-ös számú Európa térképét, vagy pedig az Utrechtben 1695-ben nyomtatott térképét nézzük, valóban olyan helyen látjuk Rhispiát mindegyiken, hogy az a mi

Veszprém városunknak mind földrajzi hosszúság, mind földrajzi szélesség tekintetében jogosan megfelelhet.”

Weszprémi fenti sorait Schoenvisner³ hasonló jellegű megemlékezése követi, aki majdnem 10 év múlva szintén látta a bronzlapot és azzal kapcsolatban a következőket írja: „Caesariana 30.000 lépésnyire, azaz mai mértékkel kb. 6 és fél mérföldre van Mogentianaetól.⁴ Ez a távolság Zalaegerszegtől a Budára tartó postakocsi állomásig, Tapolcafőig nyúlik. Itt lehetett tehát Caesariana, vagy Caesarea... Vannak is e helyt nyomaí annak a régi kornak: magam láttam néhány éve Kazzay debreceni gyógyszerész úrnál egy hatszögletes bronzlapot, amely tulajdonosa szerint Tapolcafőn került elő ezzel a felirattal:

**SIBILLA VNGVENTARIA
LIBERTA SEPT. SEVERI IMPE. VENDIT
CROCOMAGMA IN . . . RHISPIA.**

Ez az emlék csillog előttem, amikor azt tartom, hogy a pannoniai Caesariana vagy Caesarea nem volt más, mint Rhispiá. Erre enged következtetni Ptolemaeus is, aki Rhispiát éppen ebben a környezetben sorolja fel Szombathely előtt a Felső pannoniai városok között. Erre enged következtetni más tartományok sok más városának a római uralom alatti Caesarea neve, akár régiebb nevük megtartása mellett, akár feledésbe ment az. Így olvasható azután Pisidiában⁵ Caesarea Antiochia, Bithyniában⁶ és Cappadociában⁷ egy-egy Caesarea, mely utóbbiról Plinius mondja: az Argaeus hegy tövében van Mazaca, amelyet most Caesareának neveznek. Nem fogadom el hát azok véleményét, akik Veszprémet tartják Rhispiának. Ezt a nézetet azért is teljesen elvetendőnek tartom, mert Veszprém Pannoniának abba a részébe esik, amelyet a rómaiak Alsó Pannoniának neveztek, Ptolemaeusból világosan kitűnik, Rhispiá Felső Pannoniába tartozott.”

Az ismertett két szöveg elemzése után megállapítható, hogy az orvos-történész Veszprémit és a bölcsész-könyvtáros Schoen-

visnert a bronztáblával kapcsolatban teljesen azonos problémák érdeklik. Ezek azonban nem az orvostörténelem vonalán mozognak. A barokk végén az egészségügyi múlt emlékeinek jelentőségét még nem ismerik fel. Ezért e lelet esetében is ez volt a helyzet. Mindenben ritkaságokat, ismeretlent kerestek, és ők is csak azt akarják megállapítani, létezett-e földrajzi helyként a bronzlapon szereplő helységnev. Volt-e Rhispia, ha igen, mivel azonos és Pannoniának melyik részében feküdt. Orvostörténeti vonatkozása csak Weszpréminél mintegy mellékgondolat kerül szóba és így további érdeklődését, egy másik nem ismert szó, a crocogramma jelentése képezi. Magyarázata csak erre zsugorodik, ezt akarja megvilágítani és mondanivaló hiányában Damocratesre hivatkozva megállapításai néhány szóban kimerülnek. Tehát a feliratos tábla jelentőségét egyikük sem ismeri fel.

A bronztábla, noha egyedülállóan látszott, az akkori világirodalomban figyelmet nem keltett és érdeklődés iránta itthon sem mutatkozott. Egyszerűen tudomásul vették és a sok, akkoriban nap mint nap előbukkanó római emlék között nem tartották említésre méltónak. Orvosi szakmai magyarázata nem született meg, azonban ez, a kor viszonyai között természetzerű volt. Később, midőn már nagyobb szakszerűséggel lehetett volna vizsgálni ezt a leletet – a tábla elkallódott. Nem maradt más, mint az ismeretett két szöveg, amely az utolsó előtti sor két betűjének hiányával teljesen fedte egymást. Ebből folyólag a kutatás mindmáig e két szövegre támaszkodott és ebből vonta le megállapításait.

E tanulmánynak ma az ad különös jelentőséget, hogy az elveszettnek hitt bronztábla majdnem két századig tartó lappangás után megkerült és vétel útján néhány évvel ezelőtt az Országos Orvostörténeti Könyvtár birtokába jutott. Most lehetséges nyílt e sokatmondó emléket minden részletre és szempontra kiterjedő vizsgálat alá venni. Majd pedig a modern kutatási lehetőségek eszközeinek felhasználásával igazolni, vagy elvetni jelentőségét. Cáfolni, vagy bizonyítani az eddigi irodalmi megállapításokat és a vizsgálat eredményének értelmében az orvostörténet

tárgyi emlékei között végleg méltó helyre juttatni Sibilla unguentaria bronztábláját.

Weszprémi és Schoenvisner közléseiből kitűnik, hogy látták s kezükben volt a tárgy, ezért leírásuk közvetlen adat ismertetése. Miután az őket követő szerzők rájuk és nem a táblára hivatkoznak, így az utánuk nyilvánosságra hozott adatokat körültekintéssel kell kezelni.

Ismert volt a tapolcafői lelet Theodor Mommsen⁸ előtt, aki a berlini akadémia megbízásából folytatólagosan szerkesztett Corpus Inscriptionum Latinarum című művében tárgyalja és határozottan hamisnak tartja.⁹ További megjegyzése a lényegét illetően semmitmondó, de viszont ráknézve rendkívül fontos, mert mindabból világos, hogy a táblát csak Weszprémi közlése alapján ismeri. „Intelligendum puto crocomagma Damocratis Weszpremius; quo crocomagmate tum utebantur pharmocopolae.”

Ugyancsak hamisnak tartja Tótvázsony határában 1757-ben előkerült másik bronzlapot is, melyet szintén Weszprémi ír le elsőként. Ennek szövege a következő: α P ω CLAUDIA HELPIS CUM FILIA ET FILIO IN PACE AVI A. F. Szerinte a keresztény jelzések e vidéken oly ritkák, hogy eredetisége kétséges. Semmikép sem fogadható el valódinak.¹⁰ „Praeterea Rossius monuit praeter consuetudinem hic coniugi monogrammata infimae aetatis cum formulis quae propter simplicitatem antiquitatis speciem habent.”

Ebbe a sorba tartozik még szerinte 1748-ban egy római sírból való vörös kő. D. M. CL. CORVUS MEDICUS OCULARIS LEGG. PANNICA. FLAVIUS. MACER ET CONIUX. BONA EX VOTO,¹¹ felirattal. Végül, mint a legjellemzőbbet szintén Nemesvámosról való darabot kell megemlíteni, amely a maga naivságával nyilvánvalóvá teszi a hamisítást. Szövege a következő: VAMIA. LEG. PIA. Itt Vamia (Vámos) falu nevével való visszaélés világos bizonyíték.¹²

A felsorolt négy római feliratot Mommsen Weszprémitől vette át, aki megemlítette, hogy valamennyi Kazay Sámuel gyűjteményében van.

A XIX. század végén 1898-ban Erneyi József¹³ emlékezik meg Sibilla unguentariáról és minden utána következő szerző őt idézi. Ilyen többek között Orient Gyula,¹⁴ aki így ír: „Dr. Erneyi értékes közleményeiből vált ismeretessé az a ritkabecsű gyógyszerési vonatkozású római eredetű lelet, amelyet Kazay Sámuel debreceni gyógyszerész mutatott be a XVIII. században. A lelet, melyet 1778 táján Veszprém megye Tapolcafő községében találtak, 5 cm. magas réztáblát képez. A réztáblán egy hajdani gyógyszer-

**SIBILLA
UNGUENTARIA
LIBERTA
SEPT: SEVERI IMP.
VENDIT
CROCOMAGNA
INV. P.
RHISPIA.**

rész kolléganőnek cáfolhatatlan emléke van megörökítve, amelyen a következő felírás olvasható: SIBILLA VNGVENTARIA LIBERTA SEPT: SEVERI IMP. VENDIT CROCOMAGNA INV. P. RHISPIA. A crocomagna szó jelentésére vonatkozólag dr. Erneyi a következő felvilágosítással szolgál: „Egyetlen előírást ismerünk, Crocomagma Damocratis alatt. Ez amyllum, crocus, gummiarabic., myrrha és rózsalevelek porából gyúrt trochiscus massa. Vajjon ilyent árult-é Septimius Severus császár kenőcs-gyártója Rhispia (jelenleg Veszprém, Magyarország) utcáin.”

Utána Baradlai¹⁵ a következőképpen ír: „1778-ban Tapolcafőn (Veszprém megye) találtak egy 5 cm. magas réztáblát, melyet akkor Kazay debreceni gyógyszerész ismertetett, és később Erneyi József szabatosan magyarázott. »SIBILLA VNGVENTARIA LI-

BERTA SEPT. SEVERI IMP VENDIT CROCOMAGNA INV. P. RHISPIA.” A szövegből Ernyei meghatározása szerint az tűnik ki, hogy Sibilla, Septimius császár szabadosnője kenőcskészítő (unguentaria) volt és Rhispia (Veszprém) utcáin árult. A crocomagna (alighanem crocomagma), Ernyei szerint amyllum, crocus, gummi arab., myrrha és rózsalevél porából készült trochiscus massa.”

A két utóbbi szerző átveszi Ernyei téves állítását, hogy a táblát Kazay ismertette, holott ő erről eddigi megállapítás szerint semmit sem írt. Kizárólag Weszprémi közlése a forrás, hiszen Mommsen is csak őt említi.

Egyedül Korbuly¹⁶ az, aki bár ismerteti a Sibilla emléket, mégis tárgyilagosan megjegyzi, hogy Mommsen „nem fogadta el valódinak”. Álláspontja nincs, a kérdést óvatosan kerüli és anélkül, hogy a feliratot hitelesnek akarná elfogadni, a női gyógyító tevékenységre vonatkozólag lát benne dokumentumot annál is inkább, mivel az szerinte általánosan elterjedt volt Pannoniában. Tehát a kenőcsárusok, valamint kenőcskészítők – saját készítményük és egyéb gyógyszerek jövedelmező árusítása mellett – nyilván orvosi, illetve kuruzsló tevékenységet is űztek. Ez alkalmasnak látszott Korbuly előtt arra a megállapításra, hogy a római birodalomban a férfi és nő számára az orvosi tevékenység egyaránt nyitott volt, holott a nőknek ezt határozottan megtiltották.

Korbuly előtt arról az állításról, mely Mommsen szájából hangzott el, hogy a Sibilla tábla hamisítvány, senki sem volt hajlandó tudomást szerezni. Lehet, hogy nem ismerték a C. I. L.-t, azonban ez Ernyei esetében kizárt. Szerintünk mindez abban talál magyarázatra, hogy a bronztáblán közöltek, a korai századok mondanivalói most már szakmailag nagy értékűek lettek, vagy esetleg Mommsen állítását nem ismerték el. Ezért tarthatták ezt az emléket különös becsűnek és Sibillát pedig mint az első ismert füves és gyógyszerész nőt, akit magyar földről ismer a tudomány, nem merték érinteni. Ebből származik azután az, hogy Révai József¹⁷ népszerűsítő művében így ír: „Kuruzslók is akadtak az orvosok mellett a tartományokban is, mint Rómában és mint

mindenütt az egész világon. Az emberiség babonásabb fele szívesebben vette igénybe a titokzatos hókuszpókuszokat, ráolvasásokat, varázslatokat és boszorkányos kotyvalékokat, mint a tudomány segítségét. Innen a Duna mellékéről ismerjük egy javasasszony nevét, igazán elmondhatjuk rá: nomen est omen: mert Sibillának hívták. A felirat elmondja róla, hogy ő árulja a Cromagma nevű orvosságot; az orvosok ma sem tudják megmondani, hogy mi lehetett; neve után ítélve valószínűleg valami sáfrányfőzet. Íme, már az ókorban sem mindig szívesen vették igénybe az orvosok segítségét, kuruzslókhöz fordultak, javasasszonyokat kerestek fel és házi szerek tömegét használták; mind erről irodalmi adataink vannak.”

Az eddigiek figyelembe vétele mellett az állapítható meg, hogy Erneyi tudományos tekintélye minden orvos és gyógyszerész-történet kutatóban a meggingathatatlanság nimbuszától volt körülvéve és nem merték feltételezni, hogy tévedett.

Ma az a feladat: meg kell állapítani, valódi vagy hamisítvány-e a bronztábla, hiszen sok ellentmondás született a máig lappangó tárgy körül. Mielőtt azonban álláspontunk kifejtését megkezdénénk, visszatérünk Weszprémi leírását megelőző – a XVIII. század első harmadába, hogy azután minden vonatkozásban bizonyíthassuk, hogy a Sibilla tábla valódi-e, illetőleg kutatásunk érveivel tegyük meggyőzővé és végsőként mondhatjuk ki azt, hogy a Kazay gyűjtemény egyik érdekessége közönséges hamisítvány. Sibilla nincs és a magyar földről nem büszkélkedhetünk ős gyógyszerészszóval.

A XVIII. század második felében a classica archeologiai érdeklődés ébredése folyamánya volt a római maradványok feltárásának. Ennek különös lendületet ad az az esemény, mikor 1709-ben kútásás alkalmával megtalálják a mai Ressina és Portici alatt 15–30 méter horzsakő és vulkáni hamu alatt az eltemetett Herculaneumot. A kezdetleges ásatások kincskeresés jellegűek voltak, rablóásatások és rendszertelenek, de még így is ontották a műkincseket, mivel az ott lakók a Vezuv kitérése alatt és után azokból jóformán semmit sem menthettek meg. Majd 1748-ban Pompeit¹³ fedezik fel, mintegy 6 és fél méter

hamu alatt. Az ásatások azóta mind máig folynak, s e városok területének majdnem fele most is vulkáni takaró alatt alussza álmát. Mindkettőt és néhány apróbb kis helységet 79 augusztus 24–26 között borította el a Vezuv kráteréből kitóduló horzsakő és hamu, amelyet a közben megeredt eső megszilárdított. Az innen előkerülő leletek¹⁹ újból és erőteljesen ismét felcsigázták az emberi fantáziát és a gyűjtések újabb szakasza indult. Minden főúr, minden tehetős, ritkaságokat szerez gyűjteménye számára, s ezek között elsősorban római régiségeket keresnek. A leletek nagysága és száma azonban nem járt együtt a gyűjtők vágyával, több volt a gyűjtő, mint a műkincs. Ezt a helyzetet használták ki azután minden időben és ekkor is azok az élelmes és feltétlen művelt emberek, akik elődjeik útján haladva, műkincseket hamisítanak. Antik érmek és szobrok készülnek Itáliában és Ausztriában, Attila kézírata és római csonttárgyak itthon nálunk. Példa erre hazai vonatkozásban Litteráti Nemes Sámuel hamisítói tevékenysége. Lassan-lassan minden magángyűjteményben akad egynéhány római régiség, s köztük az újonnan készültek is, a hamisítványok. Köztudomású, hogy néhány évtizeddel celzött a British Museum is sokat vásárolt a Brigetiban²⁰ kiásott római régiségekből, hogy azután később a különleges nagybecsűnek tartott és ismeretlen pannoniai stílust képviselő csontfaragványokat, vásárló szakértőinek nem kis megdöbbenésére, a hamisítások című gyűjteményébe helyezze át.

A tehetős magánosok gyűjtőszenvedélye nem volt kisebb, mint a főuraké és azok ritkaságokat, régiségeket hajszolva, országokat utaztak be. Példa erre a barokk kor kimagasló alakja, a magyar orvos Zsámboki (Sambucus) János. Főurak, nemesek, polgárok gyűjtenek és szenvedélyük nem ismer korlátokat. Ezek közé tartozott a Sibilla tábla tulajdonosa, Kazay Sámuel debreceni tehetős gyógyszerész. „Ellenállhatatlan szenvedéllyel vásárolta össze a régi könyveket, érmeket és ritkaságokat. 1711-ben született a Dunántúlon, s már mint debreceni polgár sokat járt külföldön. Ottó Fridericus Lires nevű kereskedővel 1739 táján bejárta Olaszországot, Firenzét, Mantuát, Sienát, állítólag Bajorországba is eljutott.”²¹

Egy korabeli peres ügy irataiból alkalmazottjának, Cherny provizor vallomásának adatai között találjuk, hogy „hivatkozik Óbudáról való Herschel Lebel nevű emberre, aki azt beszélte, hogy mikor ezelőtt 14 esztendővel (tehát 1758 körül) kezdett Kazay Sámuelnek holmi régi római numizmákat procurálni...”²²

Természeteszerű, hogy nem egy embertől vásárolt, megbízottai voltak az egész országban. Gyűjteménye a „Collectio Kazaiana” országosan ismert volt és élete vége felé annak megszerzéséért számosan versengtek, többek között Jankovich Miklós is. Kézirat és könyvgyűjteménye, valamint régi pénzei és ritkaságai a debreceni református Kollégium birtokába kerültek. „A debreceni főtanodának 1714-ben 1452 kötet volt az állománya, 1791/2 közt Budai Ézsaiás könyvtárossága idejében szerezték meg a Kazay könyv, érem és ritkaság gyűjteményt.”²³ A tulajdonában levő „réztáblák közül Weszprémi négyet ír le, kettőt Tótvázsonyban, Kazay szülőfalujában 1757 és 1760-ban találtak. A másik kettőnek Óbuda (Aquincum) a lelőhelye. Ezeket Kazay nem csekély költséggel 1765 körül szerezte meg.”²⁴

A Mommsen által hamisnak tartott feliratok és a Weszprémitől felsoroltak azonosítása némi nehézségbe ütközik, mivel itt elmentendő adataink vannak. Csak két felirat feltalálásának időpontja azonos, a többi nem egyezik, s így teljes biztonsággal csak két Kazay gyűjteményből származó darabot említhet az irodalom. Tanulmányunk tárgyán kívül pontosan azt a feliratot, mely szintén megvan, s melyről Révai József²⁵ azt írja, hogy az sírkő. Ez tévedés és önkényes! A felirat 77/76 mm nagyságú vörösréz lap. Megállapítását nyilván a szöveg értelméből vonja le, ezért jut erre a következtetésre. A Claudia Helpis kezdetű tábla alig nagyobb mint egy névjegy.²⁶ Tehát ezek alapján ma két bronztábla áll rendelkezésre, a Sibilla és a Claudia Helpis kezdetű. A többi hollétéről nem tudunk. Az előbbi kutatásunk célja, az utóbbi majd csak bizonyítékként fog szerepelni állításunk igazolása céljából.

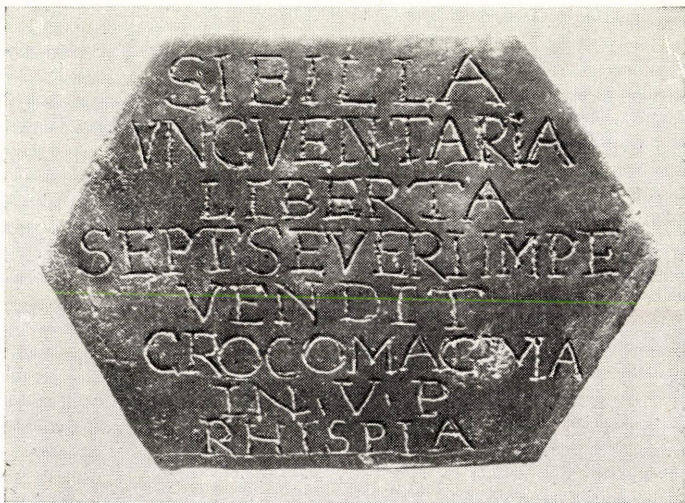
A Sibilla felíratú bronzlap 82 mm magas, 118 mm széles és cca 1 mm vastag, úgy az elő, mint a hátlapot feketés zöld, vékony, nem egyenletes elosztású patinaréteg fedi. A széleken többhelyütt

kimaródások nyomai vannak, a hátlapon ez erőteljesebben látható. A szöveg antiqua betűs, azok az első sortól kezdve soronként kiscbbednek, nem tartják nagyságukat, minden sor betűi sorvadnak. Ez kevéssé jártas kezet bizonyít, amely a betűk formáján és a hibásan vésett, majd ismét átvésett javításon világosan látszik. Az egész kivitel laikus jellegű, gyakorlatlan. A meder hol sekély, hol mély, még egyes betűk részleteinek esetében is. Feltehető, hogy a táblát a vésés befejezése után lecsiszolták, mert ezzel akarták az anyagsarjaktól a felületet egyenletessé tenni. Ebből eredhet a Sibilla szóban előforduló B betű felső ívének hiánya is, ami kizárólag csak ezzel indokolható, mivel ezt a szót oldották meg egyébként is a legnagyobb gonddal. Az egész előállítás fogyatékos és nem szakmai tudás és eljárás, valamint eszköz igénybevétele mellett szól.

Ezt követőleg a latin szöveg, valamint rövidítéseinek vizsgálata esetleges újabb értelmi meghatározáson túl azt a célt szolgálja, hogy ezen keresztül is betekintsünk abba a gondolatvilágba és gondolkodásmódba, amely a bronztábla megszületésekor szokásos lehetett. Természeteszerű, hogy egy II–III. századbeli tárgy, vagy szellemi mű hasonlíthat a majdan elkövetkező idők alkotásaihoz, de nem táplálkozhat annak eszméiből. Miként a császári Rómában nem beszéltek az elektromosságról, ugyanúgy ismeretlen volt a röpcédula, vagy a kuruzslók bronz cégtáblája. A kuruzsló ekkor még nem kínálhatja áruját ilyen időtálló módon. Így, akár egyik, akár a másik feltételei megvoltak ugyan, de a kor ezt nem tette szükségsszerűvé. Tehát a szöveg, mint hirdetés, vagy lakóhely megjelölés korát megelőzően időszerűtlen. Ez mint tény a XVIII. század életében előfordulhat, de Pannoniában szokatlan, alap nélküli lenne. A III. század emberének gondolatvilágában élt sok minden, melynek hatásai máig érnek, de ez a fejlődés eredménye. Táblánk gyökértelenül egyedülálló, úgy beszél, mint a XVIII. század vándorló olejkárja, vagy kőmorzsolója. Nevet, rangot, árut és telephelyet közöl, úgy, mint ahogy akkor még nem gondolkodtak az emberek.

Az értelmi részről csak ennyit. A rövidítéseket vizsgálva teljesen szokatlan a negyedik sor utolsó tagjának IMPE jelölése. A

római birodalomban ez nem volt gyakorlat. Sem a kővésetek és feliratok, sem az éremverés vonalán ilyen hasonlatot nem ismerünk. Az IMPERATOR szó rövidítése minden helyen IMP alakban jelenik meg és nem IMPE szövegre tágítva. A mi esetünkben valószínűsíthető, hogy a betűbeosztás csak így lett arányos és azért alkalmazza a vésnők. A római, vagy római korú ilyen

pongyolaságot nem engedett meg magának. Hiszen a mi századunkban használatos, a közismert tekintetes címet mindig Teknek rövidítette minden alkalmazója és senki sem gondolta azt, hogy esetleges szimmetria kedvéért TEKI-nek írta, vagy véste volna. Ez értelmetlen és neveléses ma úgy, miként az IMPE a III. században. A régi magyar népi sírfeliratokon látható rövidítések erre nem nyújtanak analógiát, a két kor között levő műveltségi fok különbséget ezt kizárja. Az írás-olvasás hazánkban a XI–XIII. században még csak a papok birtoka. Esetünkben pe-

dig a III. századbéli Pannoniát kell alapul venni és ott, ha valaki írni tudott, az ismerte az írás szabályait is. Ezt nem használhatták, mert azonos volt a lehetetlennel. De viszont ilyen meggondoláson alapuló gátlásai nem lehettek annak, aki beszélt és tudott ugyan latinul, de nem kötötte a törvényszerűség, a kor szokása. Használta és megalkotta, hogy a sor egyenlően záruljon, többet mondott, mint szabad lett volna.

A CROCOMAGMA, torzítva CROCOMAGNA szó jelentését először Weszprémi, majd Erneyi állapítják meg. Megelégszenek gyógyszerészi meghatározásukkal, nem keresik annak orvosi hasznát, jelentőségét, hogy azután abból Sibillára és annak működésére következtethessenek. A galcnusi recept ismertetése szabatos ugyan, de Weszpréminél semmit sem mond. Erneyi ezt tágitja és megállapítja, hogy az trochiscus massa. Ugyanakkor mindez vajmi kevés, nem több, mintha Weszprémit ismételné, mert hiszen a felsorolt anyagokból nem is lehet másra következtetni, így a szer végső formája csakis massa lehetett.

A rendelkezésre álló általánosan ismert gyógyszerészttörténeti irodalom adatai csak ennyit mondanak. Pliniusnál²⁷ viszont mindez világos: „a galliai nárdusról, az orvosi sáfrányról, a crocomagmáról, a saliuncáról, a poliumról, az irisről, a holochrysuról, chrysocomeról és a meliotusról” című fejezetben a következőket írja. „És mivel egyesek, mint mondtuk, falusi nárdusnak nevezték a bacchar gyökerét, egybe fogjuk ide gyűjteni a külföldi fákon termett gall nárdusból csinált orvosságokat. Segít a kígyómarás ellen két drachmányit téve borba, a colus gyulladása ellen akár vízben, akár borban, továbbá a máj és vesegyulladás epével előtört eseteiben. Segít a vízkórosokon, egymagában, vagy ürömben. Megállítja a nők tisztulási rohamait. Annak pedig, amit ugyanazon helyen »fu«-nak (valeriana phu) nevezünk, a gyökerét összetörve, vagy megfőzve is, mellfájás és lélegzési szorulás esetén is adják. Sieteti a havivérzést. Borral isszák. A sáfrány sem mézben, sem édes lében nem oldódik; legkönnyebben borban, vagy vízben. Igen használatos szer az orvoslásban. Szarudobozban tartják. Megszüntet mindenféle gyulladást, de különösen a magtól eredő szemgyulladást, a szeméremajkak elszorulá-

sát, a gyomor elfekélyesedését s különösen hasznos a mell, vese, máj, tüdő és hólyaggyulladás eseteiben, úgyszintén a náthára és a mellhártyagyulladásra is. Viszketegséget szüntet, vizeletet indít. Aki előbb sáfrányt iszik, nem érzi meg a mámort. A részegségnek evvel állják útját, a coronának is. Vele enyhítik a részegséget. Álmat hoz, a fejet enyhén befolyásolja, szerelmet gerjeszt. Virágát cimolusi krétával a sömörre kenik. Sok orvosságba keverik. Az egyik szemír is róla van elnevezve, s belőle sajtolják a sáfránykenőcsöt is, amit crocomagnának neveznek. Jó a szembevezés ellen, jobban megindítja a vizeletet, mint maga a sáfrány. Legjobb hatása, hogy megízelve hat a nyálra és fogakra.”

Ha most a sáfrány tágrétü felhasználását tekintjük, előttünk áll egy római vajákos asszony teljes működési köre, aki ha tényleg élő személy volt, csak nagyon sok jóakarattal fogadható el gyógyszerész ősnak. Hasonló, számtalan él a középkorban anélkül, hogy bárki büszke lenne rá vagy szakmai ősei közé akarná sorolni. Ez a füves asszony, kuruzsló, ha kell méregárus, ha kell bájtalt készít. De így volt ez meglepően érdekes emlék egy tehetsős gyógyszerész gyűjtő, Kazay és a későbbi irodalom számára.

A tábla két utolsó sora a maga egyszerűségében sokatmondó. IN V. P. RHISPIA, Rhispiában; felmerül a kérdés, szükségesnek tarthatta-e egy III. századbeli kenőcsárusító asszony, hogy megnevezze a helységet, a falut, ahol árusít, akkor ha azt a feliratos táblát a maga számára készítette. A Rhispiabeliek tudták helységük nevét és tudták, hol lakik Sibilla. E kor még nem ismeri a reklámhirdetést, tehát röpcédulát nem készíttethetett bronzból Pannónia lakói számára. Az újabb aggályt ismét az támasztja, hogy a szöveg rendkívül szabatos. Vajon a budai füvesasszony kiírta-e háza ajtajára, hogy ő Magyarországon, Óbudán árusít? Nem! Ez pedig a döntő. Vizsgáljuk és kíséreljük felderíteni, mi célt szolgál mot már eszmeileg ez a bronzlap. Névjegy, röpcédula, vagy lakóhely megnevezés a rendeltetése, vagy volt-e egyáltalán valami?

Weszprémi az egyedüli, aki az IN. V. P. rövidítéseket megkísérli feloldani, találgat. Lehet az országút, Pannonia városa, Pannonia községe, vagy Pannon Valeria.

A több fajta változat ugyanúgy kísérlet, mint bárki másé lenne. Ezért vegyük sorjában fontolóra a megadott feloldásokat és ismételten igyekezzünk közelebb kerülni a V. P. fedte földrajzi meghatározáshoz. Az országút Rhispiában, Pannonia községében, vagy városában Rhispiában annyira szűkített fogalmi meghatározás, hogy egy feltételezett provinciális helységben alig jöhet számításba, majdnem értelmetlen volna. Miért is jelölné meg így működési helyét egy csekély lakosú területen a kenőcsárus. Erre nincs indok, nagyszólan értelmetlen, hiányzik a logikai vonala.

Kísérletnek tekintem viszont feltevésemet a sok megoldás között és Pannon Valeria értelmezést tartom elfogadhatónak, miután a tábla szövegének eddigi felesleges és túlzott pontosságát veszem alapul. Itt is hasonló állítással találjuk magunkat szemben, mint az IMPE rövidítésénél. A szövegíró kevesebb igyekezettel hihetőbb marad. Helyrajzi pontossága óvatosságra int.

Septimius Severus korában, illetőleg császársága alatt 193–211-ig terjedő időben szabadul fel a rabszolga Sibilla és liberta lesz. Ekkor még Pannonia két részből áll, Pannonia Superior és Pannonia Inferiorból. Azt még 107-ben Traianus osztotta fel. Pannonia Valeria egy ismételt újabb felosztás után keletkezik akkor, midőn a dalmát származású Gaius Aurelius Valerius Diocletianus alatt, aki 284–305-ig uralkodott, közigazgatásilag újból rendezik a birodalmat. Szétválasztják a katonai és polgári közigazgatást, a provinciákat megkisebbitik és új közigazgatási kerületeket szerveznek, majd többek között Pannoniát is négy részre osztják fel.

Pannonia Superior ettől kezdve két részre oszlik: az északi rész Pannónia Prima, a déli rész Pannonia Savia; a Dráva–Száva köze. Pannonia Inferior ugyanígy tagolódik, az északi rész Pannonia Valeria, a déli, a Dráva–Száva köze Pannonia Secunda. A korábbi Inferior és Superior között nem volt megszabott közigazgatási határ.

Ha ezen a nyomon haladunk, akkor világos, hogy Septimius Severus libertája nem lakhatott Pannon Valeriában, mivel Pannonia Valeria mintegy 100 év múlva keletkezett az öt felszaba-

dító császár után. Hol volt akkor már Sibilla, amikor Rhispsia Pannonia Valeria közigazgatási területéhez tartozhatott.

A római világbirodalom közlekedő és postakocsi útjairól a maga idejében térkép készült, amely az állomások megnevezésével azok egymás közti távolságát tünteti fel. Ezt az Itincariumot Caracallának tulajdonítják, azonban az későbbi, feltehetőleg Alexander Severus alatt 230 körül keletkezett. A korunkra megmaradt Itinerarium Provinciarum Antonini Augusti 1215-ben készült másolata ma a bécsi National Bibliothekben van és 12 pergamen lapon mutatja be a birodalmat. Mai névadója Peutinger Konrád (1465–1547) augsburgi tudós, akinek korábban birtokában volt.

Ezt említi Weszprémi és Rhispsia helyét Pannonia északi, tehát felső részeiben keresi. Schoennis is ugyanezt teszi, csak a részletekben van ellentét kettőjük között. Claudius Ptolemeus: *Geographia universalis vetus et nova* című művében a pannoniai helységek felsorolásánál Pannonia Superior északi részében Savaria után, amely Claudius alatt 43-ban colonia lett, Vinundria előtt sorolja fel. Ennek tanúsága szerint Rhispsia Pannonia Valeriában feledhetett. Az viszont, hogy Rhispiát egy mai földrajzi hellyel megkíséreljük azonosítani, adott esetben céltalan, nem is vagyok rá illetékes, de különben az már nem jelentős a bronzablánk számára.²⁹ Tehát, ha Rhispsia Valeriában van, akkor a hamisítvány-jelleg ismételt bizonyítást nyert. Mindez azonban a kutatás során nem teljesen meggyőző és nem bizonyított, hiszen nem zárta ki a tévedés lehetőségét, mert az alapfeltétel, hogy az IN V. P. feloldása helyes, csak feltevésen alapul, továbbá miként korábban említettem, Pannonia Superior és Inferior között levő határt nem ismerjük.

Ezekután a kutatási sorban végsőnek a bronztábla anyagának megvizsgálása az utolsó lehetőség. Az ötvözet, a fémösszetétel döntse el a vitát.³⁰ Római korú-e az ötvény, vagy nem. Ez a megoldás keresés már kizárja a feltevéseket, a logikai fejtegetésekből származó megállapításokat, nem analógiákra épít, hanem a tényekre, a meggyőző bizonyosságokra. A közelmúltig is mert és használható anyagvizsgálatok elvégzésének lehetősége ál-

talában a tárgy jelentős csonkításával, sérülésével járt. Ezt mindenképpen kerülni kell, még a feltételezett hamisítvány esetében is, azonban a legújabb technikai eljárások során ez már nem jelentett akadályt és a célunkra alkalmas emissziós színképelemzés alapján meg lehetett ejteni a vizsgálatot. „Ennek alapja az a fizikai folyamat, amikor magas hőmérsékleten a vizsgálati anyag csekély részét gőzzé alakítjuk és ezt a fémgőzt gerjesztjük, azaz emittálásra bírjuk. Az izzó fémgőzők által kisugárzott keverék fénysugarakat alkalmas optikai berendezés segítségével hullámhosszúságuk szerint rendezzük és a kapott spektrumot lefényképezzük. Ezek után a színképvonalak feketedéséből levezethető a vizsgálati anyagban jelenlévő egyes elemek relatív mennyisége.” A színképelemzést kérésre az Általános Géptervező Iroda anyagvizsgáló laboratóriuma végezte el. Vizsgálat tárgyát képezte a Sibilla és a Claudia Helpis szövegkezdetű táblák anyaga, egybevetve a Nemzeti Múzeum tulajdonát képező Helios szobor korábban nyert elemzési adataival. Az eredményként kapott mennyiségek feltüntetésére használt jelzések a következők: ++++ főtömeg, +++ igen sok, ++ sok, + jól kimutatható, ny még kimutatható, ∅ nem mutatható ki.

	Ag	Al	Cu	Fe	Mg	Ni	Mn	Pb	Sb	Si	Sn	Zn	P
Claudia Helpis:	ny	∅	++++	ny	ny	ny	∅	ny	ny	ny	ny	∅	∅
Helios szobor:	+	∅	++++	+	+	ny	ny	+	+	+	++++	+	
Sibilla ³¹ :	ny	ny	++++	++	+	∅	∅	ny	ny	+	++	∅	+

A bronz már az ember életének ködös idejében is nagy szerepet játszott. Eszköz, fegyver, majd képzőművészeti nyersanyag, napjainkban pedig még a technika nélkülözhetetlen kelléke is lett. Előállításának fénykora és finom kezelése az antik görög világ nagy alkotásaiban nyer halhatatlanságot. Ezt követően a római korú bronz a göröggel szemben a hanyatlás jelét mutatja. Alakításánál, főleg lemezes nyújtásának módszereiben az etruszok voltak a mesterek. Összetétele a római korban változik meg és ekkor kezdték cinkkel ötvözni.³² Felhasználásuk szerint különböző céloknak megfelelő ötvözetet ismerünk. Szűkítve ezt tárgyunk szempontjából a szobor és a pénzbronz az, ami részünkre érdekes, mivel itt a fő szempont az idomíthatóság, a kezelési le-

hetőség. A pénzbronzban 4⁰/₀-nál több ón nem szükséges, mivel ettől már elég rugalmas és megfelelő kemény marad. Így egy Traianus bronzérem anyagösszetételének súlyaránya a következő: 88,4 réz, 1,8 ón, 7,6 cink, 2,2 ólom. Egy Néró-érem ehhez nagyban hasonlít: 81,1 réz, 1,1 ón, 17,8 cink. A XII. századból származó braunschweigi oroszlán-szobor súlyaránya: 81⁰/₀ réz, 6,5⁰/₀ ón, 10⁰/₀ cink és 2,5⁰/₀ ólom.

Összegezve vizsgálataink eredményét, elsősorban meg kell állapítanunk, hogy a Claudia Helpis tábla nem bronz, hanem vörösréz, ezért a továbbiakból kizárható, annál is inkább, mivel tanulmányunk kezdetén is csak bizonyítéknak óhajtottuk felhasználni. De mindkét táblánk elemeinek a valódi Helios szoborral történő egybevetése után nyilvánvaló, hogy azok anyagaránya jelentősen eltér a rómainak elfogadotttól, és a kor fémiparára jellemző cinket teljesen nélkülözi. Ez pedig a döntő és ennek ismeretében kimondhatjuk, hogy táblánk anyaga nem római ötvözet, nem a kor megszabta általános anyagfelhasználási arányban készült.

Utolsó megállapításunk már valóság, mely megerősítette az eddigi aggályokat és minden más nélkül önmagában is bizonyítaná, hogy a bronztábla hamisítvány.

J E G Y Z E T

1. Weszprémi, Stephanus: Succincta medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia. Centuria altera. Pars posterior. Viennae 1781. 433 oldal.

2. Damokrates, Plinius szerint Servilius Democrates. Az I. század közepén Rómában gyógyító görög orvos. Műve:

Περὶ τῆς τῶν ἀντιδότων σκενασίας φιλιτρος, κλινικός πνθικός.
Plinius nat. hist. XXIV. §. 43. 87.

3. Schoenvisner, Stephanus: Antiquitatum et historiae Savariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem. Pestini. 1791. 42 oldal.

4. Római község, Pannonia Superiorban, a Mursa (Eszék)–Savariai (Szombathely) út mentén, a Balaton déli vége táján, talán a mai Fenékpuszta közelében.

5. Pizidia, ókori tartomány Kis-Ázsia déli partvidékén, Pamfiliától északra.

6. Az ókorban a kis-ázsiai félsziget északnyugati részének tartománya.

7. Kis-ázsiai fennsík keleti fele, tartomány az ókorban.
8. 1858-tól római történelmet ad elő a berlini egyetemen.
9. Mommsen, Theodor: Corpus inscriptionem latinarum. C. I. L. III. 211.
10. C. I. L. III. 208.
11. C. I. L. III. 209.
12. C. I. L. III. 207.
13. Ernyei József: Gyógyszer. ért. 1898. évfolyam 316. oldal. (E hivatkozás Orientnél és Baradlainál fordul elő, azonban az általuk megadott helyen nincs és e tanulmány nem szerepel a Gyógyszerészeti Közlöny, valamint a Gyógyászat 1898-as évfolyamában ugyancsak nem található, Matolcsy Miklós: Könyv és irodalmi gyűjtemény magyarországi gyógyszerészeti munkákról 1578–1909-ig. Bp. 1910. című műben sem.)
14. Orient Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj. 1926. 21. oldal.
Közli a bronztábla rajzát, azonban torzítva, álló téglalap formájúnak tünteti fel, majd önkényesen módosítja a szöveget.
15. Baradlai János: A magyarországi gyógyszerészet története. Bp. 1930. 42. oldal.
16. Korbuly György: Aquincum orvosi emlékei. Bp. 1934. 108. oldal.
17. Révai József: Séták a római Magyarországon. Bp. 1944. A munka ismeretterjesztő jellegű és rendkívül érdekesen előadott, olvasottsága nagy körben elterjedt, azonban igen sok téves adatot közöl és a tényekkel ellenkezőt ismertet, mint pl. 93. oldal: egyiptomi levélpapír, 270. oldal: római levélpapír, 269. oldal: Sibilla, 299. oldal: Claudia Helpis sírkő.
18. Boisser, Gaston: Róma és Pompei. Bp. 1883. Maiuri, Amadeo: Pompejanische Wandbilder. Berlin. 1938. Thierry Amédée: Tableau de l'Empire romain depuis la fondation de Rome jusqu'à la fin du gouvernement impérial en Occident. Paris. 1881. Gregorovius Ferdinand: Hadrián császár. Bp. 1897. Fustel de Coulanges: Az ókori község. Bp. 1883. Lanciani Rudolf: A régi Róma. Bp. 1894.
19. John Addington Symonds: Renaissance Olaszországban. Bp. 1881.
20. Pannonia Superiorban, ma Ószőny község.
21. Magyar Könyvszemle. Bp. 1942. 345–363. oldal. Gábel Asztrik: A debreceni könyvtár középkori kéziratai.
22. A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője. Bp. 1931. VII. evf. 211–224. oldal. Zoltay Lajos: Újabb adalékok a könyv, régiség és éremgyűjtő debreceni patikárius nemes Kazay Sámuel élettörténetéhez.
- Docum. Baranyaiana. II. K. A. 310. a debreceni Déry Múzeum kézirat gyűjteményében.
23. Szücs István: Szabad kir. Debrecen város történelme. Debrecen. 1871. I–III. 884., 983., 991. oldal.

24. Numizmatikai Közöny XIV. évf. Bp. 1915. IV. füzet. 141. oldal.
Grün A.: Kazay Sámuel éremgyűjteménye. Numizmatikai Közöny. Bp. 1903.
25. Idézett műve: 299. oldal.
26. Farkas Jenő (Budapest, XI. Királyhágó tér 6.) tulajdonában van.
27. C. Plinii Secundi Naturalis historiae libri triginta septem. Venetiis. 1559.
(Liber vigesimus primus XX. caput 579. oldal.)
28. Claudius Ptolomaeus: Geographia universalis vetus et nova. Basileae.
1540. liber II. 27. oldal.
29. Katancsich: Orbis antiquus. Budae. 1824.
30. Budapest régiségei. 1956. Bp. XVII. kötet 327. oldal.
31. Meg nem erősített adatok szerint az 1936–38-as években dr. Saáry Sándor szabolcs megyei orvos tulajdona volt.
32. Bibra Ch.: Die Bronze und Kupferlegierungen der ältesten Völker.
Erlangen. 1869.

VAS MEGYE ELSŐ FIZIKUSÁRÓL

Dr. DADAY ANDRÁS (Budapest)

Mielőtt Vas megye első fizikusáról szólnék, szükségesnek tartom rávilágítani a fizikus szó értelmére.

A legrégebbi időkben fizikusnak a királyi és főúri orvosokat nevezték. Így találjuk említve 1227-ben II. Endrénél Alexandert, IV. Bélánál pedig 1256-ban Bernardust. – 100 évvel később a fizikus elnevezés már a városi orvost is megilleti. Ezt bizonyítja Mannus-mester, ki 1313-ban mint fizikus urbárius említették. A XIV. század első felében Pál brassói orvost és Izabella királynő Evangélista János nevű orvosát doctor-fizikusként találjuk megörökítve. Ez az elnevezés eddig még kiderítetlen okból emeli ki az orvosi képzettséget. A XVII. században a fizikus elnevezés mellett főleg német szövegekben a medicinae doctort is megtaláljuk. Így szerepel az eddig ismeretlen Obili János György, kit a sopronkeresztúri nádasdi uradalom veszt fel 1630-ban udvari orvosként a következő javadalommal:

Készpénzben (negyedévenként fizetendő) tallér	100
búzából köbölben	20
borból urnában (hordónál kisebb)	12
hízott disznó	2
szalonnaoldal	12

Az említett orvosok megállapodások alapján kizárólag gyógyító munkát végeztek, írásbeli jelentéseket legfeljebb kenyéradójuknak, vagy a törvény megkeresésére adtak.

A XVIII. század közepétől kezdve a fizikus szó értelme lényegében megváltozik. Most már a közpénzből fizetett városi, vagy megyei orvos, ki a szegényeket ingyen gyógyítja, a népesség egészségügyét figyelemmel kíséri és tapasztalatairól felettesének meghatározott időben írásban beszámolt.

Érdekes megállapítás, hogy ha városban, vagy megyében egyetlen orvos működött, akár mint magánorvos, a fizikus titulus illette meg, mint pl. 1771-ben a Jénában doctorált, Kőszegen működött Keresztúri Ferencet. Ha több diplomás orvos működött ugyanazon a helyen, csak a fizetési orvos fizikus, még pedig fizikus ordinarius, a többiek doctorok. Ebben az esetben a fizetési orvos, mint fizikus a többiek fölé emelkedik. Így látjuk ezt Pozsony városában, hol az egyidejűleg működő 18 orvos közül egyedül Torkos Justus János a fizikus. Ő ezt a címet Sgolanics egészségügyi tanácsossal szemben is megtartja. Az elmondottakból az következik, hogy az orvosok egyenlő képzettségük ellenére három lépcsőzetben emelkedtek egymás fölé, mi az eddigi egyetértés helyett féltékenységet idézett elő az elsőbbség kérdésében. Ezt a Helytartó Tanács úgy oldotta meg, hogy az orvosi tanácskozásokat tartsák a legidősebb orvosnál, Segner Mihálynál, az ülésen pedig az általános érdekű ügyeknél Sgolanics egészségügyi tanácsos, a városi vonatkozású ügyeknél pedig Torkos Justus János elnököljön.

A fizikus elnevezést még a XIX. században is széltében használták. A nyelvújító Bugát nagy buzgalmában azt írja 1839-ben az Orvosi-Tárban, hogy mivel a fizikus elrendelése nem annyira a betegségek orvoslása, mint inkább a közegészségügyre való figyelés, ezért „ép-őr”-nek kellene nevezni, vagyis az egészség-építés őre. Doctor Rosemann még Bugáton is túltett elnevezése furcsaságában. Ő a „bátár” kifejezést ajánlja, mivel a fizikus a közönséges egészségbeli bátorságra ügyel.

A fizikus szó a XX. században már csak egészen ritkán fordul elő, s helyét a doctor és orvos szó foglalja el.

Ezek ismeretében beszélhetünk most már Vas megye első fizikusáról, Ehrlinger Lajos Jánosról. A kor, melyben élt, nem sokat jegyzett fel róla. Kortársa Weszprémi István sem említi meg

Biographiájában. Az utókor is hálátlan vele szemben. Pedig ő is egyike annak az alig 100 orvosnak, kik hazánkban a közegészségügy alapját lerakták.

Neve akkor bukkann elénk, amikor diplomáját és bizonyítványait Sopron város magistrátusa 1757. december 22-én kötelességszerűen elküldi ellenőrzés céljából a Helytartó Tanácsnak. Erre azért volt szükség, mert előfordult, hogy egyesek diploma nélkül, vagy hamis iratokkal orvosi gyakorlatot folytattak. Ehrlinger irataiból tudjuk meg, hogy apja Ehrlinger Lajos Bertalan Sopron gyógyszerésze s egyben bírása volt, ki vagyontát nem sajnálta fiai oktatására áldozni. Egyik fia Ehrlinger János Miklós, gyógyszerész diplomát nyert, másik fia, akiről beszélünk – miután a bécsi egyetemen filozófiai képesítést szerzett és az orvostudomány alapfogalmait megismerte – a római egyetemre ment, hol diplomája tanúsága szerint „az emberi természetre nem kevés segítséget hozó orvostudományt kívánta elsajátítani s e tudomány megszerzésére irányította teljes tanulását és munkásságát. Kitarító virrasztásainak s mind a nyilvános, mind a magán skolastikus viták útján a tudomáynak olyan magas fokára jutott el, hogy méltóvá vált az orvostudományban is a doctori fokozatra”.

A szigorú vizsga és avatás körülményeiről annyit tudunk meg, hogy a théziseket „Hypokrates XXIV. aphorismája és Galenos Ars Medicinája IV. fejezete” a szokásnak megfelelően a vizsga napján kapta kézhez.

A kérdéseket páratlan ékesszólással fejtette ki, érvekkel apró részleteiben is megvilágította, majd a pleuritis gyógyításáról című tételt nagyszerűen boncolgatta. Mindezek után felvezették a magisteri katedrára, átnyújtották neki az előbb összecsucott, majd kinyitott orvosi könyveket, harmadjára fejére helyezték a birétumot (doctorok fővege), negyedszer eljegyezték a tudományok aranygyűrűjével s végezetül megkapta a szokásos békecsókot.

Ehrlinger doctorrá avatása után is Rómában maradt. Három éven és 9 hónapon keresztül a Megváltóról elnevezett kórházban folytatott orvosi gyakorlatot és hallgatta azokat az anatómiai és kirurgiai előadásokat, melyek a tudományos kutatás és helyes operálás céljait szolgálták. A kórház igazgatója szerint olyan mér-

tékben tökéletesítette tudását, hogy a legsúlyosabb betegségek gyógyítását is nyugodtan rá lehetett bízni. A kórházi gyakorlat után került sor a római orvosi anyakönyvbe való beírásra, miután a gyakorlati orvosi kérdésekre az egyes betegségekről és gyógyításukról kitűnő válaszokat adott.

Ilyen felkészültségekkel indult Ehrlinger Lajos János hazájába. Első útja Pozsonyba vezetett, hogy Perbeg egészségügyi tanácsos előtt is számot adjon tudásáról. Ehrlinger Veszprémi István után sorrendben a második, ki Magyarországon orvosi vizsgát tett, öccse pedig az első, az ugyancsak Perbeg előtt vizsgázott gyógyszerészek közt. Két órán keresztül folyt a vizsga, melynek eredményeképpen az egészségügyi tanácsos írásba adta, hogy: mind az elmélkedés, mind a gyakorlathoz tartozó kérdéseket világosan megoldotta, ellenvetéscímet jól kivédte és az orvosi tanulmányokban alapos jártasságot tanúsított.

Ezután a vizsga után végre nyitva állt az út az orvosi gyakorlathoz. Egy évet Sopronban töltött el, majd több mint három évig a súlyosan beteg Komáromi fizikust helyettesítette Kőszegen. Itt és ekkor köt házasságot 1760-ban Kelcz Teréz özvegygel és kereszteli meg két leánygyermekét. Ilyenformán családos emberként kerül Szombathelyre 1762-ben, mint megyei fizikus. Alkalmaztatási feltételei rávilágítanak a 200 év előtt megyei fizikus kötelességeire és munkakörére. Kötelessége a megye székhelyén lakni, közgyűléskor a városban tartózkodni, 500 forint évi javadalmazásért a szegényeknek – akár nemesek, akár nem – ingyen rendelni, másokat csak a megillető pénzért gyógyítani, a kevésbé tehetősektől élelmiszert elfogadni. Járvány idején köteles életét is kockára téve a járványos betegeket gyógyítani. Ha fertőző beteg bukkan fel, azonnal odasiet és igyekszik a bajt a megyei kirurgus segítségével elfojtani. Ha egyidejűleg többen halnak meg, a halálokot még boncolás útján is meg kell állapítani. A megye területét legfeljebb három napra hagyhatja el. Ezalatt egy gyakorlott kirurgus, vagy gyógyszerész helyettesíti. Ha a betegnek további kezelésre is szüksége van és pénze van, gyakorlott kirurgust hagy a betegágyánál. Gondja legyen a fizikusnak arra, hogy a patikák jól fel legyenek szerelve, képzett, szorgalmas, pa-

tikusok készítsék a gyógyszereket. Senkit se szabad kényszeríteni, hogy a gyógyszereket hol csináltassa meg. A szegényebb betegek gyógyítsa háziszerekkel, ha ezek hatásában bízunk. A patikákat évente vizsgálja meg, a romlott árut dobja ki, s vigyázzon, hogy a patikus ne adhassa áron felül a gyógyszereket. Végül csak vizsgázott kirurgusokat, gyógyszerészeket és bábákat tűrjön meg a megyében.

A felsorolt orvosi köteleességek teljesítésével igyekezett a megye kiküszöbölni azokat a hibákat, melyekkel oly sűrűn találkoztunk történetünk idejében. Az orvos elsősorban ingyen segítségére siet a szegényeknek, s egészében a jobb betegellátás ügyét szolgálja, mikor a járványokkal, a jobb gyógyszereléssel, a kirurgusok, gyógyszerészek, bábák oktatásával kapcsolatban újabb követelményekkel áll elő.

A megye tudatában volt annak, hogy milyen nehéz feladatok elé állítja fizikusát, ezért állapított meg részére évi 500 forint fizetést. Ugyanakkor Zólyom megye fizikusa évi 100, Abaújé évi 120, Győr-, Sáros megye fizikusa pedig évi 150 forintot kapott. Az egész országban mindössze 8 megye fizetett évi 500 forintot, ezek között volt Vas megye is. A szomszédos Sopron, Veszprém és Zala megye mind kevesebbet fizetett.

Alig telepedett le Ehrlinger új munkahelyén, máris útra kel, hogy megismerje megyéje területét és új munkatársait, a kirurgusokat, patikusokat és bábákat. Utazása során kereste fel a tarcsai gyógyvizet is, melyet elemzett és hatását kutatta. Megállapította, hogy ivókúraként fogyasztva minden emésztőszervi betegséget gyógyít, felmelegítve fürdőként reumás, podagrás, artritises fájdalomknál használ. Iszapját az idegzet és izomzat felfrissítésére a különböző testrészekre kenték. A vizet a szomszédos tartományokban is ismerték. Őszkor szekérsorok jöttek ide hordókkal. Lajtokkal megrakodva, s szállították Bécsbe, Grácba és más nyugati városokba.

Patikát kettőt talált a megyében. Az egyiket Szombathelyen, a másikat Kőszegen. Az elsőnek Gutten György, a másiknak a Jézustársaság kollégiuma volt a tulajdonosa. A két megyei kikül-

dött jelenlétében megtartott vizsgálat a gyógyszerárakban kifogásolnivalót nem talált.

A hosszúra nyúlt körút legfontosabb feladata a kirurgusok számbavétele és vizsgáztatása volt. Községről-községre haladva otthonukban kereste fel a nép egészségének őreit. Megállapította, hogy Szombathelyen négy, Kőszegen három, Rohonczon, Körmen- den, Sárváron, Németújváron két-két, Monyorókeréken, Szent- gotthárdon, Felsőőrön, Acsádon, Dömölkön, Szécsen, Szentgyör- gyön, Vasváron, Jánosházán pedig egy-egy kirurgus működött. Számuk tehát összesen 24. Túlnyomó részük idegen származású osztrák, bajor, német, kik hosszabb ideig katonai ezredekben szol- gált idősebb egyének, Bécsben szereztek diplomájukat, s nálunk már évtizedek óta szolgáltak. Egy részüket még néhai Komáromi Péter kőszegi fizikus vizsgáztatta le. Ehrlinger úgy nyilatkozik ró- luk, hogy: méltóknak ítéltük őket, hogy tanult mesterségüket és foglalkozásukat minden akadálytól mentesen a mi nemes várme- gyénkben folytathassák. De azzal az előrebocsátott figyelmezte- téssel, hogy jusson csükkbe a felebaráti szeretet mindenkor és arra törekedjenek, hogy mindig tiszta legyen a lelkiismeretük. Egyedül a Németújváron működő két bajor származású kirurgus tudása bizonyult hiányosnak. Ezeket arra inti, hogyha veszélyes beteg kerül a kezük alá s nincs közelben orvos, kérjék ki a ro- honczi, vagy kőszegi kirurgusok tanácsát s a nagyobb operációk- nál hallgassák meg javaslatukat.

Mint helyi vonatkozást említem meg, hogy itt Sárváron Flicht Mihály János osztrák nemzetiségű, bécsi születésű egyén volt a kirurgus, a másik Bárán András győri születésű magyar.

Vizsgázott bábát az egész megyében egyetlenegy talált Ro- honczon. Ez Jeiserné Katalin asszony volt. Megjegyzi azonban, hogy csaknem minden faluban vannak asszonyok, kik a szülő nőknek segítségére sietnek.

A megyének közpénzből fizetett patikusa, kirurgusa és bábája nem volt. A betegetől és szülő nőktől kapott pénzből és élelmi- szerből éltek. Egyetlen felettesük Ehrlinger, ki már 1768-ban 12 pontban állítja össze részükre instrukcióit. Ezekben aláhúzottan hangsúlyozza, hogy mindnyájan az ő alárendeltjei, kik az ő ren-

delkezéseit, útmutatásait kötelesek követni. Eloszlásuk a megye területén olyan legyen, hogy a beteget hiánytalanul el tudják látni, hiszen saját megélhetésük is csak így biztosítható. Új patikát létesíteni, új kirurgus műhelyt nyitni, új bábát alkalmazni csak az ő jóváhagyásával lehet. Gyógyszerészi, kirurgusi, bábai funkciót az arra képzett személyeken kívül súlyos büntetés mellett ne végezzen senki. Belső betegséget gyógyítani a fizikuson kívül senki se merészeljen. A fizikus távollétében a belsőbetegségben szenvedőket járatos kirurgus lássa el az orvosi utasítás szerint. Kirurgusok és fürdősök hideglelősöknél ne merjenek eret vágni, mert ezzel a májnak és lépnek okoznak kárt. Oktalan érvágásban a legerőteljesebb emberek is hirtelen elpusztulhatnak. Külön felhívja a kirurgusok figyelmét arra, hogy hajadonoknál és özvegyeknél óvakodjanak az érvágástól, mert ezek abortus előidézése céljából követelhetik azt. Aki tudatosan merészezi az abortus levezetését vállalni, arra a magistrátus törvényes ereje elrettentő példaként fog lesújtani.

A patikusok kötelességeiről sem feledkezett meg Ehrlinger az instrukcióban: a patikus gondoskodjon a friss gyógyszerek beszerzéséről, az alapanyagok kiválasztásánál, az elkészítésben és az összetételek megfelelő kidolgozásában a törvényes előírást tartsa be. Tartózkodjon a gyógyszerhamisítástól s meg ne kísérelje magasabb árat kérni a gyógyszerekért a megengedettnél.

Ehrlinger az alkalmaztatásakor vállalt kötelességeit maradéktalanul teljesítette. Ugyanígy teljesítették az ő utasításait a gyógyszerészek, kirurgusok, bábák is. Csak így tudom elképzelni, hogy az általam tanulmányozott levéltári anyagban Vas megyei panaszt nem találtam, holott más megyékben özönével foglalkoztatják a magistrátust és a helytartótanácsot a legváltozatosabb beadványok. Fizikusok irigykednek egymásra, patikusok kerülnek bajba a drágább gyógyszerek miatt, kirurgusok követnek el hibákat és bábák kerülnek pellengérré.

Ehrlinger nevét nem őrzik nyomtatott művek, orvosi felvételek, vagy országos jelentőségű tervek, javaslatok. Ő is csak egy közkatona abban a sorban, melyet nagynevű elődök indítottak a magyar egészségügy megjavításáért. Fegyvere a tudás, lelkiismeret.

ret, széles látókör, tárgyilagosság és elsősorban az orvosi etika. Mindazok a tulajdonságok, melyek nélkül igazi fizikus el sem képzelhető. Ehrlinger pedig a szó igaz értelmében az volt.

I R O D A L O M

Weszprémi I.: *Succinta medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia*, 1774–1787. Lipsiae–Viennae. I–IV.

Magyar Kossa: *Magyar orvosi emlékek*. Budapest, 1929–1940. I–IV.

Országos Levéltár Kamara: *Nádasdy számadások*. B. 1563. P. 11.

Helytartótanács Act. Sanit. Lad. B.fasc. 31. No. 1.

Helytartótanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 33. No. II.

Helytartótanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 34. No. I.

Helytartótanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 34. No. 16.

Helytartótanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 34. No. 12.

Köszegi róm. kath. anyakönyv.

Orvosi Tár 1839.

EMLÉKEZÉS SZEGEDI KÖRÖS GÁSPÁRRA

Dr. BENCZE JÓZSEF (Szombathely)

A mohácsi vész utáni Magyarország három részre szakadt. A széttéptett országban rendkívül sivár és nyomorúságos volt az élet.

A török hódoltság alatt nyögött az ország legnagyobb része. Erdélyben az örökös pártharcok: fejedelmek, hol a konstantinápolyi porta felé kacsingattak, hol a császárral igyekeztek összeköttetésbe jutni. Észak-Dunántúl és a Felvidék jó része Bécs alá tartozott.

A főurak egy része kétszínű volt, másik része mélységesen behúzódott várkastélyába, szótlanul, reszketve várta a jövőt.

A szegény nép, a jobbágyság és a szolgák tömege hihetetlen nyomorban, szegénységben, valóban majdnem állati sorban tengődött.

Mindenki azt hitte, hogy végképp elveszett a magyar haza.

És ebben a siralmas állapotban, ebben a nyomorúságban mégis akadt egy igaz magyar ember, aki felemelte a fejét és azt mondta, hogy ökölbe szorított marokkal, de küzdeni kell a létért, meg kell menteni az ország népét, lelket és bizalmat kell önteni belé, hogy aztán – ha hosszú idő után is – legyen, aki felszabadítsa az országot.

Ez a magyar ember Nádasdy Tamás volt, Sárvár várának ura és az ő méltó párja a küzdelemben és magyarságszeretetben, felelése, Kanissay Orsolya.

Eleinte Nádasdy is az erdélyiekkel tárgyalt, majd mikor látta, hogy a folytonos széthúzás miatt ott nem lehet eredményeket elérni, a császárral értett szót a haza érdekében és harcolt, küzdött a szó nemes értelmében a hazáért, a pusztá magyar létért.

Csakhamar az ország első embere lett, palatinusszá, nádorrá választották, csak azért, hogy ezt a nagy hatalamát is a magyar népért hasznosítsa.

Óriási uradalmainak minden jövedelmét a török elleni harcokra és a magyar nép javára fordította.

Rendkívül művelt és okos ember volt. Budán, Grázban, Bécsben, Paduában, Bolognában és Nápolyban tanult. Eredeti levelei szerint, melyek az Országos Levéltárban vannak, 5–6 évet töltött külföldön. Ezalatt döbrent rá, hogy a magyar haza kulturális, gazdasági helyzete milyen mélységesen alacsony, a magyar nép mennyire elmaradott az olaszhoz, a némethez képest...

És gondolatait nem rejtette véka alá. Megmondta a császárnak és megmondta valamennyi magyar főúrnak. Elhatározását tettek követték.

Teljes erejével harcolt a török ellen, saját költségén szervezte és élmezte a hadsereget, védte Észak-Dunántúlt, hol a kanizsai táborból írja leveleit, hol Bécsből keltezte, máskor Pápa alatt harcolt, majd megint Tata várának védelmét irányítja. A török előretör ugyan egyszer Bécs irányába, Sárvár falai alatt is párszor megállt, de bevenni ezt a várat nem tudta, mert a tajtékzó Rába vize körülfolyta a bástyákat. Közben Nádasdy és Enyingi Török Ferenc alaposan megerősítették a gránicot, lélegzethez jutott Nádasdy és most már a magyar nép szomorú állapotára is gondolhatott. A török viszonylag nyugton volt és berendezkedett...

Nádasdy Tamás Sárvár várában feleségével együtt megkezdte a magyar művelődés fejlesztését, „kisoskolát” szervezett, ahol betűvetést tanultak a jobbágyok és a szolgáló népek gyermekei, nagy oskolát tartott fenn, ahol már gimnaziális tárgyakat oktattak az idehívott professzorok, sőt akadémia felállítására is gondolt. Nyomdát alapított, ott nyomtatták hazánkban az első magyar nyelvű könyveket. Nyomda volt már hazánkban valamivel korábban is Budán és Brassóban, de ezek latinul és németül

nyomtak. Magyar nyomdatermék Sárvár várában látott először napvilágot.

Az iskolákban 150–200 tanulót látott el, élelmezett, ruházott, lantosokat, íródéakokat szerződtetett, Erdélyi Szilveszter János, Abádi Benedek, Dévai Bíró Mátyás, Szalárdi Mátyás voltak az iskolamesterek és professzorok, hogy csak a nevezetesebbeket említsük. Itt élt és halt meg Tinódi Lantos Sebestyén, itt írta nagy növénykönyvét Beythe István, majd ennek fia András, itt nyomtatták ki a híres első magyar nyelvtant, majd: „Az országban való sok romlások okairul” című nagyszerű emlékünket.

Egészen természetes, hogy nem hiányozhatott ebből a kultúrcentrumból az egészségügy sem. Nádasdy Tamás valószínűleg még Paduában megismerkedett az ott diákoskodó Szegedi Kőrös Gáspárral, mert Révai Lőrinc jó barátságban volt és együtt tanult ugyancsak Paduában Nádasdy Tamással és Révai édesatyjához, Révai Ferenchez írt levelében 1552-ben említi, hogy a magyar diákok közt van egy Szegedi Kőrös Gáspár nevezetű is.

Szegedi Kőrös Gáspár szegény jobbágy származású volt és kicsike pénzével Szegedről indult el, hogy tanulhasson. Ő maga íja le később egyik levelében, hogy örökké hálás özvegy édesanyjának és testvéreinek, mert mindenüket pénzzé tették, hogy ő lejusson Itáliába.

Paduán kívül több neves olasz egyetemen is megfordult, sőt majdnem fél esztendő-t Athenben is töltött.

Bécsben összecsalálkozott Nádasdy Tamással, aki menten arra kérte, hogy jöjjön hozzá Sárvár várába. Gáspár doktor hajlandó is lett volna, de már elígérte magát Serédy Péternek, a Pozsony megyei főispánnak, így hát szavát nem szeghette. De alig fél évre rá már Sárvárott volt, ahol – amint egyik levelében írja – nagy reverenciával fogadta őt Nádasdy Tamás és Orsika, a felesége.

Külön lakosztályt rendeztek be neki a vár déli felében, külön apothékát és ebben apothekáriust állítottak melléje, a régi kírurgusukat, Péter nevezetűt pedig meghagyták egy darabig asszisztensi minőségben, hogy aztán később Csepreg várába helyezték át.

Nádasdy és felcségének személye, jelleme igen nagy hatással volt Szegedi Kőrös Gáspárra, megszerette őket, de – amint latin

és magyar nyelvű levelezésükből kiderül – soha alázatossá nem lett.

Itt dolgozott, itt működött Szegedi Kőrös Gáspár, akit az első egyetemet végzett magyar gyakorlóorvosnak tekinthetünk.

Itt kopogtak patkós csizmái ezeken a köveken és itt gyógyította a családot, az udvari népet, a deákságot, a jobbágyokat és a cselédnépet, az egész környéket és úgyszólván az egész Felső-Dunántúlt. Híre egyre nagyobb lett. Messze elhívták, hol lóháton, hol szekereken tette meg – sokszor váltott lovakkal – a nagy utakat. Az Országos Levéltárban levő levélanyagból láthatjuk, hogy mennyire bölcs, megfontolt, lelkiismeretes, derűs hangulatú orvos volt.

Sokszor levélben kérték orvosi tanácsát, lovas hírnök hozta és vitte a levelet, az orvosságot is, amelyet rendelkezésére a vár apothekáriusa elkészített.

A gyógynövényeket ő maga termesztette, Sárvárott, ahol a vár közelében hatalmas gyógynövénykertet létesített, melyet Kerti István nevű kertész az ő irányításával vezetett. Csakhamar Bécsbe is eljutott a híre és szekérszám vitték-hordták a sárvári gyógynövényeket Bécsbe és Krakkkóba.

Szegedi Kőrös Gáspár nemcsak kitűnő gyógynövényszakértő volt, hanem nagy hozzáértéssel le is festette a gyógynövényeket.

Ránkmaradt levelei, amelyek latin és kisebb számban magyar nyelvűek, a magyar orvostörténelem nagyszerű emlékei, de éppen oly fontosak társadalomtudományi, nyelvészeti szempontokból is. Ezekből a levelekből láthatjuk, hogy orvosi gyakorlatába soha misztikumot bele nem kevert, nem hitt, sőt üldözte a boszorkányhitet és babonáságot. Orvosi felfogása és gyakorlata tisztán természeti gyógyítás volt és mélységesen megvetette – amint egyik leveléből kiderül – a bécsi császári doktorokat, akik a babonás misztikum hívei voltak.

Itáliai barátaival és volt professzoraival soká levelezett, őszintén szerette és tisztelte őket.

A Vas megyétől elszakadt Burgenlandban levő Monyorókerék várában, az ott levő Erdődy levéltárban őrizték többek között Szegedi Kőrös Gáspár két levelét, amelyekben említi Fracanti-

nus Antal nevű olasz barátját, aki paduai professzor volt, másik levelében Mattiolas, ugyancsak paduai professzorról ír, akit jeles pharmacobothanicusnak nevez és gazdája figyelmébe ajánlja őket. Ugyanebben a levéltárban Mattiolasnak egy eredeti levele volt, amelyet őhozzá intézett és különböző gyógynövénytermesztési tanácsokat adott neki.

Ezekről a levelekről az ideig a magyar orvostörténelemnek tudomása nem volt és éppen ezért igyekszünk minél előbb a levelek fotokópiáit megszerezni.

Nem állítjuk, hogy Szegedi Gáspár korának nagyszerű orvosa volt, de minden okmányból kiderül, hogy rendkívül jóeszerű, igaz magyar ember, szegénynek, gazdagnak egyaránt jótévője, kiváló gyakorlóorvos, aki nem átallotta néha életveszélyes körülmények között is messze földre elmenni, hogy egy-egy súlyosan szenvedő jobbágyot meggyógyítson.

Szegedi Kőrös Gáspár 8–9 évig doktorkodott Sárvár várában, aztán megházasodott és Pozsonyba költözött, ahol a pestis áldozata lett, éppúgy, mint nagyszerű gazdája Nádasdy Tamás is, aki már egy évvel előtte meghalt pestisben.

Hogy milyen nyílteszű, derék magyar orvos volt Szegedi Kőrös Gáspár, mi sem bizonyítja jobban, mint egyik levele, amelyet gazdájának írt 1557-ben a kanizsai táborba. Magyarra fordítva így hangzik a levél: „Itt-ott felüti fejét a pestis. Ha a várat bezáratja Te Nagyságod, a palatinus, akkor mi idebent bizonyára megmenekszünk, de a kintlevő szegény magyarok áldozatul esnek. Ezért azt gondoltam, hogy jobb lenne öröket állítani és Sopronból, Pápáról, ahol dül a veszedelem, ne engedjünk be embert és állatot.

Ismerem Nagyságod, Palatinus Uram eszejárását, bizton tudom, hogy így cselekszik, mert jó a szíve és ha a kapukat leeresztjük, akkor a szolganép elveszíti minden bizodalját Te Nagyságodban.”

Úgy hiszem ehhez sok hozzátennivaló nincsen.

Nádasdy Tamás és felesége Kanissay Orsika éppen úgy, mint kitűnő orvosok Szegedi Kőrös Gáspár szerették a magyar népet. Mindent megtettek jólétükért, művelődésükért, amit az adott körülmények között megtehettek.

Ma, 400 esztendő múltán várkastélyuk újra a magyar nép művelődését szolgálja, ez a történelem igazságszolgáltatása . . .

Ez a gyönyörű vár 1671-ig a Nádasdyaké volt. Akkor a császár kivégeztette Nádasdy Ferencet, aki Nádasdy Tamás unokája volt, a Wesselényi-féle összeesküvés miatt. Vagyonukat elkoboztatta, roppant értékeiket és Európa-szerte híres ötvösművészeti rezekeiket 42 szekéren Bécsbe szállította a kancelláriába.

A várat és a hozzátartozó uradalmakat szétesztotta a császár hűbéreseinek, Draskovichok lettek Sárvár urai, ezek a félig olasz, félig görzi gazdag szlovén kalmárok, majd ezektől a Wittelsbachok, a bajor királyi család vásárolta meg, akiknek birtokában volt 1945-ig.

A nációk és a nyilasok fel akarták robbantani, aláaknázták, de szerencsére egy becsületes és hős magyar ember az utolsó percben elvágta a gyújtózsínókat . . .

Ez a vár, ennek minden köve, ez a gyönyörű lovagterem, amelynek freskóit körös-körül Dorfmeister István festette, felső és plafon freskói pedig korabeliek, ezek és egy ismeretlen HRM. kézjegyű, magyar festő alkotásai, ezek a termek . . . ez a levegő mind-mind történelmet lehelnek . . . érezzük az első magyar derék gyakorlóorvosnak, Szegedi Kőrös Gáspárnak szellemét . . . halljuk kopogó lépteit . . . és dicső emléken keresztül a szegény magyar népet, a dolgozó népet izzóan szerető és becsülő, felemelni akaró történelmi, orvostörténelmi emlékeinknek hódolunk . . .

DIE ERSTE MEDIZINHISTORISCHE TAGUNG IN UNGARN

Sárvár—Szombathely; 4—5. Oktober 1958

Über kurz oder lang wird es 80 Jahre sein, dass „die Ärzte und Naturforscher Ungarns“ im Jahre 1880, in Szombathely eine ihrer Tagungen hielten. Es gibt so manche, die schon diese Versammlung als den ersten medizinhistorischen Kongress betrachten (siehe: „Vas Népe“ vom 4-ten Oktober 1958.), an welchem der grosse, ungarische Arzt und Freiheitskämpfer unsterblichen Angedenkens, dr. Ludwig Markusovszky präsidierte.

Es hat zwar keinen Sinn über die Frage der Priorität eine Debatte anzubrechen, doch benötigen diese Feststellungen eben wegen der medizinhistorischen Wahrheit gewisse Berichtigungen. Auf Grund der, über die Tätigkeit der im Jahre 1880 abgehaltenen grossen Versammlung herausgegebenen ausführlichen Meldung, sowie nach dem Rechenschaftsbericht der „Ärztlichen Wochenschrift“, muss festgestellt werden, dass der Name Markusovszkys im Namensverzeichnis der Teilnehmer nicht einmal vorkommt, dass das Präsidium ein Anderer führte und im Programm der Sitzung ausgesprochene, medizinhistorische Fragen nicht figurierten. So gebührt also der beehrende Titel: „Erste ungarische medizinhistorische Tagung“ den Beratungen, welche im Jahre 1958. am 4. und 5-ten Oktober zu Sárvár und Szombathely stattfanden.

Doch mag es was immer gewesen sein, was Markusovszky daran hinderte, an der erwähnten Versammlung persönlich teilzu-

nehmen, so können wir niemals von der Geschichte der Medizin sprechen, ohne mit pietätvoller Erinnerung seiner unverwelklichen Verdienste zu gedenken. Denn vor einem Jahrhundert war er derjenige, der, als der grosse Reformator der ungarischen Ärzte-Schulung, in Schrift und Wort bemüht war, die allgemeine Aufmerksamkeit auf die unschätzbare Wichtigkeit der heimatischen medizinhistorischen Forschung zu lenken und mit unterschütterlicher Zähigkeit deren Bedeutung verkündete.

Die ungarischen medizinhistorischen Forschungen blicken auf eine lange und erfolgreiche Vergangenheit zurück. Doch dazu, dass die Geschichte der Medizin ein, das ganze Land umfassendes Interesse hervorrufen konnte, war es notwendig, dass die Quantität, aber in erster Reihe auch die Qualität der heimischen Forschungen einen solchen Grad erreichten, dass es zur Abhaltung einer Tagung kommen konnte, was naturgemäss eine vieljährige Forschungsarbeit beanspruchte. Wir können mit Freude feststellen, dass es heute schon zahlreiche Medizinhistoriker gibt und die Forschungsarbeit sich in vielen recht bedeutenden, selbstständigen Forschungsergebnissen manifestiert. Von all dem gaben wir ausführliche Auskunft in der 8-ten Nummer unserer „Communications“ des Jahres 1958, auf den Seiten 247-320, in mehreren Sprachen. In der seitdem verflossenen Zeit vermehrte sich die Zahl der medizinhistorischen wissenschaftlichen Forschungen, aber es stieg auch der Wert der erreichten Ergebnisse. Das verursachte dem Komitee, welches die erste medizinhistorische Tagung veranstaltete, in bestimmter Hinsicht Sorgen. Man musste nämlich mit einer solch grossen Zahl von Vortragenden rechnen, dass die Vorträge in der zur Verfügung stehenden, kurzen Zeit gar nicht abzuwickeln gewesen wären. Daher entschlossen sich die Arrangeure des Kongresses dazu, den ersten Kongress in einem feierlichen Rahmen zu halten und – was die Vorträge anbelangt – sich nur mit der Mitwirkung einiger aufgeforderten Vortragenden, in erster Reihe jedoch, mit der Besprechung medizinhistorische Fragen lokaler Beziehung zu begnügen und die angekündigten, wertvollen Vorträge unserer Medizinhistoriker an die Tagesordnung der, im Jahre 1959. abzuhaltenden zweiten Tagung zu setzen.

Das Ministerium für Gesundheitswesen schaffte der ungarischen medizinhistorischen Forschungsarbeit mit grossen materiellen Opfern ein Heim, als es die Medizingeschichtliche Landesbibliothek gründete. Die seitdem gebildete medizinhistorische Vereinigung veranstaltet gemeinsam mit der Bibliothek, in den Räumen derselben die wissenschaftlichen Sitzungen und diese Zusammenarbeit, die auf allen Gebieten besteht, fördert in grossem Mass die Weiterentwicklung in Ungarn der Geschichte der Medizin. Besonders bedeutungsvoll ist jene Tatsache, die sich auch im Bestehen der Bibliothek in jeder Beziehung aufs lebhafteste offenbart, dass das Ministerium für Gesundheitswesen so in moralischer, wie auch in materieller Hinsicht sich der Geschichte der Medizin angenommen hat und eben dadurch wurde es ermöglicht, dass die Geschichte der Medizin sich als selbstständiger Forschungszweig zu entwickeln beginnen konnte. Das es wirklich so weit kam beweisen die zahlreichen Vorträge, die wertvollen Veröffentlichungen, und nicht zuletzt die Besuche der vielen Leser und der forschungstätigen Wissenschaftler. Ein wertvoller Umstand ist derjenige, dass der Wissenschaftliche Rat für Gesundheitswesen und die Ungarische Akademie der Wissenschaften eine wertvolle, moralische und sogar materielle Hilfe leistet, und durch ihr Präsidium und ihre Komitees für die Geschichte der Wissenschaften der Medizinhistorischen Fachgruppe und Bibliothek ständig Hilfe, Rat und Anleitung bieten. So entstand eine Lage, die zur Entwicklung der heimatlichen Medizingeschichte führte, so wurde es möglich, dass unsere Vereinigung und Bibliothek in enger Zusammenarbeit ihre Tätigkeit weiter verbessert und vervollständigt. Die Bibliothek verfügt heute nicht nur über ein erhebliches Bücher- und Zeitschriften-Material, welches die Werktätigen der Bibliothek mit begeisterter Arbeit den zeitgemässen Ansprüchen entsprechend ordneten und mit einem Fach-, Gegenstand-, und Autoren-Katalog versehen: ausserdem verfügt die Bibliothek über ein sehr wertvolles Manuscripten-, Archiv-, (Briefe), Bilder-, Incunabulum und Codices-Material, sowie über museale Objekte der Medizingeschichte deren Aufarbeitung nicht nur das Interesse unserer Forscher er-

wecken könnte, sondern dazu geeignet ist noch ganz unbekannt, ungarische Beziehungen besitzende, medizinhistorische Daten aufzuschliessen. Als die Bibliothek im Jahre 1951 ihre Arbeit begann, meldeten sich auf ihre ersten Aufrufe unsere Medizinhistoriker gleich in grosser Zahl. Seitdem vervielfältigte sich die Zahl der Forscher und eben diese begeisterte medizinhistorische Arbeit ermöglichte die Veranstaltung der ersten selbständigen Kongresses.

Durch die verständnisvolle Hilfe des Ministeriums für Gesundheitswesen kam die Bibliothek zu einem neuen und eigenen Obdach in dem schönen barock Palais der Török Gasse 12, im II. Bezirk. Hier fanden auch die Forscher für die medizinhistorischen wissenschaftlichen Ergebnisse ihr Forum, für unsere wissenschaftlichen Sitzungen und medizingesichtlichen Veröffentlichungen.

Das Staatliche Rheuma und Balneologische Institut, welches mit unserer Bibliothek in engem, organisatorischem Zusammenhang steht, nahm sich der wichtigen Angelegenheit der ungarischen Medizinhistoriker stets mit grossem Verständnis an.

Wenn dieser Bericht jetzt all derer Umstände eingedenk ist, welche jetzt, nach vielen Jahrzehnten, die Veranstaltung des ersten ungarischen medizinhistorischen Kongresses ermöglichten, so müssen wir auch die Namen derjenigen erwähnen, die durch ihr Verständnis und ihre tatkräftige Hilfe dazu beitrugen, dass die medizinhistorischen Forschungen ihren Anfang nehmen konnten; Anna Ratkó und später Dr. F. Doleschall, Minister des Gesundheitswesens, Dr. I. Simonovits, und Dr. Gy. Vilmon Ministerstellvertreter, Akademiker Dr. I. Ruzsnyák, Präsident der Akademie der Wissenschaften, Prof. Dr. A. Babics der gegenwärtige Abteilungsssekretär der V-ten Abteilung der Akademie der Wissenschaften, Prof. Dr. L. Haranghy korrespondierendes Mitglied der Akademie der Wissenschaften, der Vorsitzende des medizinhistorischen Ausschusses, Prof. Dr. J. Sós, der Präsident des Wissenschaftlichen Rates für Gesundheitswesen und Prof. Dr. Z. Alföldi, Obersekretär desselben. Dr. D. Dubovitz,

Hauptabteilungsleiter des Ministeriums, der ehemalige Direktor des Staatlichen Rheuma und Balneologischen Institutes, sowie Prof. Dr. K. Farkas der Präsident der medizinhistorischer Vereinigung, der gegenwärtige Direktor des Staatlichen Rheuma und Balneologischen Institutes waren in erster Reihe diejenigen, die sich der Angelegenheit der Geschichte der Medizin immer annahmen und die ausserdem noch mit der Abhaltung von medizinhistorischen Vorträgen aktiv dazu bestrugen, dass die heimische Geschichte der Medizin den Weg der Entwicklung antreten konnte.

So kam es zur Veranstaltung des ersten medizinhistorischen Kongresses. Der Erfolg schien schon im voraus gesichert zu sein, da das Wohlwollen seitens eines jeden zuständigen Forums sich weitgehendst offenbarte. Die erste ungarische medizinhistorische Tagung wurde durch den Medizinhistorischen Ausschuss der Akademie der Wissenschaften, durch die medizinhistorische Vereinigung der Gewerkschaft der Werktätigen des Gesundheitswesens und durch die Medizinhistorische Bibliothek gemeinsam veranstaltet und diese gemeinsame Arbeit dient der ganzen Geschichte der Medizin. Der Kongress wurde in der 31-sten Nummer des „Ärztlichen Wochenblatts“ 1958. angekündigt. Nach dem Aufruf meldeten sich von allen Teilen des Landes mehr als 250 Personen, doch erhöhte sich die Zahl der Teilnehmer des Kongresses mit den sich an Ort und Stelle anschliessenden Gästen zu nahezu 350 Personen.

Dank der Zuvorkommenheit der Leitung des Hotels „Savaria“ in Szombathely gelang es alle Teilnehmer – die alles Lob verdienenden Wagenführer der MÁVAUT inbegriffen – an ein und derselben Stelle unterzubringen und ihnen die weitgehendste Bequemlichkeit zu sichern.

Man fuhr um 7 Uhr morgens den 4-ten Oktober von dem Versammlungsort – Platz vor der Wissenschaftlichen Akademie – ab. Die 4 Autobusse erreichten pünktlich zu Mittag Sárvár. Hier begannen, nach dem Mittagstisch, um 3 Uhr nachmittags im aus dem XVI-ten Jahrhundert stammenden Rittersaal der Burg Sárvár die wissenschaftlichen Vorträge des Kongresses.

Prof. Dr. L. Haranghy, korrespondierendes Mitglied der Akademie, der Vorsitzende des Medizinhistorischen Ausschusses der Akademie eröffnete den ersten medizinhistorischen Kongress. Er begrüßte die Vertreter der Partei, des Ministeriums, der Behörden und einiger Organisationen sowie die Teilnehmer. Pietätvoll gedachte er der Tätigkeit Gy. Jákis, des ersten Vorsitzenden der medizinhistorischen Fachgruppe, des mit tragischer Jähigkeit verstorbenen Direktors von Szeged, an dessen Stelle mit Akklamation Dr. Karl Farkas, der Direktor des Staatlichen Rheuma und Balneologischen Institutes, als Vizepräsidenten der Vereinigung die stellvertretenden Minister Dr. I. Simonovits und Dr. Gy. Vilmon und Prof. L. Haranghy korrespondierendes Mitglied der Akademie gewählt wurden.

Vor der Tagesordnung begrüßten D. Tóth, der erste Sekretär der Ungarischen Sozialistischen Arbeiterpartei des Komitats, Gy. Gonda im Namen des Rates des Komitats Vas und Dr. K. Salgó im Namen der Chirurgischen Gesellschaft den Kongress. Dr. F. Pál gab seitens der Gewerkschaft der Ärzte und der Werkstätten des Gesundheitswesens seiner Freude darüber Ausdruck, dass es gelang in der, im Bande der Gewerkschaft begründeten medizinhistorischen Vereinigung, Forscher und berufene Freunde der ungarischen Geschichte der Medizin zusammenzufassen und sie zu schaffender Arbeit anzuspornen.

Daraufhin kam die Tagesordnung des Kongresses an die Reihe, welche sich dem, im vorhinein bestimmten Programm gemäss folgendermassen gestaltete:

Vorsitzender der Tagung:
L. Haranghy

1. Eröffnungsrede des Vorsitzenden,
2. Gy. Vilmon stellvertretender Minister:
Festrede
3. K. Farkas (Budapest): Das Wirken L. Markusovszky's.
4. L. Szodoray (Debrecen):
Unterricht der Geschichte der Medizin an unseren Universitäten.

5. Gy. Regöly-Mérei (Budapest):
Der Isis-Kult und die magische Heilkunde der alten Ägypter.
6. Á. Palla (Budapest):
Sybilla unguentaria im Lichte der neuesten Forschungen.
7. A. Daday (Budapest):
Über dem ersten Physiker des Komitats Vas.
8. J. Bencze (Szombathely):
Erinnerung an Gáspár Szegedi Körös.

Die Festreden und die verklungenen Vorträge veröffentlichen wir in extenso, in ungarischer und deutscher Sprache, auf den folgenden Seiten.

In der Pause konnte das Publikum eine sehr wertvolle Ausstellung betrachten. Auch an dieser Stelle sprechen wir dem Kultusministerium aufrichtigen Dank für die zu Ehren des Kongresses eröffnete Ausstellung aus, an Hand welcher man die Gold-, Silber-, und Porzellan-Schätze und die antiken Möbel der Sárvárer Burg bewundern konnte:

Nach Abwicklung des wissenschaftlichen Teils des Kongresses fuhren die Teilnehmer desselben mit den Autobussen nach Szombathely.

Am Abend wurde im Hotel „Savaria“ das offizielle Bankett des Kongresses abgehalten. Die verklungenen Toaste haben jene begeisterte und feierliche Stimmung widergespiegelt die alle Medizinhistoriker bei dem ersten ungarischen Kongress erfüllte. Das Ministerium für Gesundheitswesen wurde von Dr. Gy. Vilmon stellvertretenden Minister, der Wissenschaftliche Rat für Gesundheitswesen von Prof. Dr. J. Sós, die Akademie der Wissenschaft von Prof. Dr. L. Haranghy, korrespondierendes Mitglied, die Ärzte-Gewerkschaft von Obersekretär Dr. F. Pál vertreten. An dem Bankett erschienen D. Tóth in Vertretung der Komitatsorganisation der Ungarischen Sozialistischen Arbeiterpartei, G. Gonda in Vertretung des Rates des Komitats Vas, I. Szabó im Namen des Städtischen Rates von Szombathely.

Bis spät in die Nacht blieben unsere Medizinhistoriker versammelt und besprachen die Ergebnisse ihrer Forschungen.

In unserer aller Gedächtnis lebte noch als frisches Erlebnis der Rittersaal der Burg von Sárvár, der Schauplatz der wissenschaftlichen Vorträge, als am nächsten Morgen die Autobusse vorfuhren, damit die Teilnehmer des Kongresses nach der, schon im XII-ten Jahrhundert bestehenden Burg von Sárvár ein ähnliches historisches Denkmal aufsuchen. Nun besichtigten wir die Kirche in Ják, welche im Jahre 1256. erbaut wurde und dann, nach Szombathely zurückgekehrt, betrachteten wir die alte römische Siedlung (Savaria), sowie die dortigen Ausgrabungen und den im II-ten und III-ten Jahrhundert erbauten Isis-Tempel, dessen Freilegung jetzt vonstatten geht. Nach dem angenehmen verbrachten gemeinsamen Mittagessen machten wir abermals einen Autobusausflug nach der Stadt und Burg Kőszeg. Im Jahre 1532 hielt diese Burg das gegen Wien ziehende, 60 000 Mann zählende türkische Heer auf. Wir besichtigten die uralten Bauten der Stadt, welche einerseits die Vermischung des gotischen- und renaissance Stils, anderer seits die Barock- und die Rokoko-Kunst aufweisen.

Nach dem Abendbrot folgte wieder ein angenehmer, gemütlicher, gemeinsam verbrachter Abend. Am 6-ten Oktober, Montag morgens, fuhren die Teilnehmer des Kongresses mit den Autobussen nach Budapest ab. Unterwegs unterbrachen sie aber in Veszprém ihre Reise, und betrachteten die künstlerisch wertvollen, schönen Gebäude aber auch die, in den letzten Jahren errichtete, grosszügige Technische Hochschule.

Den ursprünglichen Plan entsprechend erreichten die Autobusse schon in dem Mittagsstunden Budapest, von wo aus dann alle Teilnehmer des Kongresses, die sich von allen Teilen Ungarns zu demselben zusammenscharten, sich wieder in ihre Wohnstätten begaben.

Nachdem der Kongress mit schönem Erfolg und zur allgemeinen Befriedigung abgewickelt wurde, überreichte die Veranstaltung jedem Teilnehmer je zwei Kongress-Bilder um ihnen auch auf diese Weise die angenehm verbrachten Tage ins Gedächtnis zu

rufen. Der schönste Beweis dessen, dass die Teilnehmer des Kongresses sich an denselben gerne erinnerten, sind ausser den vielen eingesandten herzlichen Grüssen, die von ihnen, während der Tagung aufgenommenen Fotos, welche sie als Andenken der Medizinhistorischen Landesbibliothek ebenfalls einsandten. Die Bibliothek liess von den Aufnahmen ein Album anfertigen um der ersten ungarischen medizinhistorischen Tagung auch auf diese Weise ein Andenken zu stellen.

Der Kongress wurde beendet, alle Teilnehmer desselben kehrten in ihre Heime und zu ihren Forschungen zurück. Der Erfolg der ersten ungarischen medizinhistorischen Tagung bedeutet nicht nur eine Anspornung, sondern auch weitere Forderungen: angespanntere Arbeit, selbstloses Zusammenfassen der Medizinhistoriker im Interesse der Weiterentwicklung der Geschichte der Medizin. Die Ereignisse des Kongresses haben zur Folge, dass die wissenschaftliche Forschungsarbeit nun einen jähren Anlauf nimmt. Die Früchte derselben werden wir an dem, im Jahre 1959. in Debrecen zu haltenden Kongress der Medizinhistoriker kennen lernen. Die, mit dem Kongress in Zusammenhang stehenden Arbeiten gehen unter der Anleitung des Debrecener Universitätsprofessor Dr. L. Szodoray, eines Mitgliedes des Wissenschaftlichen Rates für Gesundheitswesen und eines Mitgliedes der Leitung der medizinhistorischen Fachgruppe vor sich.

Besten Dank auch an dieser Stelle Herrn Dr. I. Bencze und den Mitarbeitern der Medizingeschichtlichen Landesbibliothek für ihre bereitwillige Arbeit der Tagung bezüglich.

**ERÖFFNUNGSREDE
VON PROF. LÁSZLÓ HARANGHY,
KORRESPONDIERENDES MITGLIED
DER UNGARISCHEN AKADEMIE
DER WISSENSCHAFTEN**

Die medizingeschichtlichen Forschungen in Ungarn nahmen vielen Zweigen der Medizinwissenschaften vorausgehend in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts ihren Anfang. Zwischen 1774 und 1781 schrieb István Tasnádi Weszprémi ein grundlegendes Quellenwerk in vier Bänden. Ágost Schoepf-Merei hielt schon von 1836 bis 1844 medizingeschichtliche Vorlesungen, seine Tätigkeit wurde von Tamás Stockinger in würdiger Weise fortgesetzt. Ferenc Xavér Linzbauer fasste sodann in seinem Codex sanitario medicinalis bis einschliesslich 1861 alle medizingeschichtlich bedeutsameren Daten bis zum erwähnten Zeitpunkt zusammen. Die ungarländische medizingeschichtliche Forscherarbeit blickt also auf eine nahezu zweihundertjährige, der medizingeschichtliche Unterricht auf eine mehr als hundertjährige Vergangenheit zurück, und hundert Jahre ist es her, dass auch ein medizingeschichtliches Lexikon zusammengestellt wurde. An medizingeschichtlich sich betätigenden Forschern mangelte es auch weiterhin nicht. Haben doch Zsigmond Purjesz der Aeltere, Ernő Schwimmer, István Bálint Nagy, Tibor Györy, Gyula Magyary Kossa, Kálmán Demkó und viele andere auf dem Gebiet der Medizingeschichte äusserst wertvolle Forscherarbeit geleistet. Die Anregungen dieser begeisterten Forscher fanden immerhin weniger Unterstützung, als die ihrer Vorgänger 100 Jahre früher.

Der medizingeschichtliche Unterricht an der Universität wurde stufenweise abgebaut, die führenden Faktoren des wissenschaftlichen Lebens brachten der Medizingeschichte immer geringeres Interesse entgegen. Es begann die Ansicht um sich zu greifen die ungarländische Medizinwissenschaft verfüge – abgesehen von den grossen Aerzten des vorigen Jahrhunderts – über keine die Vertiefung lohnenden Denkwürdigkeiten; Bücher, wie etwa das Herbarium von Péter Melius Juhász und das Kräuterbuch von András Bejthe, sich mehr mit Quacksalberei als mit der Heilkunst befassende Werke, seien einfältige Anfänge. Dem war jedoch durchaus nicht so. Inmitten Jahrhunderte hindurch Verwüstung bringender Stürme war die ungarländische Medizinwissenschaft in ihrer Entwicklung nicht von der in den übrigen Staaten Mitteleuropas zurückgeblieben. Es sei blos darauf hingewiesen, dass János Balsarati Vitus schon in der Mitte des XVI. Jahrhunderts ein vierbändiges Werk, Magyar Churgia (Ungarische Chirurgie), geschrieben hatte. Dieses Werk ist zwar verlorengegangen. Von Károly Gulyás 1913 entdeckt blieb uns aber aus dem XVI. Jahrhundert ein den ganzen Bereich der damaligen Heilkunst umfassendes Werk, 480 Folio-Seiten ungarisch geschrieben, restlos erhalten, welches in jeder Beziehung auf der Höhe der zeitgenössischen Medizinwissenschaft steht. Der Name des Verfassers ist uns nicht bekannt, doch wer immer es gewesen sein mag, das mächtige Werk weist auf die Feder eines geschulden siebenbürgischen Arztes mit Universitätsbildung hin, das Werk selbst bezeugt – an den damaligen Zeiten gemessen – eine hohe Stufe medizinischen Wissens. Diese Vergangenheit aufzudecken, ist ebenso nutzbringend und notwendig, wie die Erforschung des Weges, den die fortschrittliche Menschheit auf den anderen Gebieten zurückgelegt hat.

Von dieser Überzeugung erfüllt handelte die Ungarische Akademie der Wissenschaften, als sie nach ihrem organisatorischen Umbau eine Medizingeschichtliche Hauptkommission eingesetzt hat. Diese Kommission war anfangs aus bedauerlichen Gründen daran verhindert, ihrer Aufgabe gerecht zu werden: der tragische Tod der Akademiker Raymund Rapaics und Gyula Surányi verursachte eine Verzögerung in der Aufnahme der Arbeit. Ein

schwerer Verlust war für die medizinwissenschaftliche Forschung auch das jähe Hinscheiden von Gyula Jáki, der nicht nur als wissenschaftlicher Forscher, sondern auch als führender Organisator der medizingeschichtlichen Forschung, eine hervorragend Persönlichkeit der ungarländischen Medizingeschichtswissenschaft war. Sein Tod bedeutet einen grossen Verlust, ist schwer zu ersetzen.

Angesichts dieser Hindernisse, die der medizingeschichtlichen Forschung im Wege lagen, ging die Ungarische Akademie der Wissenschaften 1958 daran, die Mängel auch auf diesem Gebiete zu beseitigen und bemühte sich alle Forscher zu erfassen, von denen der Aufschwung medizingeschichtlicher Forschungen zu erwarten ist. Der medizingeschichtliche Hauptausschuss der Akademie hat bereits Verbindungen angebahnt zu den medizingeschichtlichen Forschern in der Sowjetunion, in der Deutschen Demokratischen Republik und in der Volksrepublik Rumänien. Infolge der mit dem Internationalen Verein für Medizingeschichte hergestellten Verbindung wurde mehrere ungarische Medizingeschichtler zu Mitgliedern dieser Vereinigung gewählt. Der Aufschwung der medizingeschichtlichen Forscherarbeit darf umso mehr gehofft werden, zumal diese auch in Ermangelung entsprechender amtlicher Unterstützung dank vielen begeisterten Forschern selbst auf dem Tiefpunkt nicht aufgehört hat. Die Kontinuität medizingeschichtlicher Forschungen wurde zunächst durch die selbstlosen Bemühungen der um die Medizingeschichtliche Landesbibliothek sich zusammengeschlossenen Garde gesichert. Die Einordnung des in der Medizingeschichtlichen Bibliothek angehäuften wertvollen Bücher- und sonstigen Materials ist das Ergebnis der von der Bibliotheksleitung geleisteten eifrigen Arbeit. Dieser ist überdies die Veranstaltung medizingeschichtlicher Vortragsreihen zu verdanken, ein Forum, wo nach überwundener Unsicherheit des Anfangs medizingeschichtliche Fragen nunmehr eine Stätte der Besprechung gefunden haben. Die *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, an der Spitze des Redaktionsausschusses mit dem Vorsitzenden Gyula Jáki und dem Redakteur Ákos Palla, hat sich zu einer im internationalen

Fachschrifttum anerkannten und referierten Zeitschrift emporgerungen. Von mancher Seite wurde mehreremal die Auflösung der Medizingeschichtlichen Landesbibliothek beantragt. Das Ministerium und die Gewerkschaft der Aerzte und Werkthätigen im Gesundheitswesen wussten jedoch mit ihrer Unterstützung, die Schwierigkeiten beseitigend, den Fortbestand der Bibliothek sicherzustellen. Das Ministerium für Gesundheitswesen sprach sich für die Wichtigkeit medizingeschichtlicher Kenntnisse aus, indem es im vorjährigen Studienplan der Mittelkaderbildung auch die Medizingeschichte eingliedert hat, ja sogar ein Lehrbuch dieses Gegenstandes aus der Feder mehrerer Verfasser herausgab. Das Ministerium hat auch einer Eingabe der Universität zugestimmt, dass in diesem Lehrjahr auch den Hörern der Medizin Medizingeschichte vorgetragen werde. Die vom Kandidat der Medizinwissenschaft Dr. Gyula Mérei in diesem Semester gehaltenen Vorlesungen über Medizingeschichte haben bereits eine grosse Hörerschaft. Diese Initiative wird hoffentlich zur Verwirklichung des Zieles führen, dass die Geschichte der Medizin im Rahmen der Universität ein ständiges Heim als Institut finde. Die Wichtigkeit der Frage erfassend wünschte die Gewerkschaft für medizingeschichtliche Forschungen eine breitere Grundlage zu schaffen mit der Bildung einer Fachgruppe für Medizingeschichte, um auf diesem Wege breitere Massen der Werkthätigen im Gesundheitswesen in die Medizingeschichte und ihre Pflege einzuführen. Der akademische Hauptausschuss, die Fachgruppe, die Medizingeschichtliche Bibliothek, der medizingeschichtliche Unterricht an der Universität und für Mittelkader sind jene Komponenten, die gewährleisten, dass die medizingeschichtliche Forschung in Ungarn nichtmehr ins Stocken geraten wird.

Ein ermutigendes Zeichen für dieses Beginnen ist der erste medizingeschichtliche Kongress. Eines der berufsfreudigen und begeisterten Mitgliedern der medizingeschichtlichen Forschergemeinschaft in Ungarn, József Bencze gab die Anregung, unsere Arbeit in Sárvár zu beginnen und die an historischen Denkwürdigkeiten so reichen Kulturstätten des Komitats Vas kennen-

zulernen. Ein Landeskongress hat in diesem Komitat, in Szombathely zuletzt im Jahre 1880 stattgefunden. Die Aerzte und Naturforscher hielten hier damals ihre Grossversammlung ab.

Auch heute kamen wir mit grossen Hoffnungen her. Wir hoffen zuversichtlich, dass die Arbeit zur Erforschung der Medizingeschichte, von fortschrittlichen Denkwürdigkeiten aus der ungarischen Vergangenheit getragen und organisch zusammengefasst, einen alles Bisherige übertreffenden Aufschwung nehmen; unsere jüngere Aerztegeneration zur Teilnahme an der Arbeit aneignen und unser wissenschaftliches Leben auch in zwischenstaatlichen Belangen mit Erfolgen bereichern wird. In dieser Hoffnung eröffne ich unseren ersten medizingeschichtlichen Kongress, dessen Feierlichkeit auch darin zum Ausdruck gelangen soll, dass die Vorträge von je einem hervorragenden Vertreter der bisher geleisteten medizingeschichtlichen Arbeit gehalten werden.

FESTREDE
VON Dr. GYULA VILMON,
MINISTERSTELLVERTRETER
FÜR GESUNDHEITSWESEN

Die Heilkunst ist so alt wie die Menschheit. Den viele Jahrtausende umfassenden Entwicklungsgang der Medizinwissenschaft, Beweggründe, Faktoren, Erfolge der Medizin zu erforschen den Lebenslauf, die Tätigkeit hervorragender Persönlichkeiten und ihre Wirkung aufzudecken, kurz: mit Medizingeschichte sich zu befassen, bedeutet, die Fortschritte der heutigen Medizinwissenschaft im Spiegel des Geistes, des Bildungsgrades und der Denkart eines gegebenen Zeitalters zu betrachten. Vornehmste Aufgabe des Medizingeschichtlers ist, das zu erforschen und auseinanderzusetzen, was in der Vergangenheit für die Wissenschaft förderlich gewesen war, was seinerzeit im Dienste des Fortschritts stand.

Die Medizinwissenschaft von heute verdankt ihre Ausgestaltung einem sehr langen Werdegang. Einzelne Stationen, Erfolge dieser Entwicklung waren Stütz- und Ausgangspunkte für eine Reihe neuerer Entdeckungen, für die Vervollkommnung der Kenntnisse vom Aufbau des menschlichen Körpers und über die Naturgesetze. Die heutige Medizinwissenschaft ist das zeitbedingt letzte Glied einer unendlich langen Kette der Entwicklung. Aus dieser Kette darf kein einziges Glied herausgerissen oder in ihr vernachlässigt werden, will man die organische Entwicklung, die natürlichen Zusammenhänge nicht unterbrechen. Die Medizin-

wissenschaft ist mit ihrer Vorgeschichte, mit den Wurzeln ihres Werdeganges untrennbar verbunden.

Die Erforschung der Vergangenheit, im Lichte fortschrittlicher Überlieferungen, ist die Quelle neuer Kraftanstrengungen. Die medizingeschichtliche Forschung ist keine in sich gekehrte wissenschaftliche Beschäftigung, ihrem Wesen nach ist sie nicht ein Versinken in Denkwürdigkeiten der Vergangenheit, auch nicht eine Rückerinnerung an hervorragende Vorgänger, sie ist vielmehr eine unentbehrliche wissenschaftliche Disziplin, die dazu verhilft, die heutige Lage, die derzeitigen Ergebnisse der Medizinwissenschaft erfassen und auszuwerten können, und sie ist zugleich auch ein Wegweiser. Es gibt wohl keinen anderen Wissenszweig, für welchen die Wissenschaftsgeschichte von so grosser Bedeutung wäre, wie gerade für die Medizinwissenschaft. Die Kenntnis der Ideengeschichte medizinischen Denkens ist vom Blickpunkt weiterer Fortschritte auf diesem Gebiet unentbehrlich.

Um auf der Höhe seines Berufes zu stehen, muss der Arzt den allmählichen Werdegang der Medizingeschichte kennen, damit er die Anstrengungen, die zu den bisher errungenen Ergebnissen geführt haben, zu würdigen wisse. Medizingeschichtlicher Bildung bedarf ein jeder Arzt, der den tieferen Sinn seines Berufes, das wahre Ziel und die bildungsgeschichtlichen Zusammenhänge der Medizinwissenschaft erkennen will.

Ohne entsprechende medizingeschichtliche Bildung vermag der Arzt aus dem Entwicklungsgang der Medizinwissenschaft nur geringe Bruchstücke oder, im besseren Fall, nur ein Teilbild wahrzunehmen. Die medizingeschichtlichen Kenntnisse verhelfen ihm, Nutzen und Lehren der wissenschaftlichen Arbeit vergangener Zeiten schätzen zu wissen, Heilverfahren, die sich Jahrhunderte hindurch bewährten, verbessert anzuwenden. Historische Betrachtungsweise tut not, um allgemeine Fragen der Medizinwissenschaft, die verschiedenen Theorien, in den Werdegang der Medizin gestellt, richtig beurteilen zu können.

Die Medizinwissenschaft ist eines der besonders wichtigen Gebiete der universalen menschlichen Kultur. Die Geschichte der

Medizinwissenschaft, die Medizingeschichte gliedert sich als ein interessantes und lehrreiches Kapitel in die allgemeine Kulturgeschichte ein.

Die Geschichte kaum noch eines anderen Zweiges der Wissenschaften vermag so viele ergreifende, glänzende Beispiele aufzuweisen vom unentwegten Streben des menschlichen Geistes, die Natur in ihrer Wirklichkeit zu erkennen, von seinem Kampf für die Freiheit der wissenschaftlichen Forschung in ununterbrochenem Streite gegen Unwissenheit, Aberglauben, gegen dunkles Beharrungsvermögen, wie eben die Geschichte der Medizin uns diese Beispiele vorführt. Die grossen Gestalten der Medizingeschichte sind zugleich Helden des menschlichen Fortschrittes, des Humanismus, der Befreiung des Forschens, des Erkennens und des Denkens, Heroen, die fast alle – ohne Ausnahme – in erbittertem Kampfe standen mit Irrlehren, Vorurteilen, Ungültigkeit und absichtlichen Mangel an Verständnis befehdend.

Ein wahrhaftiger Arzt hat in jedem Zeitalter unmittelbar gesehen und erfahren, wie eng Armut, Elend, Ausbeutung, Unwissenheit und geistige Finsternis mit den jeweiligen sanitären Verhältnissen aufs innigste verknüpft sind. Andererseits führten die Erforschung der Natur und die Verkündung der erkannten Gesetzmässigkeiten früher oder später zu Zusammenstössen mit den Machthabern, zu Verfolgungen von ihrer Seite, lag es doch ihnen daran, die geistige Finsternis, die rückständige Gesinnung und die Ausbeutung aufrechtzuerhalten. So wird es begreiflich, dass die Aerzte grossen Formats Verfechter der sozialen Gerechtigkeit, Vertreter des gesellschaftlichen Fortschritts, und oft ihre beherzten Fürsprecher waren.

In den Reihen der Aerzte, die in Ungarn Vorkämpfer der Umgestaltung der Gesellschaftordnung waren, sich für die fortschrittlichen Ideen eingesetzt haben, findet man Jenö Hamburger, Ferenc Jahn und Emil Weil.

Medizingeschichtliche Forschungen bezeugen, dass der wahrhaftige Arzt sich stets für die Ausgebeuteten, für die Unterdrückten eingesetzt hat, von der Erkenntnis geleitet, dass der Kampf um Gesundheit, um glückliches Dasein untrennbar ist einerseits

von der geistigen Befreiung, anderseits vom gesellschaftlichen und politischen Fortschritt, von der Abschaffung der Vorrechte, der Unterdrückung und der Ausbeutung. Die Medizingeschichte beantwortet auch die Frage, wohin der Arzt in der heutigen Gesellschaft gehört.

Wir, für die die Laufbahn des Arztes unverändert ein Beruf und nicht eine Beschäftigung ist, schätzen die Bedeutung der Medizingeschichte sehr hoch ein, ebenso die Rolle, die sie in der Ausgestaltung des Berufsethos der Aerzte, ihrer Verantwortungsfreudigkeit, ihres Selbstbewusstseins spielt. Gewisse Zeichen weisen darauf hin, dass das Berufsethos der jungen Aerztegeneration, welche die Bänke der Universität unlängst verlassen hat, ihre selbstlose Opferfreudigkeit so manches zu wünschen übrig lässt. Meines Erachtens wäre es der Beseitigung dieser Mängel sehr zuträglich, wenn diese jüngere Generation während der Universitätsstudien und auch nachher sich mit der Geschichte der Medizinwissenschaft mehr befassen würde. Die ausgefochtenen Kämpfe und Erfolge, das Beispiel grosser Vorfahren, die Erinnerung an fortschrittliche Überlieferungen, alldies würde unbedingt zur Vertiefung des beruflichen Bewusstseins beitragen.

Man muss das Augenmerk der Aerzteschaft auf die hundert und aberhundert grossen Gestalten der Medizinwissenschaft lenken, die unter kümmerlichsten Umständen, ohne materielle Unterstützung, mit primitiver Ausrüstung, mit unerhörter Begeisterung und opferfreudiger Ausdauer epochemachende Entdeckungen uns hinterlassen und die gesamte Medizinwissenschaft mit je einem grossen Schritt vorwärtsgebracht haben.

Die Medizinwissenschaft nimmt in der ungarländischen Kulturgeschichte einen sehr vornehmen Platz ein. Schon seit Beginn des XVI. Jahrhunderts hatten viele ungarischen Aerzte zur Förderung der gesamten medizinischen Kultur beigetragen, trotzdem damals Ungarn, in drei Teile zerrissen, vom Türken unterjocht, der Unterdrückung und den Germanisierungsbestrebungen von Seiten der Habsburger ausgesetzt, mit grossen Schwierigkeiten zu kämpfen hatte hinsichtlich der freien Entwicklung der Wissenschaften, der Sicherstellung der materiellen Vorbedingungen.

Aus der Reihe der älteren sei hier diesmal bloß der grosse ungarische Polihistor des XVI. Jahrhunderts, János Zsámboki, der Rektor der Universität Greifswald, Ferenc Joel, Der Rektor der Prager Universität, János Jessenius Jeszenszky, ferner Ferenc Pápai Páriz, der erste ungarische Arzt und Sprachgelehrte, der sich in seinen Werken der Muttersprache bediente, und schliesslich András János Segner, der weltberühmte Physiker und Professor an der Hallenser Universität erwähnt; sie alle gehörten in ihrem Zeitalter zu den Spitzen der gesamten Medizinwissenschaft.

Die Medizingeschichte eignet sich auch dazu, dass durch ihr Studium der sozialistische Patriotismus der jungen Ärzte gefestigt werde.

Die französische Revolution schrieb, den Zeitgeist wesentlich verändernd, den gesellschaftlichen Bewegungen eine neue Richtung vor. Mehrere ungarische Aerzte haben sich den neuen gesellschaftlichen Strömungen ihrer Epoche tatkräftig angeschlossen, ja oft eine führende Rolle gespielt. Merei Schoepf verlässt zur Zeit des 1848-er Freiheitskampfes seinen Lehrstuhl, um diesen mit der Uniform der italienischen Monti-Legion zur vertauschen, die bekanntlich in dieser Revolution eine bedeutende Rolle gespielt hat. In derselben Zeit hat auch Józsa Oroszhegyi, der damals noch kaum bekannte und wenig anerkannte Arzt aus Siebenbürgen (Siehe Band 6-7 der „Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica S. 59 u. f.) seine Vaterlandsliebe unter Beweis gestellt: er war Führer einer Freischar und flüchtete nach der Niederwerfung der Freiheitskämpfer mit mehreren seiner Kameraden nach Rumänien. Semmelweis, damals junger Mediziner in Wien, nahm an der dortigen Märzrevolution teil. Das Beispiel, welches Bugát, Flór, Fodor, Lumntzer, Balassa gaben, beweist, dass Wissenschaft und Patriotismus untrennbar sind.

Aufgabe der Medizingeschichte ist, fortschrittliche Überlieferungen, Werte und Erfolge der ungarischen Medizinwissenschaft aufzudecken, Denkwürdigkeiten, die dem grössten Teil der ungarländischen Aerzteschaft kaum bekannt sind. Eine wichtige

Aufgabe der weiteren Forschungen ist, darauf hinzuweisen, was von ungarischen Aerzten zur Hebung der medizinischen Bildung geschaffen wurde. Ohne Aufdeckung des ganzen geschichtlichen Materials der ungarländischen medizinischen Bildung und ohne entsprechende Bearbeitung desselben kann die ungarische Medizinwissenschaft nicht den ihr zukommenden Platz in der Kulturgeschichte Ungarns beanspruchen.

Obwohl Forschung und Unterricht der ungarischen Medizingeschichte in ihren Anfängen bis in das XVIII. Jahrhundert zurückzuführen, haben beide, was die meritorische Betreuung betrifft, mehrfach tiefe Brüche erlitten. Die medizingeschichtliche Forschung wurde von István Weszprémi mit seinem vierbändigen Werk „*Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*“ eingeleitet, worin er die Biographien der ungarländischen Aerzte und anderer Persönlichkeiten, deren Tätigkeit von medizinischer Bedeutung war, nebst vieler wertvoller kulturgeschichtlicher Daten bespricht. Dieses äusserst interessante Werk wird nun in den nächsten Monaten – zweihundert Jahre nach seinem Erscheinen – in ungarischer Übersetzung mit Unterstützung des Ministeriums für Gesundheitswesen neuerlich herausgegeben und nun leicht zugänglich sein all jenen, die sich für die Vergangenheit unserer Medizinwissenschaft interessieren.

Nach Weszprémi teilte, in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts, Pál Adami wichtige Daten über die Epidemiologie mit. An der medizinischen Fakultät der Pester Universität hat Ágost Schoepf Mercei 1836 medizinische Vorlesungen gehalten. Ihm folgte 1844 Tamás Stockinger. Nach dem Freiheitskampf 1848/49 gingen die medizingeschichtlichen Vorlesungen ein. Erst 1877 wurde vom Privatdozenten der antiken Medizinwissenschaft Zsigmond Purjesz Sen. der Faden medizinischer Vorträge wieder aufgenommen. Nach dem Tode von Purjesz trat neuerlich eine Pause ein. Später wurde Medizingeschichte von Tibor Györy, Árpád Herzeg und schliesslich von Gyula Magyary Kossa vortragen. An den ungarländischen medizinischen Universitäten gibt es aber bis heute keinen medizingeschichtlichen Lehrstuhl.

„Die ungarländische Heilwissenschaft hat keine Geschichte“

– hat Lajos Markusovszky 1860 mit Recht festgestellt. – „Wir sind uns selber alle fremd. Wir lernen, wir kennen deutsche u. a. nüchterne und schiefe Ansichten, Grundsätze, Systeme, Fortschritte usw., wissen und hören aber garnichts über die Tätigkeit unserer Landesleute. Dass über diesen Gegenstand jenseits unserer Landesgränzen kein Wort fällt, hat seine guten Gründe; dass wir aber unsere Vergangenheit und Gegenwart vor uns selbst verschweigen, dass wir daheim unsere lieben Brüder und Söhne mit orientalischem Gleichmut vernachlässigen: das ist unmöglich, sich selbst nicht übelzunehmen. Diese klaffende Lücke unserer Literatur muss ausgefüllt werden: und zwar dadurch, dass wir als Preisfrage die Entwicklungsgeschichte der medizinischen Wissenschaft in Ungarn aussetzen.“

Der von den ungarischen Aerzten und Naturforschern verkündete Wettbewerb blieb zweimal erfolglos, bis im Jahre 1890 endlich das erste zusammenfassende Buch über die ungarländische Medizingeschichte aus der Feder des Professors am Obergymnasiums Lócse (Leutschau), Kálmán Demkó „Geschichte der ungarländischen Aerzteschaft mit Berücksichtigung der Entwicklung der Heilanstalten in Ungarn“ erschienen ist. Demkó bespricht die Überlieferungen der ungarischen Heilkunst und Krankenpflege vom Zeitalter der Landnahme bis zur ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts; trotz des lückenhaften Quellenmaterials war er bestrebt, die medizinischen Verhältnisse in der von ihm behandelten Geschichtsperiode umfassend zu beschreiben und das Interesse für die Vergangenheit der ungarischen Heilkunst zu erwecken.

Obwohl in der Zeit nach dem Ausgleich von 1867 von mancher Seite beachtenswerte Versuche sich kundtaten, die Vergangenheit der ungarländischen Medizinwissenschaft zu erforschen und einzelne Teilfragen aufzudecken, – es erschienen Studien grösseren, kleineren Umfanges, ja sogar Monographien, – bleibt immerhin zu sagen, dass die ungarische Medizingeschichte die Periode primitiver Anfänge, die zwangsläufig mit diesen einhergehenden „Kinderkrankheiten“ bis zur Befreiung 1945 nicht loszuwerden vermocht hat. Die Zurückgebliebenheit unserer medi-

zingschichtlichen Forschung findet einigermaßen in den damaligen geschichtlichen Verhältnissen ihre Erklärung. In der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts war Ungarn auch in sanitärer Hinsicht sehr zurückgeblieben, die Hebung des öffentlichen Gesundheitswesens, die theoretische und klinische Ausgestaltung der medizinischen Fächer, die Anregung der zeitgemässen medizinischen Ausbildung, der rapid anschwellende Anspruch auf ärztliche Betreuung hatten alle geistigen und materiellen Kräfte restlos verbraucht. Neben diesen sich anhäufenden Aufgaben und neuen Problemen blieb kaum noch Zeit und Energie für das Studium der Medizingeschichte.

In der Zwischenzeit von ersten bis zum zweiten Weltkrieg waren wohl mehrere ansehnliche Werke medizingeschichtlichen Inhalts erschienen, in weiteren Fachkreisen hat aber die Medizingeschichte trotzdem kein grösseres Interesse zu erwecken vermocht.

Blos seit einigen Jahren findet die Medizingeschichte in stets wachsendem Masse Wiederhall. Fast in allem Schichten der Aerzteschaft meldet sich das Bedürfnis unser medizinisches Erbe, die grossen Gestalten ungarischer Medizingeschichte kennenzulernen.

Die Anregung zu diesem jüngst eingetretenen erfreulichen Umschwung der Medizingeschichte ist der Gründung der Ungarländischen Medizingeschichtlichen Bibliothek zu verdanken. Sie wurde 1951 vom Ministerium für Gesundheitswesen veranlasst, um die im ganzen Lande verstreuten, der Vernichtung ausgesetzten medizinischen Buchbestände zu bergen, aufzuarbeiten und zu betreuen. Die Bibliothek begann ihre Tätigkeit mit 6000 Bänden, ihr Bestand ist bis heute auf 127 000 Bände gestiegen. In der Bibliothek werden Codices und Inkunabeln vom grossem Werte aufbewahrt. Die Organisatoren der Bibliothek widmen sich, neben der Ergänzung des Büchermaterials, gleichzeitig auch der Vorbereitung des geplanten Museums für Medizingeschichte, sie haben bereits eine bedeutende Anzahl von Urkunden, Diplomen, Gemälden, Stichen, Lichtbildern, ärztlichen Instrumenten, Apo-

theken- Ausrüstungsgegenständen, persönlichen und heilkundlichen Denkwürdigkeiten, ferner medizinischen Münzen und Plaketten-Sammlungen erforscht und zusammengebracht.

Die auf dem ganzen Gebiet Ungarns vorgefundenen medizinischen Werke und Schriften, wie auch sonstige medizingeschichtliche Gegenstände wurden von den Mitarbeitern der Bibliothek mit grosser Fachkenntnis und begeisterter Hingebung aufgearbeitet und hierdurch die wichtigsten historischen Quellen der Forschern der Medizingeschichte zugänglich gemacht. Es sei mit inniger Befriedigung festgestellt, dass die für die Medizingeschichte sich interessierenden Aerzte, lediglich von heissem Wissensdrang geleitet, – ohne jegliche Unterstützung von höherer Stelle zu erwarten, – sich zusammenfanden, und dass die Bibliothek hierdurch zum Heim medizingeschichtlicher Bestrebungen und einer begeisterten Forscherschaft geworden ist.

In der medizingeschichtlichen Landesbibliothek werden planmässig medizingeschichtliche Vortragsreihen veranstaltet.

Die Mitteilungen der medizingeschichtliche Bibliothek, eine wertvolle, inhaltsreiche Fachschrift in schöner Ausstattung, wurden nicht nur in Ungarn, vielmehr auch in medizingeschichtlichen Fachkreisen des Auslands mit Anerkennung aufgenommen. Diese Schriftenreihe, zugleich das Sprachrohr für Ergebnisse ungarländischer medizingeschichtlicher Forschungen, verhalf, Verbindungen anzuknüpfen mit ausländischen Forschern und Institutionen der Medizingeschichte in sozialistischen und kapitalistischen Ländern.

Unsere Medizingeschichtler vereinigten sich nun – statt der bisherigen losen, nicht organisierten Verbindung, – innerhalb der Gewerkschaft der Aerzte und Werktätigen im Gesundheitswesen zu einer medizingeschichtlichen Fachgruppe.

Die angeführten Tatsachen dürfen alle mit grosser Befriedigung erfüllen, die sich um diese Wendung erfolgreich und selbstlos bemühten; sie gereichen zur Freude all denen, die das Unterpfand für weitere Erfolge in bisher errungenen erblicken, eine Gewähr für die Hochschätzung unserer Aerzteschaft.

Welche wären nun die Aufgaben, die zur Weiterführung dieser

anspruchsvollen und bedeutsamen Arbeit als Wegweiser in Betracht kämen?

Zunächst ist auf dem Gebiet des Gesundheitswesens auch die medizingeschichtliche Facharbeit in den Dienst des sozialistischen Aufbaus zu stellen. Um dies zu fördern, tut daher not, dass an der Bearbeitung der medizingeschichtlichen Quellen, an der Auswertung der Ergebnisse und ihrer Auswirkungen ideologisch geschulte Medizingeschichtler sich beteiligen.

Das für die Vergangenheit unserer Medizinwissenschaft wichtige historische Material ist durch planmässige und systematische Durchforschung und Erschliessung von weniger bekannten Epochen und Fachgebieten zu ergänzen, um der ungarischen Medizinwissenschaft den Platz zuzuweisen, der ihrer in unserer Kulturgeschichte würdig ist.

Auch die Erschliessung der Zusammenhänge und Wechselwirkungen zwischen Medizinwissenschaft und den zeitgenössischen wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Verhältnissen, wie auch die Untersuchung der gesellschaftlichen Lage und Rolle der Aerzte in den verschiedenen Epochen ist nötig.

Eine wichtige Aufgabe ist ferner die Erforschung und Sammlung von Überlieferungen der völkischen Heilkunst. Zur Bewältigung dieser Aufgabe bedarf es der gemeinsamen Anstrengungen der gesamten ungarischen Ärzteschaft.

Eine weitere Aufgabe von Bedeutung ist, dass das medizingeschichtliche Datenmaterial, in entsprechende Form gebracht, in volkstümlicher Weise publiziertes Gemeingut werde.

Das Interesse für Medizingeschichte muss im Kreise der gesamten Ärzteschaft und der an den medizinischen Universitäten studierenden Jugend erweckt werden.

Unsere Literatur ist an ungarischen medizinischen Denkschriften, Biographien und Selbstbiographien recht arm. Diesen Mangel zu beheben, ist in Hinkunft ebenfalls eine wichtige Aufgabe der ungarischen Medizingeschichtsforschung.

Der I. Medizingeschichtliche Kongress trat in einem Zeitpunkt zusammen, da eine langanhaltende Untätigkeit nun von einem hoffnungsfrohem Aufschwung abgelöst wurde. Diese Tatsache ist,

über den in ihr enthaltenen Anspruch hinaus, dem Umstand zuzuschreiben, dass in Erkenntnis der Wichtigkeit der Medizingeschichte die ihrer Verantwortlichkeit bewussten Forscher und Aerzte selbstlos, und opferwillig darangehen, die Aufgaben der medizingeschichtlichen Forschung in den Vordergrund zu rücken und die gestellten Ansprüche zu befriedigen.

Es darf mit voller Überzeugung festgestellt werden, dass diese Arbeit nicht nur der Entwicklung dieses Zweiges der Wissenschaften förderlich ist, sondern dass sie vielmehr, – ihrem Wesen nach –, auch dazu verhilft, unser sozialistisches Gesundheitswesen in seinem Aufbau von einer verantwortungsbewussteren, in ihrem Berufsethos höherstehenden Aerzteschaft betreut zu wissen. Die sozialistische Gesellschaft schätzt jene Aerzte hoch ein, die sich um den Gesundheitsschutz der Werktätigen, um die Förderung ihrer Arbeitslust, um die günstigere Ausgestaltung der Lebens- und Arbeitsbedingungen eifrig bemühen. Diese ehrende und zugleich äusserst verantwortungsvolle Aufgabe vermag nur der mit den fortschrittlichen Überlieferungen des Arztstandes wohlvertraute, opferwillige und selbstlose Arzt zu gemeistern. Auch diesem Ziele soll die medizingeschichtliche Forschung und der medizingeschichtliche Unterricht tatkräftig dienen und förderlich sein.

Wir hoffen zuversichtlich, dass die Mitarbeiter der Medizingeschichte dieser edlen und hehren Aufgabe restlos entsprechen werden.

DAS WIRKEN LAJOS MARKUSOVSKY'S

Von KÁROLY FARKAS, Doktor der Medizinwissenschaften (Budapest)

Verehrte Hörschaft!

Traurig ertönten die Glocken der Kirche von Keményegerszeg (heute: Vasegerszeg) am 26-sten April 1893. Gesinde, Beisassen und die besten des ungarischen wissenschaftlichen Lebens, an ihrer Spitze Albert Berzeviczy, Mihály Lenhossek, Frigyes Korányi, Sándor Korányi, Endre Högyes, begleiteten auf seinem letzten Weg den wahren Freund, den Kampfgenossen, – keinen andern gab es, der damals in Ungarn mehr für den Fortschritt der Wissenschaft, für das Sanitätswesen getan hätte, nur ihn.

Im Komitat Vas wandernd, konnte kein Arzt sich von der Erinnerung an Lajos (Ludwig) Markusovszky loslösen. Das Kapitel der Heilkundengeschichte unseres Vaterlandes, das sich mit ihm beschäftigt, bietet das glänzende Beispiel eines Mannes, der für sein Volk und die Wissenschaft fanatisch kämpfte. An diesem Ort, der so viel Andenken an ihn bewahrt, scheint es unnötig zu sein, uns mit seinem Lebensbild ausführlich zu befassen. Nichts bezeugt besser seine Rechtschaffenheit als dass er, der weit von hier, in der Gegend des Csorba-Sees geboren wurde, und die halbe Welt durchwanderte, sich zur ewigen Ruhe nach diesem stillen kleinen Dorf, nach Keményegerszeg sehnte, nach diesem Dorf, dessen einfaches Volk er liebgewonnen hatte. Markusovszky's Menschenliebe offenbart sich aber nicht nur in dieser einfachen Tatsache. Sein Herzenswunsch, zu dem ihn sein Ta-

lent direkt prädestinierte, konnte nicht erfüllt werden. Er konnte kein heilender Chirurg, er konnte kein die Universitätsjugend lehrender Dozent werden. Seine ausserordentlichen Fähigkeiten gingen aber doch nicht verloren. Er war ein wahrer Humanist, ein richtiger Patriot, der seine besten Kenntnisse in erster Reihe der Entwicklung der ärztlichen Wissenschaften opferte, um auch dadurch seinen leidenden Mitmenschen zu dienen. Deshalb kämpfte er, deshalb mühte er sich ab um eine bessere und stets noch besser werdende Aertztausbildung und in erster Linie für den Fortschritt des Sanitätswesens. In unserem Lande tat kaum einer mehr für die ärztlichen Wissenschaften als er. Ágoston Trefort sagte in seiner Festrede zur 25-sten Gedenkfeyer der Gründung des Aertzlichen Wochenblattes: „Unter den Natur- und Gesellschaftswissenschaften beansprucht die Heilkunde den ersten Platz. Sie tut das meiste für den Menschen und durch ihn der ganzen menschlichen Gesellschaft, weil in der Gesellschaft alles vom Menschen abhängig ist. Gedanken, Wünsche, Velleitäten fördern die Wissenschaft nicht, sie alle müssen erst konkrete Formen annehmen. Und das ist Markusovszky's Verdienst. Alles, was in den letzten zehn Jahren geschah, stammt von ihm oder wurde durch ihn geklärt.“

Was verdankt eigentlich die ungarische Heilkunde Ludwig Markusovszky?

1. Er gründete das ärztliche Wochenblatt. Die Bedeutung dieser Tatsache kann heute kaum mehr abgeschätzt werden. Dazu muss man die zeitgenössischen Verhältnisse kennen. Die lateinische Sprache verlor schon viel von ihrer einstigen Verbreitung, moderne fremde Sprachkenntnisse jedoch besass fast niemand. Das Deutsche war die Unterrichtssprache. Selbstständige Forschung war kaum möglich. Die Kunde von den seinerzeit als revolutionär betrachtbaren wissenschaftlichen Errungenschaften des Auslands erreichte unser Land nur sporadisch und meistens verdreht. Leute, die man damals für die gebildetsten hielt, konnten kaum ein richtiges Bild von den epochemachenden Entdeckungen Laënnec's, Sequard's, Claude Bernhard's gewinnen, sogar die im nachbarlichen Wien sich ereignenden revolutionären

Veränderungen, die in erster Reihe mit Rokitsansky's und Skoda's Namen verbunden sind, erreichten uns nur durch die Vermittlung einzelner Personen, meistens durch Balassa und Arányi. Auch die einzige ungarische Fachzeitschrift, das Aertzliche Magazin stellte sein Erscheinen ein. In dieser Zeit, als die Naturwissenschaftliche Gesellschaft, der Verein der Aerzte und auch die Akademie verstummten, hatte das Erscheinen des Aertzlichen Wochenblattes eine ungemeine Bedeutung. Durch seine Spalten, im Kreuzfeuer von Markusovszky's scharfer Kritik konnte die ungarische wissenschaftliche Welt die Ergebnisse der neuesten Forschungen kennen lernen. Einen ewigen Wert besitzen seine Schriften, die er zu Beginn des akademischen Jahres zur Anfeuerung und Begeisterung der Jugend schrieb. Seine opferfreudige, heute kaum mehr abschätzbare Arbeit setzte er fast 35 Jahre hindurch fort.

2. Die begeisternden Artikel des Aertzlichen Wochenblattes bewegten die Universitätsjugend dazu, die Redaktion des Blattes und hauptsächlich Markusovszky um das Verlegen wissenschaftlicher Arbeiten in ungarischer Sprache zu ersuchen. Dieser Umstand beschleunigte jedenfalls die Verwirklichung der Lieblingsidee Markusovszky's, das Gründen der Ungarischen Aertzlichen Verlagsgesellschaft. Mit Freundeshilfe gründete er die Verlagsgesellschaft, der Arányi, Semmelweis, Lippay, Stockinger, Sauer und Nékám je ein Werk zu schreiben zusagten. Balassa sagte am 20. 2. 1864. in seiner Gründungsfestrede folgendes: „... wäre es möglich, ein leuchtenderes Zeichen der aufgehenden Sonne unserer vaterländischen Gelehrsamkeit aufzuweisen als es sich in der Gründung der Verlagsgesellschaft offenbart? Eine Angelegenheit, die über solche Aposteln verfügt, ein Vaterland, welches sich solcher Söhne rühnen kann, meiner Überzeugung nach stehen beide vor ihrer höchsten Blüte.“ Balassa's Prognose, die Heilkunde betreffend, ging grösstenteils in Erfüllung. In den darauffolgenden Jahrzehnten entstanden solche Anstalten, welche damals in Europa kaum zu treffen waren.

3. Der Freundeskreis, der sich um das Aertzliche Wochenblatt und um die Ungarische Aertzliche Verlagsgesellschaft scharte, war

die Wiege jener Reformmassnahmen, die auf die Entwicklung der ungarischen Heilkunde so grossen Einfluss ausübten. Es entstand die Reform des Universitätsunterrichts und ein vorzüglicheres gab es seinerzeit kaum in Europa. Ludwig Markusovszky hatte einen grossen Anteil an dieser Arbeit. Jahrelang schrieb er seine Abhandlungen, schmiedete er seine Pläne, lehrte und wirkte er begeistert. Als Ergebnis dieser Tätigkeit wurde im Jahre 1860 der Unterricht in ungarischer Sprache verordnet. Die Frucht seiner Arbeit und Pläne gedieh eigentlich Ende der 60-er Jahre zur Reife, als er unter der Ministerschaft Eötvös's Sachbearbeiter der Universitätsangelegenheiten wurde. Während seiner Tätigkeit wurde der Lehrgang organisiert, auch forderte er einen organisierten Unterricht, die Lehrfreiheit und die Autonomie der Universität. Jahre hindurch betonte er die Notwendigkeit, neue Anstalten, Kliniken und Spitäler zu gründen. Als Ergebnis seiner umfassenden organisierenden und planenden Tätigkeit entstanden nacheinander neue Lehrstühle und 1881 wurde der Grundstein des Zentralgebäudes gelegt. Es entstanden Anstalten, die in Europa ihresgleiche kaum fanden. Der Bau der zeitgemässen Universität von Kolozsvár wurde begonnen. Dieses umfassende Schaffen können wir nur dann richtig abschätzen, wenn wir die Lage des damaligen Universitätsunterrichtes in Betracht ziehen. Auf den Hochschulen wurde im Geiste der „Ratio educationis“ erzogen, und das wichtigste leitende Prinzip war noch immer das durch Josef II. eingeführte, demgemäss der Staat keine Gelehrten braucht, sondern zuallererst sittsame Bürger. Die damalige medizinische Fakultät wurde im Kloster der Jesuiten zusammengedrängt, das an der Ecke der Hatvani und Ujvilág-gasse stand. Die Reformen Markusovszky's und seines Freundeskreises durchbrachen die Schranken des Raumes und der Idee.

4. Die weitsichtigen Pläne Markusovszky's reiften unter dem Eindruck rasch heran, den die jährlich im Ausland verbrachten 4-5 Wochen in ihm hinterliessen. Während seiner Reisen, von denen er mehrere in Gesellschaft seiner Freunde, z. B. mit Korányi unternahm, widmete er stets die grösste Aufmersamkeit dem Unterricht auf den Universitäten und dem Sanitätswesen,

die er gründlich kennen zu lernen wünschte. Diese Erfahrungen trieben ihn an, das heimatische Sanitätswesen zu organisieren. Als Ergebnis dieser Tätigkeit entstanden solche Anstalten, welche auch reicheren und fortgeschritteneren Ländern als unser Land es war, zur Ehre gereicht hätten. Erst seine Reisen klärten ihn darüber auf, wie zurückgeblieben unser Land war und er erkannte auch, wie wichtige Rolle der Arzt in der Gesellschaft spielt. Das Wesen des ärztlichen Berufes ist seiner Bestimmung gemäss das Vorbeugen und Heilen. Er empfand es schon damals klar, dass der Arzt seinem Berufe nur in der am besten organisierten Form nachkommen kann. Deshalb gründete er 1863 die Ungarische Aertzliche Verlagsgesellschaft und 1876, in einer Zeit, in der es in Europa anderswo kaum eine ähnliche Anstalt gab, rief er den Lehrstuhl für Sanitätswesen ins Leben, ausserdem 1886 den Landesverein für Sanitätswesen. Er erkannte es schon damals klar, dass in dieser Hinsicht das Ziel des Staates und der Gesellschaft übereinstimmt.

Es gelang ihm, auch die ganz hervorragenden Anstalten mit einer wunderbaren Einfachheit, die seiner Eigenart unmittelbar entströmte, zu organisieren. Hauptsächlich dadurch, dass er jede gerechte Sache uneigennützig vertrat. Diesem Umstand hatte er es zu verdanken, dass er in jeder grossen Angelegenheit des Bestandes der besten seiner Zeit sicher sein und sie als seine Freunde betrachten konnte. Für ihn war immer die Sache wichtig und nie die Person und deshalb gelang es ihm stets, den richtigen Mann an den geeigneten Platz zu stellen. In dieser Hinsicht verdankt besonders das Sanitätswesen viel seinem vorzüglichen Sinne, mit dem er József Fodor zum Leiter des Lehrstuhls für Sanitätswesen ernannte. Seinem persönlichen Zauber gelang es, eine eigentümliche andauernde und innige Atmosphäre zu schaffen, die ausserordentlich erzieherisch wirkte. Besonders leidenschaftlich befasste er sich mit der Jugend. Seine das Unterrichts-jahr eröffnenden „Aufrufe“, welche im Aertzlichen Wochenblatt erschienen, regten zum selbstständigen wissenschaftlichen Denken an. Er machte sich immer besondere Sorgen um die jungen Gelehrten der wissenschaftlichen Anstalten. Noch in den letzten

Stunden seines Lebens quälte ihn das Gefühl, dass der wissenschaftliche Nachwuchs gar nicht gesichert ist. Er brachte in Vorschlag, die stellvertretende Professur und Adjunktur zu organisieren, die nach seinem Tode verwirklicht wurden. Noch vor seinem Tode kreiste seine Phantasie immer nur um den Hochschulunterricht. Er machte den Vorschlag, den Lehrkräften ein solches Gehalt zu sichern, das ihnen ermöglicht, all ihre Kräfte der Weiterentwicklung der Wissenschaft zu widmen, damit sie die leichteren Erwerbsmöglichkeiten, die die Praxis bietet, nicht verleiten.

Verehrte Hörer! Heute, wenn wir das Zustandekommen einer solchen Körperschaft feiern, über die Markusovszky gewiss eine grosse Freude empfunden hätte, stehen unserem Herzen seine medizinhistorischen Beziehungen am nächsten. Wir wissen, dass er einer der gebildetesten Aerzte seiner Zeit war, der sechs Sprachen beherrschte. Das ermöglichte ihm, die ausgezeichnetsten Werke in der Originalsprache kennen zu lernen und mit den führenden Geistern seiner Zeit einen unmittelbaren Gedankenaustausch zu unterhalten. Markusovszky's Grundprinzip war die Einheit von Praxis und Theorie. Aus seinen Bemerkungen aber ist leicht zu ersehen, dass er den Akzent auf die Praxis legte. Er bekannte sich zu Goethe's Spruch, nach dem man „zweimal im Leben und nur einmal in den Büchern blättern soll“. Seiner Meinung nach dienen auch die alten mechanisch-empirischen Beobachtungen der Vertiefung unserer Kenntnisse. Leidenschaftlich verkündete er die Notwendigkeit, unsere Vergangenheit kennen zu lernen. In jener Zeit, als die ungarische Heilkunde noch über wenig grosse Beispiele verfügte, verkündete er fanatisch die anspornende Kraft, die die Kenntnis der grossen Persönlichkeiten der ungarischen Heilkundengeschichte in sich birgt. Einen der ersten und grössten Erfolge seiner ärztepolitischen Tätigkeit errang er, als er nach dem Jahre 1848 in einer leidenschaftlichen Debatte über die Notwendigkeit des Unterrichtes in der „historia medica“ den prinzipiellen Sieg davontrug. 1861 setzte er einen Preis aus auf ein die ungarische Heilkundengeschichte behandelndes Werk.

„Gleichwie die Nation, welche eine Vergangenheit hat, gerne für sie schwärmt, aus ihr ihre Kräfte schöpft.“ „Der Fortgang der Geschichte gleicht dem Sonnenschein in der Natur. Das Wissen der Vergangenheit wirft sein Licht auf die Gegenwart und hilft beim Planen der Zukunft. Die Vergangenheit brachte uns die Gegenwart, deren Schoss die Zukunft bereits in sich birgt.“ Diese Aussprüche beweisen es besser als alles andere, welche Bedeutung er der Kenntnis der Vergangenheit: der Geschichte der Medizin zuschreibt. Tief erschütternd ist die Bewunderung, mit der er an der ungarischen medizinischen Vergangenheit hängt. Heute ist es umsomehr begründet, wie es auch die Gründung jener Körperschaft – der Medizinhistorischen Fachgruppe – bezeugt, die es sich zum Ziel gesetzt hat, die Vergangenheit der ungarischen Heilkunde planmässig zu erschliessen. Diese Aufgabe wünscht sie nicht selbstbezweckt, sondern im Geiste Lajos Markusovszky's so zu lösen, dass die Erschliessung der Vergangenheit den Weg zum zukünftigen Fortschritt weisen möge. Der Organisator des Sanitätswesens hat sie ebenso nötig wie der wissenschaftliche Arbeiter. Die Naturwissenschaften und unter ihnen die Heilkunde üben einen grossen Einfluss auf die Gestaltung der menschlichen Gesellschaft aus. Die organisierte historische Forschung ermöglicht es, die grossen Errungenschaften vergangener Zeiten richtig, im eigenen historischen Rahmen einzuschätzen. Wenn wir den Platz einer Episode in der Kette der Entwicklung erkennen, erst dann können wir sie richtig bewerten und auch das nur dann, wenn wir zugleich auch ermessen können, inwiefern sie neben der Angelegenheit der Wissenschaft der Angelegenheit der gesamten Menschheit diene. Nichts beweist es besser als die Entwicklung der Medizin, dass den Fortschritt der Wissenschaft weder Dogmen, noch künstliche Autoritäten fördern können. Der Fortschritt der Wissenschaft ist ein lebendig pulsender Vorgang, dessen Lebenselement die Debatte bildet. Nur weitgeöffnete Tore können den Fortschritt der Wissenschaft sichern. Die Wissenschaft ist ein solcher Strom, den fremde Gewässer nähren, sonst bleibt sein Bett seicht oder es trocknet sogar aus.

Verehrte Hörer! Wir können die Gründung der Medizinhistorischen Fachgruppe und die durch die Fachgruppe veranstalteten medizinhistorischen Tage nicht schöner feiern als wenn wir uns einer der grössten Gestalten unserer Heilkundengeschichte, Lajos Markusovszky's erinnern und feierlich versprechen, unsere Arbeit in seinem Geiste zu tun. Möge uns eine solche Liebe und ein solcher Eifer unserem Volke und unserer Wissenschaft gegenüber leiten wie einst Lajos Markusovszky, dann werden wir wahrlich eine gute Arbeit leisten!

PROBLEME DES MEDIZINGESCHICHTLICHEN UNTERRICHTS AN DEN UNGARLÄNDISCHEN UNIVERSITÄTEN

Von Prof. LAJOS SZODORAY (Debrecen)
Doktor der Medizinwissenschaften

Im Hochschulunterricht wendet man der Geschichte der einzelnen Wissenszweige seit den letzten Jahrzehnten stets grösseres Interesse zu. Obwohl wir uns mit der im Aufsatz von Cawadias zitierten Behauptung Benedetto Croce's, Geschichtswissenschaft sei die höchste Erscheinungsform der Wissenschaften, nicht einverstanden erklären können, muss u. E. der studierenden Jugend immerhin eingeprägt werden, die Geschichte der Wissenschaften sei nicht etwa ein einfaches Konglomerat historischer Belege, Lebensläufe, schriftlicher und mündlicher Überlieferungen, vielmehr ein, den Werdegang der betreffenden Wissenschaft anzeigender und hierdurch ihren Fortschritten förderlicher Zweig der allgemeinen Bildungswissenschaft, ein wahres Spiegelbild der geschichtlichen Entwicklung des menschlichen Geistes, in medizingeschichtlicher Hinsicht auch von bedeutsamer erzieherischer, politischer und ethischer Wirkung. Angesichts der hier flüchtig umrissenen Bedeutung wurde diese Disziplin seit etwa anderthalb hundert Jahren an einzelnen medizinischen Fakultäten vorgetragen. Es sei hier darauf hingewiesen, dass Medizingeschichte in Ungarn von Schoepf-Merei an der Pester Universität schon im Jahre 1836 vorgetragen wurde.

A. P. Cawadias weist in seinem obenerwähnten Artikel, erschienen im Brit. Med. Journ., Jahrg. 1956, in gedrängter Form

auf die Bedeutung der Medizingeschichte für die Hörer der Medizin hin. Er erblickt ihren Nutzen zunächst in der Entfaltung des wissenschaftlichen Denkens. Meinerseits möchte ich diesem Vorteil einen anderen wichtigen: die erzieherische Wirkung beifügen. Der in die Geschichte der Medizin eingegliederte Lebenslauf unserer grossen Mediziner ist wohl ein Beispiel von ganz besonderer Bedeutung in seinen Auswirkungen auf die junge Aertzengeneration. Mit Prof. Gyula Jáki und anderen Medizingeschichtlern bin ich der Ansicht, dass nicht allein wissenschaftliche Gesichtspunkte, vielmehr berufsethische Überlegungen es dringlich erheischen, diese medizinische Disziplin in irgendeiner Form dem Unterrichtsstoff anzugliedern. Was die rein fachliche Ausbildung betrifft, bietet m. E. der Lehrgang unserer medizinischen Universitäten, – ähnlich wie jener in den übrigen Volksrepubliken, – bei entsprechender pädagogischer Fertigkeit das Erforderliche, jedoch hinsichtlich einer auf breiteren Grundlagen beruhenden Fachbildung, der Erziehung zum Berufsethos, der Sicherung des allgemeinen Bildungsniveaus bleibt noch manches nachzuholen. Auf die Notwendigkeit der Behebung der soeben erwähnten Mängel wird von Seiten der Hochschullehrer immer öfter hingewiesen. Die allgemeine Bildung und die kulturelle Erziehungsarbeit zu fördern, setzt sich das „Collegium Artium“ an der Universität Szeged zum Ziel; es soll die Richtung und den Stufengang der kulturellen Erziehung für die Hörer sämtlicher Fakultäten der Universität bestimmen.

Was nun den Unterricht der Medizingeschichte betrifft, wurde seine Wichtigkeit in jüngster Zeit von mehrern Seiten hervorgehoben. Es sei hier zunächst auf die posthume Mitteilung unseres unlängst verstorbenen Vorsitzenden Prof. Gyula Jáki hingewiesen („Az orvostörténet oktatása“) Medizingeschichtlicher Unterricht – (erschieden in der ungarischer Hochschulunterrichts – Rundschau „Felsőoktatási Szemle“, 7, 164. 1958). Er schreibt darin u. a. folgendes: „Im Laufe der medizingeschichtlichen Vorlesungen wird der angehende Arzt mit der Entwicklungsgeschichte der Medizin, mit dem Geist der Überlieferungen, mit den

verschiedenen naturwissenschaftlichen und medizinischen Richtungen bekannt. Das Beispiel grosser Aerzte erzieht zur Pflichterfüllung, zur Opferwilligkeit." „Die medizingeschichtlichen Vorträge verhelfen in hohem Masse medizinische Ethik zu lehren, warhafte Aerzte zu erziehen." Diesen letzteren Satz möchte ich damit ergänzen, dass der umsichtig ausgewählte Lehrstoff des medizingeschichtlichen Kollegs ganz gewiss ein wirksames Gegenmittel wäre, den in den Reihen der jüngeren Generation immer mehr umsichgreifenden Opportunismus, die vor allem, um jeden Preis auf je grössere Erwerbsmöglichkeiten eingestellten Ansichten zu bekämpfen, und auf diesem Wege unmittelbar der sozialistischen Aerztebildung zu dienen. Die grossen Persönlichkeiten der ungarischen Medizingeschichte bieten, vertieft man sich in ihre Lebensgeschichte, fast ohne Ausnahme Beispiele in genügender Anzahl berufsfreudiger, selbstloser Hingebung und ethischer Grösse, an denen der Charakter der heute lebenden sich heranbilden kann. Prof. E. H. Ackerknecht hat 1957 in seiner Antrittsrede auf die grosse Wichtigkeit hingewiesen, die bei der Ausbildung der Hörer der Medizin einer festen historischen Anschauung bzw. der Wirkung hervorragender Lehrpersönlichkeiten beizumessen ist.

In richtiger Beurteilung der gegenseitigen Zusammenhänge von Medizingeschichte und medizinischer Ethik trägt man diese zwei Disziplinen in der Sowjetunion als Doppelkolleg vor. Den Teilnehmern dieses Kongresses ist auch ohne längere Beweisführung die grosse Hilfe bekannt, die der Arzt, in seiner Forscherarbeit, der Medizingeschichte zu verdanken hat, zumal da sie vor einseitigem technischen und laboratorischen Denken warnt und der Integration medizinischer Gedankengänge förderlich ist, wie hierauf auch Cawadias hinweist: „History gives to the physicians the general unified view of medicine." Mit zahlreichen Beispielen liesse sich belegen, wie je ein Leitgedanke der Medizinwissenschaft herangereift ist im Laufe der dialektischen Entwicklung früher entstandener, seinerzeit als primitiv anmutender Anschauungen oder Hypothesen. Die Ausgestaltung und Entwicklung des Allergie-Begriffes z. B. würde seine kritische Bearbeitung erheischen von Magendie über Richet und Piquet bis Letterer.

Ebenso würde es die Mühe lohnen, den Weg zu verfolgen, den die Anfang des XIX. Jahrhunderts von W. Cullens, sodann von Brown primitiv umschriebene Reiztheorie über die alte „Neuralpathologie“, von Samuel, Setschenow, Charcot und anderen namhaften Forschern fortschrittlicher definiert, zurückgelegt hat, und wie sich diese Idee bis zum modernen Nervismus entwickelte, bis zur heute vollkommensten dialektischen Anschauung, dem Pavlov'schen Nervismus. Allerdings verlief auch diese Entwicklung nicht ohne Brechungen, siehe: Ricker's Relationspathologie. Durch das bewusste oder unbewusste Eindringen des dialektischen Materialismus in die Medizinwissenschaften wird der Nervismus zu einer stets mehr und mehr um sich greifenden und populären Anschauung, die in sehr vielen medizinischen Schulen ferner beim Studium der Wechselwirkungen zwischen Umgebung und Organismus von forschenden und klinischen Aerzten angewendet wird. Hierauf weist nicht bloß die Tatsache hin, dass in den Vereinigten Staaten mehrere Pavlov'sche Laboratorien im Betriebe sind, vielmehr auch die Verbreitung der sozialhygienischen Anschauungen. Jüngst befasste sich der Bonner Medizingeschichtler, Dozent G. Rath in seinen Arbeiten mit der Entwicklung der Frage des Nervismus im Kreise der westlichen Aerzteschaft. (Deutsch. Med. Journ. 5, 125, 1954; Deutsch. Med. Wschr. 82, 740, 1957.) In diesen Arbeiten analysiert er die Entwicklung der nervistischen Anschauung vom XVIII. Jahrhundert bis in unsere Tage. Die Entwicklung dieser Anschauung hat inzwischen mehrfach Brüche erlitten. Interessant ist in dieser Beziehung z. B. die Beschreibung der Reiztheorie in ihrer geschichtlichen Entwicklung, die Verworn seinem 1914 erschienenen Buche „Erregung und Lähmung“ vorausschickt. In diesem Werke beschränkt sich Verworn jedoch auf Ausführungen über die Frage der Zellen und der Peripherie. Es sei mir gestattet, in diesem Zusammenhange auf die Arbeit meines verstorbenen grossen Lehrmeisters, Lajos Nékám Sen. mich zu berufen, der im Jahrgang 1894 der ungarischen „Orvosi Hetilap“ die Beziehung der Infektion zum Nervensystem auch von internationalem Blickpunkt aus bahnbrechend, und die Annäherung an die Pavlov'sche Anschauung spiegelnd besprochen hatte. Die hier als Beispiel angeführte Entwicklung der nervistischen

Anschauung in dialektischer Beleuchtung eingehend zu bearbeiten erachte ich als eine meiner nächsten medizingeschichtlichen Aufgaben. Ausser der Entwicklungsgeschichte dieses Problemkreises liessen sich selbstverständlich noch mehrere andere entwicklungsgeschichtliche Gedanken hervorheben, als treffende Beispiele für den unmittelbaren Nutzen, den das Studium der Medizingeschichte dem wissenschaftlichen Denken einbringt. Darum sagt Wunderlich, die Geschichte der Medizin sei zugleich die Wissenschaft von der Entwicklung des menschlichen Geistes.

Gelegentlich der dringlichen Befürwortung des medizingeschichtlichen Unterrichts an den Universitäten wurde wahrscheinlich schon mehrfach darauf hingewiesen, dass es Aufgabe der Verfasser unserer modernen, fortschrittlichen Universitätslehrbücher sei, – dem Beispiel der in der Sowjetunion erschienenen medizinischen Lehrbehelfe folgend – einen, wenn auch nur kurzen Überblick der geschichtlichen Entwicklung des betreffenden Faches zu widmen in den medizinischen Lehrbüchern der einzelnen klinischen Disziplinen. Ich würde hinzufügen: das war zweifellos eine nützliche Verfügung, eine gute Hilfe beim Studium des betreffenden Fachgegenstandes, immerhin verhilft das – im Gegensatz zur allgemeinen Medizingeschichte – nur in geringem Masse zur Ausgestaltung einer integrierten, umfassenden medizinischen Anschauung.

Hat man diese Ausführungen durchdacht, so wird es nicht als ein Spiel des Zufalls erscheinen, dass an den medizinischen Hochschulen bzw. Fakultäten grosser Staaten mit hoher Kultur, wie die Sowjetunion, die Volksrepublik Polen, die Deutsche Bundesrepublik, Medizingeschichte als Pflichtgegenstand vorgetragen wird. Wie ich von in der Sowjetunion absolvierten jungen Aerzten erfahren habe, wird dort an den grösseren Universitäten Medizingeschichte im ersten Semester des IV. Jahrganges gelehrt, und zwar in wöchentlich zwei Vortragstunden und einer praktischen Übungsstunde. Das medizingeschichtliche Praktikum findet teils in dem den einzelnen Lehrstühlen angegliederten oder selbständig organisierten medizingeschichtlichen Museum statt. Im Rahmen dieses Kollegs erfolgt auch der Unterricht in der medizinischen Ethik. In der Deutschen Bundesrepublik ist Medizin-

geschichte ebenfalls Pflichtkolleg in zwei Wochenstunden eines Semesters, es ist aber nicht vorgeschrieben, in welchem Semester dieses Kolleg zu besuchen sei. In Polen ist, wie man mich informiert hat, die Entwicklung auf Medizingeschichte als Pflichtstudium gerichtet (man befasst sich dort auch mit der Frage, auch die Prüfungspflicht einzuführen). In der Deutschen Demokratischen Republik steht die medizingeschichtliche Arbeit auf hoher Stufe, der Besuch dieses Kollegs ist aber nicht verpflichtend. In den Volksrepubliken Polen und Rumänien stehen die Universitätsinstitute unter der Leitung von namhaften Fachgelehrten.

Wirft man die Frage der Einführung der Medizingeschichte als Pflichtkolleg, bzw. mit Besuchszwang auf, so muss gleichzeitig auch die Frage der Überbürdung mit dem heutigen Lehrstoff untersucht werden, d. h. es wirft sich die Frage auf, ob ein medizingeschichtliches Pflichtkolleg die Hörschaft nicht einer Überbürdung aussetzen würde, die schwer zu ertragen wäre? Im Zusammenhang mit dieser Frage sei hier auf die Enquête hingewiesen, die im Ministerium für Gesundheitswesen stattgefunden hat ohne jedoch die Frage einer endgültigen Lösung zuzuführen. Das Problem wird u. a. auch von Prof. Jenő Ernst in einer der jüngst erschienenen Nummern der ungarischen Rundschau für Hochschulwesen unter dem Titel „Die Überbürdung der Mediziner“ besprochen. (Siehe: Felsőoktatási Szemle, Bd. 7, S. 295, 1958.) In dieser Mitteilung führt Prof. Ernst aus, die zeitliche Inanspruchnahme der Hörer der Medizin sei sehr gross, im Verhältnis zur Beschäftigungszeit der Wirksamkeitsgrad ihrer Arbeit ein geringer. Prof. Ernst würde die Zahl der Wochenstunden auf 30 maximieren. Die Lehrtätigen der Universitäten sind mit dieser Meinung grundsätzlich einverstanden. Die Einschaltung eines jeden neueren Kollegs muss daher überlegt werden. Meines Erachtens liegt dem medizingeschichtlichen Unterricht an unseren Universitäten kein Hindernis im Wege, vorausgesetzt, dass dieser entsprechend organisiert wird. Ich meine die Mannigfaltigkeit des ausgewählten Lehrstoffes, Vorträge, die nicht so sehr medizingeschichtliche Fachkenntnisse, bzw. positives Fachwissen der Hörschaft zu vermitteln

wünschen, sondern die vielmehr vom Blickpunkt des dialektischen Materialismus als Hauptziel sich stecken, einen Überblick zu geben über medizinische Denkart und Anschauungen in ihrem Entwicklungsgange, mit kurzen Hinweisen auf die bei dieser Entwicklung mitspielenden Faktoren. Ein so aufgebautes Kolleg wird wohl keineswegs eine weitere Überbürdung der Hörerschaft zur Folge haben, hat es doch sein Ziel bereits erreicht, wenn es bloß angehört wurde, und überdies vermag dieses Kolleg als Wegweiser dienen zur späteren Vertiefung in der Medizingeschichte für jene, die ihr grösseres Interesse entgegenbringen. Eine der ersten Vorbedingungen solcher Vortragsreihen ist natürlich ihre fesselnde Form und die Hervorhebung der grossen Zusammenhänge. Der Vortrag darf sich nicht in Einzelheiten erschöpfen, man muss sich vor allem auf die Kernpunkte der Entwicklung in ihrer Hauptlinie beschränken.

Bisher fand an den ungarländischen medizinischen Universitäten seit der Befreiung (1945) ein systematischer medizingeschichtlicher Unterricht bloß an der Universität Debrecen im I. Semester das Jahres 1957 statt. Im I. Semester des Jahres 1958/59 wurde mit medizingeschichtlichen Vorlesungen (für zwei Semester, wöchentlich 1 Stunde geplant) an der Medizinischen Universität Budapest begonnen. Zur weiteren Stellungnahme erscheint es unerlässlich, diese zwei Versuche in ihren wesentlichen Zügen zu schildern.

Die an der Universität Debrecen organisierte Vortragsreihe umfasste 8 Vorträge mit 8 Vortragenden in einer Wochenstunde (zweiwöchentlich einen 2-Stundenvortrag). Im ersten Teil des ersten Vortrages (Professor Jeney) wurde die primitive Heilkunst (die praeanimistische und animistische Periode) besprochen; im zweiten Teil die der antiken Kulturvölker (Mesopotamien, Babylon, Assyrien, Ägypten, Persien, Indien, China). Der zweite Vortrag galt der griechischen Medizinwissenschaft (Professor Krompecher), mit besonderem Augenmerk auf Hippokrates. Der dritte Vortrag (Prof. Petrányi) war der Heilkunst der Römer gewidmet, besonders den verschiedenen Aertzesschulen und den Lehren des Galenus, wie auch der Frage des Verfalls der rö-

mischen Heilkunst. Der vierte Vortrag (Prof. Szodoray) behandelte die Medizinwissenschaft des Mittelalters, insbesondere den Einfluss der Kirche, das Eindringen des scholastischen Denkens, die Krankenbetreuung durch Mönchsorden, die Ausgestaltung medizinischer Fakultäten, die Heilkunst der Araber. Den fünfte Vortrag (Prof. Skutta) befasste sich mit der neuzeitlichen Medizinwissenschaft (1500–1700), in besonderer Berücksichtigung der Entwicklung der Empirie unter dem Einfluss der Bacon'schen Naturforschung; mit Vesalius, den Anfängen wissenschaftlicher Anatomie, Anschauungen und Entdeckungen von Harvey, Sydenham, Leuwenbook. Der sechste Vortrag (Prof. Skutta) besprach die medizinwissenschaftliche Anschauungen de XVIII. Jahrhunderts und die der grossen Mediziner (Haller, Boerhawe, Collens, Bröwn usw.). Der siebente Vortrag (Prof. Szodoray) schilderte den Stand der Medizinwissenschaften in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts. In diesem Rahmen wurden die doktrinären Mediziner und Theorien, sowie nach dem Verfall der Naturphilosophie die französischen Vertreter des Positivismus und Rationalismus, ferner die Entwicklung der modernen Physiologie und das Aufblühen der zweiten Wiener Schule besprochen, die vierte halbe Stunde des 2-Stundenvortrags wurde mit der Schilderung der Lebensbeschreibung des Ignác Semmelweis ausgefüllt. Gegenstand des achten Vortrags (Prof. Jeney) bildeten die grossen Errungenschaften in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts: die der Mikrobiologie, des öffentlichen Gesundheitswesens und die Ausgestaltung der klinischen Fächer. Auf diese Weise wünschten wir freilich nur in groben Umrissen ein Bild von den grossen Epochen der Medizingeschichte, den leitenden Ideen und der Entstehung der modernen Medizinwissenschaft vor der Hörerschaft zu entwerfen. Die Vortragenden waren bestrebt, diesen historischen Grundriss und Überblick in farbenreich fesselndem Stil der Hörerschaft zu vermitteln. Es sei hier erwähnt, dass diesen Vorträgen nicht nur Hörer der höheren Jahrgänge, sondern auch das wissenschaftliche Hilfspersonal der Lehrstühle in grosser Anzahl beigewohnt haben und die Vorträge bis zum Ende der Vortragsreihe mit grossem Interesse verfolgten.

Ich glaube annehmen zu dürfen, dass ein Vortragsstoff, solchen Umfangs und in diesem Tone gehalten, für die Hörer der Medizin keine neuerliche Belastung bedeuten würde. Es erübrigt die Bereinigung der Frage: ob ausser einer solchen, 16 Stunden umfassenden Vortragsreihe auch noch ein fakultatives Kolleg notwendig ist?

Der für die diesjährigen Vorlesungen an der medizinischen Universität Budapest vom Kandidaten der Medizinwissenschaft Dr. Mérei zusammengestellte Vortragsstoff ist von grösserem Umfang und Anspruch als der obige. Dr. Mérei wünscht diesen Vortragsstoff auf zwei Studienhalbjahre zu verteilen, im ersten Halbjahr soll die Entwicklung der Medizinwissenschaft bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts, im zweiten Halbjahr die Entwicklungsgeschichte des XIX. und XX. Jahrhunderts vorgetragen werden. Das würde im ersten Halbjahr 14 einstündige Vorträge, im zweiten Halbjahr 15 beanspruchen. Zweifellos ist dieser Lehrstoff, im Bezug auf medizinische Universitäten, berechtigt, Vollständigkeit zu beanspruchen, er hat zweitens den hervorzuhebenden Vorteil, dass er auch die ungarländischen Belange der Medizingeschichte entsprechend zur Geltung bringt. Bei Beurteilung der zwei Vortragsmethoden wirft sich die Frage auf, ob die Überbürdung bei einem halbjährigen, oder auch bei einem zwei Halbjahre beanspruchenden Lehrstoff vermieden werden kann? Sollte das Ministerium für Gesundheitswesen den zwei Halbjahre umfassenden Unterricht in der Medizingeschichte genehmigen, so wäre zweifellos – mit geringeren Abänderungen bzw. Ergänzungen – die Thematik Dr. Mérei's anzuempfehlen. Die in dieser Frage zu treffende Entscheidung ist ohne Zweifel einzig und allein von Erwägungen hinsichtlich der bestehenden Überbürdung bedingt. Ein weiterer Umstand, der vor der Einführung des medizingeschichtlichen Unterrichts ebenfalls zu erwägen wäre, ist: je mehr Hörer für diese Vorlesungen zu gewinnen, was sich in der Form eines Halbjahr-Kollegs wahrscheinlich besser sichern liesse. Die zwei Semester umfassende Lehrzeit würde hingegen mehr ermöglichen, dass angehende junge Mediziner, bei denen dieser Gegenstand grösseres Interesse erweckt, sich nach Been-

digung des Kollegs mit Medizingeschichte auch weiterhin eingehender befassen. In diesem Zusammenhange möchte ich betonen, dass die Frage der medizingeschichtlichen Forschung, bzw. die der zukünftigen Forscher eine besondere Besprechung erfordert. Es wäre nämlich allem Anschein nach zweckdienlich, wenn die Medizingeschichtliche Fachgruppe und der Akademische Ausschuss der medizinischen Universitäten sich mit der Frage befassen würden, welche Wege und Mittel Leitung und Senat der vier ungarländischen medizinischen Universitäten fänden, um das Interesse der auf ihrem Gebiet tätigen jungen Forscher auf die wissenschaftliche Erforschung der Medizingeschichte zu lenken und mit Hilfe ihrer wissenschaftlichen Institute durch Organisation in- und ausländischer Studienreisen die Ausbildung dieser jungen Forschergeneration zu fördern.

Heute gibt es schon überzeugende Anzeichen dafür, dass unsere Universitäten und sonstige wissenschaftliche Stellen, vor allem aber die zuständigen Organe des Ministeriums für Gesundheitswesen die Systematisierung des medizingeschichtlichen Unterrichts in irgendeiner Form alle herzlich begrüßen würden. Die bisherigen Versuche, beziehungsweise der an der medizinischen Universität Budapest jetzt versuchsweise eingeführte, zwei Semester umfassende Vortragszyklus wird auch dafür den Beweis erbringen, dass diese Initiative auch von unserer Hörerschaft mit Zustimmung und grossem Interesse begleitet ist. In das Programm des ersten medizingeschichtlichen Kongresses wurde dieser mein Vortrag – wie das in einem an mich gerichteten Schreiben vom ersten Sekretär unserer Fachgruppe ausgeführt wurde – von Seiten der Kongressleitung eben darum eingeschaltet, weil die Organisierung des medizingeschichtlichen Unterrichts die brennendste Frage auf unserem Fachgebiet sei. Was die Aktualität dieser Frage betrifft, sei mir gestattet, soviel beizufügen, dass meine in enger Berührung mit der Universitätsjugend im Laufe von mehr als zwei Jahrzehnten gemachten Erfahrungen bezeugen: die bessere fachliche Arbeit, ein höheres Berufsethos der jungen Acrztgeneration gewährleistet eines der hierfür besonders geeigneten Mittel: die kulturelle Hebung unserer jungen Aerzte.

DER ISIS-KULT UND DIE MAGISCHE HEILKUNDE DER ALTEN ÄGYPTER

Dr. G. Y. REGÖLY-MÉREI (Budapest)

Das Märchen des Papyrus Westcar (Erman) berichtet uns darüber, dass als die Zeit der Niederkunft bei der durch den Sonnengotte-Re schwanger gewordene Reddet sich näherte, kamen zur Geburt auf Wunsche des Sonnengottes vier Göttinnen, darunter auch Isis, um Hilfe zu leisten. Das Märchen sollte den göttlichen Ursprung des neuen Herrscherhauses (V. Dynastie) bekanntgeben; nur durch göttlichen Gepräge nehmen die neuen Pharaonen im Königsphantheon eine legitime Stelle ein, und verlieren ein jedes Merkmal des Usorpators. Der Papyrus Westcar erwächt aber auch die Interesse des Medizinhistorikers. Es wurde da nämlich eine altägyptische Geburt beschrieben. Die Niederkunft wird in sitzender Stellung auf einem Gebärstuhl aus Ziegesteinen vollzogen. Tempelreliefs (z. B. aus Ermenti oder Dendera) führen die altägyptische Geburt ebenfalls in sitzender Stellung vor. Die Geburt dieser späteren Pharaonen wurde laut Papyrus Westcar von wundersamen und feierlichen Vorzeichen angekündet (wie die Wahrsagung des Zauberers Dedi vor dem Pharao Chufu), aber auch begleitet (nach der Geburt: die Wahrsagung des Gebärstuhles). Trotzdem wendet Isis bei dieser Geburt dennoch überhaupt keine magische Handlungen an, wenigstens nicht im Sinne des Heilens. Isis und die andere Göttinnen erscheinen in der Gestalt irdischer Frauen (Westc. 9,22), und leitet mit den Göttinnen die Entbindung, *tatsächlich* ab, nimmt

dementsprechend *vor* der Kreissenden Platz. Das Märchen berichtet darüber, dass die Göttinnen auch die Nabelschnur regelrecht versehen haben. Die Geburt wird nicht durch Isis, sondern von der Göttin Heket beschleunigt; hierin liegt eigentlich eine magische Handlung. In diesem frühenstandenen, aber laut Breasted erst etwa tausend Jahre nach der Regierungszeit der IV. Dynastie abbeschriebenen Märchen, nimmt Isis noch an adaequaten Heilhandlungen teil, und benimmt sich eigentlich nicht anders, als eine erfahrene Frau, die mann zur Hilfe einer Geburt, wie das bei den archaischen Völker allgemein üblich war, herbeiholte. Die im Märchen des Papyrus Westcar beschriebene Heiltätigkeit der Isis, und der andern Göttinnen widerspiegelt sich demgemäss überhaupt nicht in den Heilbeschwörungen und Zaubersprüchen der späteren magischen Heilbestrebungen, derlei Hinweise befinden sich in der Tat in keinem der medizinischen Papyri. Die Anwesenheit der Göttinnen dient vielmehr bloß dazu, um die Geburt der zukünftigen Pharaonen feierlich gestalten und durch der göttlichen Abkunft dem auf Erden lebenden „gütigen Gotte“ (ein Beiname der Pharaonen) die Grundlage seiner irdischen Vorrechte zu bieten. Grapow beruft sich in seiner grundlegenden Arbeit auf Chassinat (Mammisi d'Edfou) und Sethe, dass auch der Gott Amun „als Lufthauch der Gebärenden helfe“. Im Papyrus Westcar kann natürlich eine solche Eigenschaft Amuns noch nicht erwähnt werden.

In den *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica* habe ich schon früher beschrieben (Heft 10–11, S. 256), dass in der Geschichte der Medizin aller Urvölker, zwischen den primaeren empirischen und späteren magischen Stadium, eine *Übergangsperiode* besteht. Im Laufe der Übergangsperiode erlangt auch in Ägypten die Magie eine stets grössere Rolle, die sich dann in den magischen Stadium der Heilkunde entfaltet.

Die Epoche der magischen Heilkunde erreichte in Ägypten zur Zeit der Ptolemaiden ihren Höhepunkt. Der Isis-Kult kam in der griechischen Periode Ägyptens im Vordergrund, und verbreitete sich in der römischen Zeit dann im ganzen Weltreiche der Römer. Ohne jeden Anspruch darauf, tiefere Zusammen-

hänge vorauszusetzen, denn solche Behauptungen gehören im Gebiete des Ägyptologen, soll bloß hervorgehoben werden, dass in Ägypten die Blüte der magischen Heilhandlungen und die Verbreitung des Isis-Kultes eine ziemlich enge chronologische Beziehung zeigt. Die Beantwortung dieser Frage überschreitet jedoch die Grenzen unseres Fachgebietes. Obwohl in den magischen Heilhandlungen der alten Ägypter, Isis nicht mehr, als die Rolle eine der Heilgötter, bzw. Heilgöttinnen, besitzt, bekam sie doch eine ganz besonders bedeutende Stelle in den Zaubersprüchen der medizinischen Papyri.

Mannigfaltig gestalteten sich die mit Isis verbundene Heilhandlungen und Zaubersprüche der ägyptischen Medizin. Auf Grund der medizinischen, aber auch anderen Papyri hat Isis mit der Heilkunde die folgenden Beziehungen:

1. Ohne jedes magisches Gepräge nimmt Isis die Gestalt einer irdischen Frau an. Das Märchen des Papyrus Westcar wird in dieser Auffassung dargestellt.

2. Die magische Elemente kommen zum Vorschein, als man Isis bei der Anwendung der Arzneien eine besonderer Zaubervirkung voraussetzte. Ein Beispiel finden wir in dem Zauberspruch des Papyrus Ebers (1,12-2,1). Auch Plutarchos berichtet darüber, dass als die uns unbekannte Arznei, Kyphi verfertigt wurde, rezitierten die Ägypter heilige Texte. Diese Sitte wurde bis in den späten Zeiten behalten.

3. Wie bekannt, schreibt Papyrus Ebers als Einleitung des eigentlichen medizinischen Textes diese Behauptung, dass Gott Thoth die Menschheit zum Schreiben unterrichtete (I,1 - II) und dieselben auch mit den ersten Rezepten beschenkte. Zur Unterstützung der Verlässlichkeit der medizinischen Papyri, war es in Ägypten allgemein gebräuchlich, dieselben entweder mit Götter in Beziehung zu bringen, oder behauptete man, die Papyri ursprünglich in Heiligtümer gefunden zu haben. Auch die Arznei sei wirksamer, glaubten die Ägypter, wenn jene von einem der Götter zusammengestellt wäre. Diese Rolle könnte man aber kaum als eine spezielle theologische Eigenschaft der Isis zuschreiben, denn die Göttinnen Tefenet und Nut kommen auch als

Verfasserinnen einiger Rezepte vor (s. unten). Grapow bespricht sechs solche Rezepte des Papyrus Ebers' (46,10-47,10), welche durch verschiedene Götter zusammengestellt wären. Fünf dieser Rezepte werden auch im Papyrus Hearst (5,7-6,2) erwähnt. Das letzte der Rezepte (Eb. No. 247), ein Salbmittel aus Honig und verschiedener Pflanzen, hätte laut dem Texte, für den Sonnengotte-Re selbst Isis verfertigt. Diodorus Sicculus benachrichtigt auch darüber, dass die Ägypter mehrere Arzneien unmittelbar mit Isis in Zusammenhang brachten.

4. Laut Papyrus Turin und Beatty-VII, bereitete Isis einen mit Gift durchtränkten zauberhaften Dorn (Skorpionengift?), durch welchen Re erkrankte, und als Isis ihr Ziel erreichte und erfuhr den „geheimen Namen“, heilte sie wieder den von seinen Schmerzen im Schweiß badenden Sonnengott.

5. Nicht selten kommt es vor, dass der Kranke zwecks Steigerung des Heileffektes, sich mit Isis identifiziert. Ein Beispiel dafür die Beschwörung No. 811 (95,7-14) des Papyrus Ebers, wo die Frau ihre schmerzende Brust mit den nach der Geburt erkrankten Brüsten der Isis vergleicht (Grapow). Es handelt sich aber nicht um eine reine Beschwörung, daher auch ein effektives Medikament erwähnt ist. Der Zauberspruch ist übrigens in der altägyptischen Heilkunde meistens nur ein ergänzendes Verfahren, neben Beschwörungen kommen bald immer effektive therapeutische Anweisungen vor. Beschwörungen stehen in den medizinischen Papyri nur vereinzelt ohne Rezepte.

6. Bei anderen Beschwörungen vergleicht sich der Kranke wieder mit Horus. In diesen Fällen handelt es sich natürlich über Harsiese, dem Sohne der Isis, und nicht vom uralten Weltkönig, dem Falkengotte Horus. Als Beispiel soll hiemit der Zauberspruch des Papyrus Ebers (69,3-5) erwähnt werden, Isis benutzt hier gegen die dem Horus umringenden Flammen ihren eigenen Urin, was aber nicht als Obszön, sondern für eine magische Analogie der altägyptischen Koprotherapie zu betrachten wäre. Jedenfalls ist der Beschwörung auch das Rezept einer echten Arznei beigefügt. „Milch einer Frau, die einen Knaben geboren hat - Gummi - Widderhaare (sic oder das daraus bereitete Ge-

menge); werden auf die Brandwunde gegeben" – erklärt Grapow den Text. Die Widderhaare wurden vermutlich wegen ihren hohen Cholesterininhalte durch Erfahrungen bei dieser Emulsion verwendet.

7. Wie schon bereits erwähnt wurde, bestand von Empirie bis Magie eine Übergangsperiode. Grapow bewies mit seinen einwandfreien Untersuchungen, dass die jüngeren Papyri (Papyrus London, Brit. Mus. 10 059; die „Zaubersprüche für Mutter und Kind“, Berlin 3027, ed. Eрман; Papyrus Turin; Papyrus Leiden; usw.) durch die überwiegende Menge der Beschwörungen bekenntzeichnet sind. Auch laut Papyrus Berlin 3027 heilt Isis ihren Sohn durch ihre magische Kraft. Da Isis die Hitze ihres Söhnchens auf magischen Wege heilte, wendeten sich bei fiebernde Krankheiten die Ägypter oft an Isis. (Z. B. Ram. IV. C. 12–15; bei Hitze und Obstipation; vgl. Grapow.)

Die mystische-magische Heilhandlungen des alten Orients gelangten nach Rom noch vor dem Auftreten Galenos'. Die Medizin der postgalenischen Zeiten wurde jedoch mit der Heilmagie durchtränkt. Die grossen griechischen und griechisch-römischen Schulen der Medizin, rühmen sich mit dem historischen Verdienste, die ersten zeitbeständigen Grundlagen einer naturwissenschaftlichen Anschauung der Heilkunde geschaffen zu haben. Eine Reihe der Fragen konnte aber noch immer nicht beantwortet werden. Die Behandlungen der Kranken brachten deswegen nicht immer den erwünschten Erfolg. Wir denken an die Worte Sándor Korányi's: „Der Aberglaube ist der letzte Strohalm, an den sich ein jeder leidende Mensch noch klammert, wenn er unbeholfen Hilfe sucht." Bei solchen Fällen fanden die mystische Heilhandlungen ihren Boden. Das Glauben an Thaumaturgie durchprägte noch die Menschheit. Das naturwissenschaftliche Denken erklärte nur im kleinen Kreise der Ärzte nüchtern den Grund, das Entstehen und Wesen der Krankheiten. Das Ebenerwähnte und die gesellschaftsgeschichtlichen Gründe des dekadenten römischen Kaiserreiches, wirkten mit an die Verbreitung der spätzeitigen magischen Heilhandlungen. Isis galt in Ägypten als *offizinelle* magische Heilgöttin, ihre Heilbeziehungen waren seit

den griechischen Zeiten in steten Aufschwung. Zu dieser Zeit blühten jedoch in Alexandrien die nüchternen Schulen von Herophilos und Erasistratos, im Sinne des wahren naturwissenschaftlichen Denkens. Mit der Verstärkung der griechischen Alexandrienerschule begann aber schlechthin der endgültige Niedergang der ägyptischen Medizin.

Isis die grosse Kennerin aller Zauberkünste wurde schon ziemlich frühzeitig (mindestens vor der Abschrift des Papyrus Ebers) unter den am meisten zur Hilfe gerufene Heilgötter Ägyptens verehrt. Der Isis-Kult der späteren Zeiten, laut der aus dem II. Jahrhundert n. Z. stammenden sog. grossen Hymne aus Oxyrhynchos (Pap. Oxyr. XI. 1380) benützt schon für Isis die lobenden Beinamen: die Hilfreiche und die Weltbeherrscherrin. Als der Isis-Kult in dem römischen Weltreiche gelangte, wendeten sich auch dort die Heilung suchende Kranke an Isis. Der alte Asklepios-Äsculap herrschte nun nicht mehr allein über die Genesung der Krankheiten, er musste seine Hegemonie mit Isis teilen. Die aus Ägypten in den römischen Weltreiche übernommene ägyptische Götter haben sich in ihrer Gestalt in gewissen Masse an die Göttervorstellungen der Römer gefügt und Verwandtschaftsbeziehungen mit den griechisch-römischen Göttern angenommen. Dies widerspiegelt sich auch in Form und Wesen des römischen Isis-Kulte. Das war aber durchaus nicht fremd für Ägypten, seit der Frühzeit vereinigten sich Gestalten und Eigenschaften verschiedener Götter, der lokale Stadtgott und die „grosse Götter“, der Reichsgott und der Naturgott (als Beispiele sollen Re-Harachis, Atum-Re, und dann Amun-Re erwähnt werden). Es handelt sich aber durchaus nicht von „der Geburt neuer Götter“, auch kaum um einer Ausgleichung der verschiedenen Göttereigenschaften, vielmehr kommt das alte Prinzip der ägyptischen Theologie, nämlich dass das Eine auch vielgestaltig erscheine, zur Geltung. Diese Änderungen wurden jedoch durch die jeweilige politische Lage Ägyptens beeinflusst (Morenz). Nach dem Siege des thebanischen Fürstenhauses (XVIII. Dynastie) übernahm Amun, der einstige Stadtgott Thebens die Würde des Reichgottes. Der Osiristötende Seth verlor erst nach der

Assyren- bzw. Perserherrschaft (Seth war der Gott des Auslande) die letzten Attribute seiner günstigen Göttereigenschaften, und wurde der Vertreter des Bösen (Kees). Seth war ja einst der Hausgott der Ramessiden; laut des magischen Papyrus Harris bzw. des Apophysisbuche beschützt noch Seth die Barke der Sonne gegen die bösen Angriffe der Apophysis-Gewitterschlange und ist deswegen als der von Re geliebter Sohn genannt (Grapow). In den griechischen Zeiten wurden durch den griechischen Bewohnern Alexandriens ägyptische und griechische Göttereigenschaften in eins gesetzt. Auf dieser Weise entstand z. B. – mit der Mitwirkung des ägyptischen Priesters, Manetho's – die Gestalt des in den thaumaturgischen Heilhandlungen besonders wichtige Rolle spielenden Sarapis (Asar-Hapi: der in Tode sich mit Osiris vereiniger Stier, in Verwandtschaft gezogen mit der griechischen Göttervorstellung über Hades). Kees behauptet mit Recht, dass während in dem griechischen Alexandrien und römischen Weltreiche sich die Verehrung des Sarapis verbreitete, blieb in Ägypten der alte Kult für den Apis-Stier, dh. den heiligen Tiere des Gottes Ptah unverändert im Gebrauche. Die alten Ägypter waren bestimmt konservativ in ihren Sitten. Die durch Gy. Regöly-Mérei und J. Nemeskéri beschriebene, und an einer aus dem II. Jahrhundert n. Z. stammende Mumie angewendete Nasenprothese, stellt einen neueren Beweis dar, dass der Gedanke über Einheit des Körpers, der Ba-Seele und Ka-seele in der Denkungsart der Ägypter auch noch damals zum Vorschein kam, als die ägyptische Religion allmählich schon im Niedergange gelangte.

Wie schon erwähnt, verlor der nach Rom überpflanzte Isis-Kult in Vielen seine echte ägyptische Ausserlichkeit, und übernahm wenigstens in Figuren und Heiligtümer den Styl der Römer. Isis verlor bei ihren römischen Darstellungen (z. B. die Isis-Vertumna aus dem Musée Guimet zu Paris) die Hörner und das Hieroglyphenzeichen ihres Kopfschmuckes, ihr enges ägyptisches Kleid, das anch-Lebenszeichen und ja sogar oft den für die Magie bedeutsamen Isis-Knoten. Statt dessen stellte man sie in reichfaltigen römischen Gewand, mit römischen Haartracht,

in lebenstreuer Bewegung, dar. Alle Eigentümlichkeiten welche die kanonische Darstellung der ägyptischen Kunst bezeichnen, waren damit verschwunden.

Durch die Verbreitung der Magie in der spätrömischen Medizin erlitt aber Hippokrates, Galenos, Soranos allenfalls keine Niederlage, sondern eben der durch die Magie hervorgerufenen Rückfall der Heilkunde, beweist den Wert ihrer Schöpfung.

L I T E R A T U R

1. Cumston, G. H.: Histoire de la Médecine du temps des XVIII. Siècle, Paris, 1931.
2. Diodorus Sicculus: ed. J. Bekker, Leipzig, 1853.
3. Breasted, J. H.: The Edwin Smith Surgical Papyrus, etc. I-II., Chicago, 1930.
4. Breasted, J. H.: und Ranke, H.: Geschichte Ägyptens, Zürich, 1936.
5. Dobrovits, A.: Egyiptom és a hellénizmus, Budapest, 1943.
6. Erman, A.: Zaubersprüche für Mutter und Kind aus dem Pap. 3027 des Berliner Museums, Berlin, 1901.
7. Erman, A.: Das Märchen des Papyrus Westcar, Mitt. Mus. Berlin, 1890, 5, 1.
8. Grapow, H.: Grundriss der Medizin der alter Ägypter, I-V. Berlin, 1954-58. (seit dem Bd. IV/2. unter der Mitwirkung von H. v. Deines und W. Westendorf).
9. Grenfell, B. P. and Hunt, S. A.: The Oxyrhynchos Papyri, Oxford, 1898.
10. Joachim, H.: Papyrus Ebers, Berlin, 1890.
11. Kees, H.: Der Gottesglaube in Ägypten, Leipzig, 1956. II. Auflage.
12. Lange, O.: Der magische Papyrus Harris, Kopenhagen, 1927.
13. Lefebvre, G.: Essai sur la Médecine égyptienne du l'époque pharaonique, Paris, 1956.
14. Mérei Gy.: Rationalis-empiriás és mágikus gyógyászati elemek az orvostudományában. Orsz. Orvostört. Könyvt. Közleményei, 1958. 10.
15. Mérei Gy. und Nemeskéri, J.: Paläopathologische Untersuchungen an ägyptischen Mumien aus der Römerzeit, Virchows Arch. 331, 1958.
16. Morenz, S.: Ägypten und das Berliner Ägyptische Museum Berlin, 1955.
17. Plutarchos: De Iside et Osiride, ed. Parthey, 1850.

18. Sethe, K.: Urgeschichte und älteste Religion des Ägypter, Beiheft z. Ztschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesell. Leipzig, 1930.
19. Sigerist, H.: A history of Medicine. I. Primitiv und archaic Medicine. 1951.
20. Weindler, F.: Geburts- und Wochenbettdarstellungen auf altägyptischen Tempelreliefs. München, 1915.
21. Wreszenszki, W.: Der Londoner medizinische Papyrus (Brit. Mus. 10 059) und der Papyrus Hearst in Transkription, Übersetzung und Kommentar, Leipzig, 1912.
22. Wreszenski, W.: Der Papyrus Ebers, I. Teil: Umschrift, Leipzig, 1913.

SIBILLA UNGUENTARIA IM LICHTE DER NEUESTEN FORSCHUNG

Von ÁKOS PALLA (Budapest)

István Weszprémi berichtet 1785 über die Auffindung einer römischen Bronzetafel von Belang für das Gesundheitswesen.¹ Der Fund stamme aus der Zeit des Kaisers Septimius Severus. Des weiteren berichtet Weszprémi über die Einzelheiten des Fundes, beschreibt die Tafel und äussert sich in den „Supplementa ad Biographiam Medicorum Hungar. et Transilv. Centur. II. addenda“ seines Werkes, wie folgt: „In Art. 31. in Nota asterisco signata pag. 143. recordamur nos produxisse Inscriptio-nem quandam Romanorum medicam in agro Weszpremiensi re-pertam, cui nunc alteram eiusdem argumenti ex eodem Comitatu, vico scilicet Tapoltzafő vocata, vbi limpidissimi fontes scaturiunt, anno superiore 1778. ad nos vna cum ipsa Tabula aenea, cui incisa est, transmissam iam hic adiungimus: SIBILLA VNGVENTA-RIA LIBERTA SEPT. SEVERI IMPE. VENDIT CROCO-MAGMA IN V. P. RHISPIA. In Tabula hac aerea, cuius mag-nitudinem figura delineata exprimere placuit, intelligendum pu-tem Crocomagma Damocratis² in Antidotario speciali a 10. Iac. Vieckero Basil an. MDXXCIIX. in fol. edit. Lib. II. Sect. XL. de trochiscis pag 419. sic descriptum: R. Croci 30. Amyli, Gummi Arab. aa 3XXX. Myrrhae Ros, rubr. 31. Vini q. 5. fiant trochisci. Galenus. Vendabatur vero tale vnguentum in Via Publica, vel si mavis, in Vrbe Pannonia aut Pannoniae, vel in Valeria Panno-nia, aut etiam in Vica Pannoniae Rhispiä. Sed vbi quaeso Ro-

manorum hanc urbem Rhispian hodie iam inuenias? quam in Theodosio – Peutingeriana Pannoniarum Tab. V. et VI. a Fr. Chr. Scheybio edit. neglectam Ios. Moletius in Commentario in Ptolomaeum pag. 52. edit. Venet. an. 1562. in 4. Weszpremius esse expresse nominat, cui adstipulatur Orbis antiqui Tabularum Geographicar. secundum Ptolomaeum editor Amstelod. an. 1730. in fol. mai, in adnexo indice philologico Rhispian Tabul, Europ. IV. G. e. et V. Bc. adnotata ex plurium eruditorum consensione aequae Vesprimum esse adferit, Vtique si Cl. Ptolomaei Cosmographiam opere Nic. Germani quoque Vlmae an. 1482. in fol. per Leonh. Hol edita sub cust. c. 4. in alia facie c. 14. tab. V. Europ. atque eiusdem Ptolomaei Tabulas opera Mercatoris restitutas et in fol. Colon. an. 1695. recusas inspexeris, ita reuera Rhispian vbique collocatam reperias, ut Weszpremio, oppido nostro, verosimiliter respondere ex longitudinis et latitudinis numeris non vano colligere liceat indicio.”

Obigen Ausführungen von Weszprémi folgt eine Schilderung ähnlichen Charakters von Schoenvisner,³ der die Bronzeplatte 10 Jahre später ebenfalls zu sehen bekam und in diesem Zusammenhang folgendes schreibt: „Caesariana millib. pass. XXX. id est, intervallo nostrorum sex milliarium, ac dimidii circiter a Mogenitanis⁴ removetur. Hoc intervallum ab oppido Szala-Egerszeg pertingit usque Tapoltza-fő stationem Veredariorum, Budam tendentium. Hic ergo loci extiterit Caesariana, seu Caesarea... Neque locus iste destituitur vestigiis tantae antiquitatis: vidi ipse aliquot abhinc annis apud D. Kazay Pharmacopocum Debrecinensem, hexagonam tessaram ex aere, quam possessor adfirmabat in Tapoltza-fő inventam, hac inscriptione insignem: SIBILLA VNGVENTARIA LIBERTA SEPT. SEVERI IMPE. VENDIT CROCOMAGMA IN... RHISPIA. Hoc monumento praelucente arbitror Caesarianam, sive Caesaream Pannoniae non aliam fuisse, quam Rhispian. Suadet hoc ipse quoque Ptolomaeus, qui Rhispian hoc ipso fere situ infra Savariam inter civitates Pannoniae superioris enumerat; suadent idem exempla quoque complurium aliarum in diversis Provinciis urbium, quae sub Romanis Caesarea adpellatae sunt, vel retento simul, vel abolito antiquiore

nomine suo. Ita legitur Caesarea Antiochia Pisidiae,⁵ Caesarea Bithyniae,⁶ Caesarea Cappadociae,⁷ de qua Plinius: Sub morte Argaeo, inquit, Mazaca, quae nunc Caesarea nominatur (Hist. nat. lib. VI. cap.). Non igitur illorum sententiae subscribo, qui Vesprimium pro Rhisipia habent. Quam quidem sententiam alio etiam ex capite rejiciendam autumo: quia nempe fitus Vesprimii in eam Pannoniarum partem cadit, quae sub Romanis vocabatur Pannonia inferior, cum tamen ex Ptolomaeo constet, Rhisipiam fuisse urbem Pannoniae superioris.”

Aus den obigen zwei Texten ist festzuhalten, dass beide: Weszprémi, der Arzt und Medizingeschichtler, ebenso wie Schoenvisner, der Philosoph und Bibliothekar, sich für dasselbe Problem interessieren. Ihr Problembereich ist aber nicht jener der Medizingeschichte. Am Ende der Barockzeit lebend erfassen sie Denkwürdigkeiten aus der Vergangenheit des Gesundheitswesens noch nicht ihrer Bedeutung nach. Auch im Fall dieses Fundes war dem so. Sie spürten auch hier Raritäten, dem Unbekannten nach und wünschten bloß festzustellen, ob der auf der Bronzetafel genannte Ortsname als geographische Bezeichnung gelten kann. Gab es tatsächlich eine Stadt namens Rhisipia, wenn ja, in welchem Teil von Pannonien? Die medizingeschichtliche Beziehung der Frage wird von Weszprémi sozusagen ganz nebenbei gestreift, sein Augenmerk ist im weiteren auf die Deutung eines ihm unbekanntes Wortes – Crocomagma – gerichtet. Seine Erläuterungen schrumpfen auf dieses Wort zusammen, und um es zu erklären beruft er sich – mangels eigener Kenntnis – auf Damokrates, und seine Feststellungen erschöpfen sich in einigen Worten. Die Bedeutung der Tafel und der Inschrift vermochte keiner von beiden erkennen.

Die Bronzetafel, wiewohl anscheinend ein einmaliger Fund, erweckte in der damaligen Weltliteratur, wie auch in Ungarn kein Interesse. Sie wurde einfach zur Kenntnis genommen, angesichts der damals Tag für Tag auftauchenden römischen Funde hielt man sie nicht für erwähnenswert. Die medizinisch fachliche Deutung liess auf sich warten, was aber bei den damaligen Zeitverhältnissen natürlich war. Später, da man sie schon mit größe-

rer Fachfertigkeit prüfen hätte können, ging die Tafel verloren. Es gab keine andere Möglichkeit als die zwei Tafeltexte zu prüfen, die vollauf übereinstimmen, was die in der vorletzten Zeile fehlenden zwei Buchstaben bezugen. Demzufolge hatte sich die Forschung bis auf den heutigen Tag auf diese zwei Texte gestützt und ihre Feststellungen aus diesen abgeleitet.

Die vorliegende Arbeit verdankt ihre besondere Bedeutung heute dem Umstand, dass die nahezu zwei Jahrhunderte hindurch als verschollen gehaltene Bronzetafel nun wieder zum Vorschein kam und von der Ungarländischen Bibliothek für Medizingeschichte vor einigen Jahren käuflich erworben wurde. Nun bot sich die Möglichkeit diese vielsagende Tafel einer in allen Einzelheiten entsprechenden Prüfung zu unterziehen; sodann die modernen Forschungsmethoden anzuwenden und die Bedeutung der Bronzetafel unter Beweis zu stellen oder abzulehnen, des weitern: die bisherigen Feststellungen der Literatur zu widerlegen, oder sie zu erhärten und als Ergebnis der Prüfung der Bronzetafel Sibilla unguentaria den ihr gebührenden Platz in der Reihe der medizingeschichtlichen Funde anzuweisen.

Aus den Mitteilungen von Weszprémi und Schoenvisner geht hervor, dass beide diesen Gegenstand vor Augen und in der Hand hatten, ihre Beschreibung ist daher ein unmittelbarer Beitrag zur Besprechung der Frage. Nachdem die ihnen folgenden Forscher sich nicht auf die Tafel berufen, sondern blos auf Weszprémi und Schoenvisner, sind die von ihnen veröffentlichten Daten umsichtig zu behandeln.

Der Fund von Tapolcafő war auch Theodor Mommsen⁸ bekannt, der im Auftrag der Berliner Akademie das Werk *Corpus Inscriptionum Latinarum* fortlaufend redigierte und die Tafel für ein Falsifikat hält.⁹ Seine weiteren Bemerkungen enthalten nichts wesentliches, sind für uns immerhin äusserst wichtig, weil aus ihnen klar hervorgeht, dass er die Tafel nur aus dem Werk von Weszprémi kannte. „Intelligendum puto crocomagma Democratis Weszprémius; quo crocomagmate tum utebantur pharmacopolae.“

Für ebenfalls gefälscht erklärt Mommsen die 1757 bei Totvázsöny ans Tageslicht geförderte andere Bronzeplatte, die desgleichen von Weszprémi zuerst beschrieben wurde. Ihr Text lautet: α ☩ ω CLAUDIA HELPIS CUM FILIA ET FILIO IN PACE AVI A. F. Seiner Ansicht nach seien in dieser Gegend christliche Zeichen so selten, dass man die Echtheit bezweifeln müsse. Die Platte sei keineswegs als echt anzusprechen.¹⁰ „Praeterea Rossius monuit praeter consuetudinem hic coniugi monogrammata infimae actatis cum formulis quae propter similitudinem antiquitatis speciem habent.“

Mommsen zählt hierher auch den roten Steinfund, 1748. in einem römischen Grab mit der Inschrift D. M. CL. CORVUS MEDICUS OCULARIS LEGG. PANNICA. FLAVIUS. MACER ET CONIUX. BONA EX VOTO.¹¹ Schliesslich sei noch, als besonders bezeichnend ein Stück ebenfalls aus Nemesvámos erwähnt, dessen Naivität die Fälschung offenkundig macht. Der Text lautet: VAMIA. LEG. PIA. Hier ist der mit dem Namen des Dorfes Vammia (Vámos) getriebene Missbrauch ein klarer Beweis.¹²

Die angeführten vier römischen Inschriften hatte Mommsen von Weszprémi übernommen, laut dessen Bemerkung sämtliche aus der Sammlung von Samuel Kazay stammen.

Ende des XIX. Jahrhunderts 1898 wird Sibilla unguentaria von József Erneyi erwähnt und alle späteren Autoren berufen sich auf ihn. So schreibt u. a. Gyula Orient:¹⁴ „Aus den wertvollen Mitteilungen von Dr. Erneyi wurde ein seltener Fund römischen Ursprungs und von besonderer Bedeutung für die Geschichte der Pharmazie bekannt. Er wurde, im XVIII. Jahrhundert vom Apotheker Samuel in Debrecen beschrieben, um 1778 in der Gemeinde Tapolcafé Komitat Veszprém aufgedeckt. Auf dieser 5 cm hohen Bronzetafel ist das unwiderlegbare Andenken einer ehemaligen Apothekerkollegin verewigt, es steht darauf folgendes zu lesen: SIBILLA VNGVENTARIA LIBERTA SEPT. SEVERI. IMP. VENDIT CROCOMAGMA INV. P. RHISPIA. Das Wort Crocomagma betreffend dient dr. Erneyi mit folgender Erklärung: „Eine einzige Vorschrift ist uns als Croco-

magma Damokratia bekannt. Dies ist eine aus Pamylyus, Crocus, Gummi arabio, Myrrha und uns Rosenblütenstaub geknetete Trochiscusmasse. Hat die Salbenmischerin des Kaisers Septimius Severus auf der Strasse von Rhispia (heute: Veszprém, Ungarn) etwa diese Masse angeboten?

Ihm folgt Baradlai¹⁵ mit nachstehenden Ausführungen: „1778 wurde in Tapolcafö (Komitat Veszprém) eine Bronzetafel, 5 cm hoch, aufgefunden, die zu jener Zeit vom Debrecener Apotheker Kazai beschrieben und später von József Ernyei fachkundung besprochen wurde, „SIBILLA VNGVENTARIA LIBERTA SEPT. SEVERI. IMP. VENDIT CROCOMAGNA INV. P. RHISPIA.“ Der Deutung von Ernyei zufolge erhellt aus dem Text, dass Sibilla die Freigelassene des Kaisers Septimus Salbenmischerin (unguentaria) gewesen war und diese in den Trassen von Rhispia (Veszprém) verkauft hatte. Crocomagna (wahrscheinlich crocomagma) ist eine Trochiscus Masse aus Amylum, Crocus, Gummi arab. Myrrha und Rosenblütenstaub hergestellt.“

Die zwei letzteren Autoren übernehmen von Ernyei die irrige Behauptung, dass die Tafel von Kazai beschrieben worden sei, wo doch er, wie von uns schon festgestellt, nichts hierüber schrieb. Die einzige Quelle ist die Mitteilung von Weszprémi, auch Mommsen erwähnt nur diesen.

Korbuly¹⁶, der die Sibilla-Tafel zwar beschreibt, steht allein mit der sachlichen Bemerkung, Mommsen „hat sie nicht als echt anerkannt.“ Er (Korbuly) selbst vermeidet vorsichtig eine Stellungnahme, und ohne die Inschrift als autentisch gelten lassen zu wollen, erblickt er in ihr ein Dokument weiblicher Heiltätigkeit, zumal da eine solche in Pannonien allgemein verbreitet war. Die Salbenhändler, sowie die Salbenmischer betätigten sich ausser mit dem Verkauf von eigenen Präparaten und sonstigen Arzneien offenbar auch ärztlich, bzw. als Kurpfuscher. Das erscheint Korbuly als geeigneter Anlass, festzustellen, im altrömischen Reich sei der ärztliche Beruf Männer und Frauen gleichermaßen zugänglich gewesen, wogegen dieser den Frauen ausdrücklich vorenthalten war.

Die aus dem Munde Mommsens verklungen Meinung die Sibillentafel sei eine Fälschung, war vor Korbuly niemand geneigt zur Kenntnis zu nehmen. Es mag sein, dass der C. I. L. nicht bekannt war, im Falle von Ernyei ist aber dies ausgeschlossen. Unseres Erachtens findet alldies seine Erklärung darin, dass die in der Bronzetafel enthaltene Mitteilung, eine Botschaft aus frühen Jahrhunderten, nunmehr auch fachlich hochgehalten wurde, oder dass man etwa nicht geneigt war der Ansicht Mommsens sich anzuschliessen. Darum wurde diesem Fund besondere Bedeutung zuerkannt und darum wagte man sich an Sibilla, die Urahne der Kräuterweiber und Apothekerinnen, die der Wissenschaft vom ungarischen Boden her bekannt geworden, nicht heran. Hierauf ist es dann zurückzuführen, dass József Révay¹⁷ in seinem volkstümlich geschriebenen Werk folgendes schreibt: „Auch in den Provinzen gab es neben Ärzten auch Kurpfuscher, ebenso wie in Rom und überall auf der ganzen Welt. Der dem Aberglauben mehr ergebene Teil der Menschheit nahm den geheimnisvollen Hokuspokus, die Beschwörungen, Zaubereien und das Hexengemengsel lieber in Anspruch, als die Hilfe der Wissenschaft. Aus dem Donaugelände ist uns der Name einer Wahrsagerin bekannt, hier gilt fürwahr das Wort: „nomen est omen“: sie hiess nämlich Sibilla. Eine Aufschrift berichtet darüber, sie habe ein Medikament, namens Crocomagma verkauft die Ärzte wissen noch nicht Bescheid darüber; dem Namen nach war es wohl irgendein Safrangebräu. Sieh da, schon im Altertum hatte man sich ungerne der Hülfe von Ärzten bedient, man wandte sich eher an Kurpfuscher, man suchte die Kräuterfrau auf, benützte tausende von Hausmitteln; für alldas haben wir literarische Belege“.

In Berücksichtigung des bisher Gesagten darf festgestellt werden, dass die wissenschaftliche Autorität von Ernyei ihm vor allen Forschern der Medizin- und Pharmaziegeschichte einem unzerstörbaren Nimbus verlieh, man wagte nicht vorauszusetzen, er dürfte sich geirrt haben.

Unsere Aufgabe ist zu entscheiden, ob die Bronzetafel echt ist, oder eine Fälschung, dieses verschollene Stück war bis heute von vielen Widersprüchen unwuchert.

Vor Darlegung unseres Standpunktes greifen wir auf das erste Drittel des XVIII. Jahrhunderts, auf die Zeit vor der Beschreibung von Weszprémi zurück, um in jeder Beziehung unter Beweis stellen zu können, dass die Sibillentafel eine Fälschung ist, das heisst: mit den Argumenten unserer Forschungen überzeugend nachzuweisen und zur Schlussfolgerung zu gelangen, dass ein interessantes Stück der Sammlung von Kazay ein grobes Fälsifikat ist. Sibilla existiert nicht und der ungarische Boden kann sich der Urahne der Apothekerinnen nicht rühmen.

Das in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts erwachte Interesse für klassische Archeologie ist eine Folgeerscheinung der Erschliessung von grossen römischen Ruinenstätten. Sie kam besonders durch das Ereignis in Schwung, als man 1709 beim Ausgraben eines Brunnens, 15–30 m tief, unter dem heutigen Rossina und Portici auf das mit Bimsstein und vulkanischer Asche verschüttete Herculanium gestossen war.

Die ersten Ausgrabungen trugen den Charakter von Schatzgräberei, von regellosen Raubversuchen, sie förderten dennoch eine Menge von Kunstschätzen ans Tageslicht, zumal die Bewohner während und nach dem Ausbruch des Vesuv kaum etwas von diesen zu retten vermocht hatten. 1748 wird Pompeji¹⁸ etwa 6 und einen halben Meter tief unter der Aschenschicht entdeckt. Die Ausgrabungen sind bis auf den heutigen Tag im Gange, und nahezu die Hälfte der beiden Stadtgebiete setzt noch dem Schlaf unter der vulkanischen Decke fort. Beide und mit ihnen einige kleinere Ortschaften wurden am 24–26 August des Jahres 79 von der aus dem Krater des Vesuv heranströmenden Bimsstein- und Aschenmenge verschüttet und diese von dem inzwischen eingesetzten Regen gefestigt. Die dortigen Funde wirkten zündend auf die menschliche Phantasie, sie leiteten eine neuere Periode der Sammelgier ein. Für die Sammlungen der Aristokraten und wohlhabender Männer werden Raritäten und in erster Reihe römische Altertümer gesucht. Die Grösse und die Zahl der Funde

vermochte jedoch nicht Schritt zu halten mit den Wünschen der Sammler, ihre Zahl war grösser, als die der Kunstschatze. Dieser Umstand wurde stets und auch diesmal von pfiffigen und jedenfalls gebildeten Männern, den Spuren ihrer Vorgänger folgend, ausgenützt: sie fälschen – Kunstschatze. Antike Münzen und Statuen ahmt man in Italien und in Österreich nach, des Manuscript Attilas und römische Beinschnitzereien bei uns in Ungarn. Ein Beispiel hierfür liefern die Fälschungen des Samuel Litterati Nemes. Nach und nach trifft man in jeder Privatsammlung einige römische Altertümer, darunter auch neuangefertigte Fälsifikate. Wie allgemein bekannt, wurden auch vom British Museum viele der in Brigitto ausgegrabenen römischen Altertümer angekauft, und nachher stellte es sich heraus, dass gerade die für besonders wertvoll gehaltenen Beinschnitzereien im unbekanntem pannonischen Stil, zur nicht geringen Überraschung der fachkundigen Käufer, in die Sammlung der Fälschungen versetzt werden mussten.

Die Leidenschaft der wohlhabenden Sammler war nicht geringer, als die des hohen Adels, sie bereisen viele Länder, jagen dort Raritäten nach. Ein Beispiel hierfür ist eine hervorragende Persönlichkeit der Barockzeit: der ungarische Arzt János Zsám-boki (Sambucus). Aristokraten. Männer die Landadels und Bürger sind dem Sammeln leidenschaftlich ergeben und kennen dabei keine Grenzen. Zu diesen Männern gehört der Besitzer der Sibilla-Tafel. Sámuel Kazay, ein reicher Apotheker in Debrecen. „Mit unberzählbarer Leidenschaft kauft er alte Bücher. Münzen und Raritäten auf. 1711. in Transdanubien geboren, bereist er schon als Bürger der Stadt Debrecen oft das Ausland. Mit einem Kaufmann, namens Otto Fridericus Lires unternahm er gegen 1739 eine Italienreise, um Florenz, Mantua und Siena aufzusuchen, angeblich hat ihn sein Weg auch nach Bayern geführt.“²¹

Aus den Akten eines zeitgenössischen Prozesses ist uns die Zeugenaussage seines Angestellten, des Provisors Cherny bekannt, und aus dieser Daten darüber, dass er sich „auf einen Lebel Herschel aus Obuda beruft, der ihm erzählt hatte, vor etwa

14 Jahren (also etwa 1758) irgendwelche altrömische Numismen dem Sámuel Kazay procuriert zu haben ..."²²

Selbstredend besorgte Kazay seine Einkäufe nicht nur bei einem Individuum, er hatte in ganz Ungarn Beauftragte. Seine Sammlung, die „Collectio Kazaiana“ war überall im Lande bekannt und als er schon nahe dem Lebensende stand, wetteiferten viele sie zu erwerben, u. a. auch Miklós Jankovich. Seine Manuskripten- und Büchersammlung wie auch die alten Münzen und Raritäten gingen in den Besitz des reformierten Kollegiums zu Debrecen über. „Die Debrecener Hochschule besass 1714 einem Bücherbestand von 1452 Bänden, zur Zeit des Bibliothekars Ezsaias Budai, zwischen 1791 und 1792 erwarb sie die Bücher-Münzen- und Raritätensammlung“.²³ Aus dieser beschreibt Weszprémi vier Bronzetafeln, „zwei von diesen wurden in Tótvázsony, dem Heimatsdorf Kazay's 1757 und 1760 aufgefunden. Der Fundort der zwei anderen ist Obuda (Aquincum)). Diese hat Kazay gegen 1765 mit nicht geringem Geldopfer erworben.“²⁴

Die Identifizierung der von Mommsen als gefälscht erkannten Inschriften mit den von Weszprémi erwähnten stösst auf einige Schwierigkeiten, zumal die Daten einander zum Teil widersprechen. Der Zeitpunkt der Auffindung ist nur für zwei Tafeln übereinstimmend angegeben, hinsichtlich der übrigen nicht, so dass die Literatur mit voller Gewissheit nur zwei Stücke, die aus der Sammlung Kazay stammenden, erwähnen kann, ausser der zum Gegenstand unserer Studie gewählten Inschrift, eine zweite, ebenfalls vorhandene, von welcher József Révay²⁵ annimmt, sie sei die eines Grabsteines. Das ist ein Irrtum und willkürlich! Die Inschrift ist eine Kupferplatte im Ausmass 77/76 mm. Seine Behauptung stützt Révay wohl auf den Sinn des Textes, dieser verleitet ihn zu seiner Schlussfolgerung. Die mit den Worten Claudia Helpis beginnende Tafel ist kaum grösser als eine Visitenkarte.²⁶ Demzufolge stehen uns heute zwei Bronzetafeln zur Verfügung, mit Sibilla und mit Claudia Helpis beginnend. Wo die übrigen sich befinden, ist uns nicht bekannt. Unsere Nachforschungen sind auf die erstere gerichtet, die letztere ziehen wir bloss als Beleg heran, um unsere Behauptung zu rechtfertigen.

Die Bronzplatte mit der Inschrift Sibilla ist 82 mm hoch, 118 mm breit und cca 1 mm dick, sowohl die Vorder- wie auch die Rückseite ist mit einer dünnen ungleichmässigen schwarzgrünen Krustenschicht bedeckt. Mehrfache Ätzspuren an den Kanten sind auf der Rückseite mehr sichtbar. Der Text besteht aus antiqua Buchstaben, von der ersten Linie, die Grösse nicht einhaltend, von Zeile zu Zeile kleiner, in jeder schrumpfen die Buchstaben immer mehr zusammen. Dies zeugt davon, dass eine ungeübte Hand die Zeichen eingekerbt hat und zwar fehlerhaft, das ist auch an den nachgestochenen Ausbesserungen klar zu erkennen. Die ganze Ausführung deutet auf einem ungetübten Laien hin. Der Einschnitt ist bald seicht, bald tief, sogar bei der Teilausführung einzelner Buchstaben. Es ist möglich, dass die Tafel nach durchgeführtem Einschnitt poliert wurde, weil man auf diese Weise die Oberfläche von Splintern frei und gleichmässig zu machen wünschte. Das mag wohl die Ursache auch dessen gewesen sein, dass im Wort Sibilla der obere Bogen des Buchstaben „B“ fehlt, was ausschliesslich dem Umstand zuzuschreiben ist, dass dieses Wort auch ansonsten mit grösster Sorgfalt ausgeführt wurde. Die ganze Ausführung ist mangelhaft und zeugt von der Inanspruchnahme eines nicht fachlichen Hilfsmittels.

Den lateinischen Text und die Abkürzungen prüfen wir nun aus dem Grunde, um etwa den neueren Sinn festzustellen, und überdies, um in die Gedankenwelt und Denkart Einblick zu gewinnen, die in der Zeit der Entstehung der Bronzetafel galten. Ein Gegenstand, oder eine geistige Schöpfung aus dem II–III. Jahrhundert kann selbstverständlich den Werken späterer Zeiten ähnlich sein, aber nicht aus ihrem Ideenkreis sich nähren. Im kaiserlichen Rom hatte man noch nicht über Elektrizität Gespräche geführt, auch die Flugschrift war, oder ein bronzenes Aushängeschild der Kurpfuscher unbekannt. Auf eine so zeitbeständige Weise vermochte ein Kurpfuscher seine Ware noch nicht anbieten. Wenn auch eine oder die andere Vorbedingung schon vorhanden gewesen wäre, das Zeitalter aber machte sie nicht notwendig. Der Text als Annonce, oder die Angabe des Wohn-

ortes war also dem Zeitalter vorgeifend nicht zeitgemäss. Eine Tatsache, die im XVIII. Jahrhundert wohl vorkommen kann, in Pannonien aber ungewöhnlich, unbegründet gewesen wäre. In der Gedankenwelt des III. Jahrhunderts mag schon vieles gekemt haben, was in seinen Auswirkungen bis heute herangereift war, das ist aber eine Folge der Entwicklung. Unsere Tafel steht wurzellos allein, sie führt eine Sprache, wie ein wandernder „Olejkar“ oder Steinschneider (Lithotomus) des XVIII. Jahrhunderts. Sie teilt Name, Rang, Ware und Standort mit, woran die Menschen dazumal noch nicht gedacht hatten.

Über den Sinn nur soviel. Prüft man die Abkürzungen, erscheint das letzte Glied der vierten Zeile – die Bezeichnung IMPE – als vollauf befremdend. Im römischen Reich war das nicht üblich. Weder bei Steinschnitten und Inschriften, noch hinsichtlich der Münzprägung ist uns ähnliches bekannt. Die Abkürzung des Wortes IMPERATOR erschien überall in der Form IMP und nicht als Text erweitert: IMPE. In unserem Fall darf mit Wahrscheinlichkeit angenommen werden, dass die Einteilung der Buchstaben nur auf diesem Wege symmetrisch zu gestalten war und ihre Zahl deshalb vermehrt wurde. In Rom, im römischen Zeitalter hätte man sich eine solche Schlamperei nicht erlaubt. Der im letzten Jahrhundert bei uns in Ungarn geläufige und allgemein bekannte Titel „tekintetes“ (deutsche: wohlgeboren) wurde stets mit „TEK“ verkürzt und niemand liess es sich einfallen, dieses Wort – der etwaigen Symmetrie wegen – mit TEKI abzukürzen oder zu gravieren. Das wäre ein lächerlicher Unsinn gewesen, ebenso, wie im III. Jahrhundert die Abkürzung IMPE. Auch altungarisch völkische Grabaufschriften bieten in ihren Abkürzungen keine Analogie hierfür, der Unterschied im Bildungsgrad schliesst das aus. In Ungarn war des Schreiben und Lesens im XI–XIII. Jahrhundert nur die Geistlichkeit kundig. In unserem Fall dient Pannonien des III. Jahrhunderts als Beispiel, wer dort und damals des Schreibens kundig war, dem waren auch die bezüglichlichen Regeln bekannt. Diese nicht anzuwenden, wäre ein Ding der Unmöglichkeit gewesen. Wer aber des Lateinischen zwar kundig, aber an die zeitgenös-

sische Gesetzmässigkeit des schriftlichen Gebrauchs nicht gebunden ist, hat keine derartige Bedenken und Hemungen. Er bedient sich der Sprache um symmetrisch abgeschlossene Zeilen zu bilden, sagt mehr darin als erlaubt war.

Das Wort CROCOMAGMA, in entstellter Form: CROCOMAGNA hat als erster Weszprémi ausgelegt, und später Ernyei. Sie begnügen sich mit der pharmazeutischen Bestimmung und forschen nicht nach der Heilwirkung dieses Mittels um daraus auf Sibilla und auf Ihre Tätigkeit Folgerungen ziehen zu können. Das Rezept von Galenus wird zwar genau beschrieben, bei Weszprémi ist das aber nichtssagend. Ernyei geht weiter und stellt fest, dass es sich um die trochiscus massa handle. Alldies ist aber recht wenig, kaum mehr, als die Wiederholung dessen, was wir bei Weszprémi lesen, zumal man aus den angeführten Stoffen auf etwas anderes nicht folgern kann, die letzte Form des Mittels konnte ja nur eine Masse sein.

Die zur Verfügung stehenden allgemein bekannten Daten der pharmaziegeschichtlichen Literatur sagen nur soviel. Bei Plinius²⁷ hingegen ist alles klar: Im Kapitel „über gallischen Nardus, medizinischen Safran, Crocomagma, Saliunca, Polium, Iris, Holo-chrysus, Chrysocome und Meliotus“ schreibt er folgendes: „Et quoniam quidam, ut dicimus, nardum rusticum nominavere radicem baccaris, contexemus et Gallici nardi remedia in hunc locum dilata in peregrinis arboribus. Ergo adversus serpentes duabus drachmis in vino succurrit. Inflammationibus coli vel ex aqua, vel ex vino. Item iocineris et suffusis; felle: Et hydropiciis per se, vel cum absinthio. Sistit purgationum mulierum impetus. Eius vero, quod phu eo de loco appellavimus, radix datur potui trita vel idcosta ad strangulationes, vel pectoris dolores, vel laterum. Menses quoq; ciet. Bibitur cum vino. Crocum melle non solvitur, nulloque dulci: Facillime autem vino, aut aqua, utilissimum in medicina. Adservatur cornea pyxide. Discutit inflammationes omnes quidem, sed oculorum maxime ex ovo illitu. Vulvarum quoq; stragulatus, stomachi exulcerationes, pectoris et renum iocinerum, pulmonum, vesicarumq; peculiariter inflammationi earum vehementer utile; item tussi et pleureticiis Tollit et

pruritus. Vrinam ciet. Qui crocum prius biberint, crapulam non sentiunt. Ebrietati eo resistunt, Corneae quoq; ex eo mulcent ebrietatem. Somnum facit. Caput leviter movet. Venerem stimulat. Flos eius igni sacro illicitur cum creta cimolia. Ipsum plurimis medicaminibus miscetur. Collyrio uni etiam nomen dedit ex eo quoq; expresso vnguento crocino, quod crocomagma appellant. Habet suas utilitates contra sufusiones oculorum. Vrinas magis excalefacit q; crocum ipsum. Optimum quod gustatum salivam dentesque inficit."

Diese vielseitige Anwendung von Safran vergegenwärtigt uns den ganzen Tätigkeitsbereich einer römischen Kräuterfrau, die, wenn sie tatsächlich eine bestimmte Person war, nur mit größtem Wohlwollen als Urahne des Apothekers gelten kann. Solche Kräuterfrauen gab es im Mittelalter unzählig viele, ohne, dass jemand sie mit Stolz zu seinen fachlichen Ahnen gezählt hätte. Dieses Kräuterweib ist eine – Kurpfuscherin, auf Wunsch Giftmischerin, sie braut auch einen Zaubertrank. Aber gerade so war das ein überraschend interessanter Fund im Auge des wohlhabenden Apothekers und Sammlers Kazay und für die spätere Literatur.

Die zwei letzten Zeilen der Tafel sind in ihrer Schlichtheit vielsagend. In V. P. RHISPIA. Es wirft sich die Frage auf: sollte es im III. Jahrhundert eine Salbenhändlerin für nötig gehalten haben, in Rhispia die Ortschaft, das Dorf, wo sie ihre Ware anbietet, zu nennen, wenn sie diese Tafel und Aufschrift zum eigenen Gebrauch anfertigen liess. Die Bewohner von Rhispia kannten doch den Namen ihrer Ortschaft und wussten, wo Sibilla haust. Diesem Zeitalter ist die Reklame noch unbekannt, somit konnte auch Sibilla nicht eine „Flugschrift“ aus Bronze für die Einwohner Pannoniens anfertigen lassen. Ein weiteres Bedenken wird wieder dadurch erweckt, dass der Text äusserst genau ist. Hat denn je eine Kräuterfrau in Ó-Buda an ihre Türe ausgeschrieben, sie verkaufe Kräuter in Óbuda. Ungarn? Nein! Und das ist entscheidend. Versuchen wir nun die ideelle Frage klarzustellen: welchem Zweck diese Bronztafel dienen kann?

Ist es eine Namenskarte, Flugschrift, oder dazu bestimmt, den Wohnort anzugeben, oder hatte sie überhaupt einen solchen?

Weszprémi ist der einzige, der die Abkürzungen: IN. V. P. aufzulösen, zu erraten versucht. Ist es die Landstrasse, die Stadt Pannonias, die Gemeinde Pannonias, oder Pannonia Valeria?

Das sind verschiedene Variationen ebenso, als ob sie ein Versuch irgendeines anderen wären. Erwägen wir der Reihe nach die gegebenen Lösungen, um abermals der mit V. P. getarnten geographischen Bestimmung näherzurücken. Die Landstrasse in Rhispia, in der Gemeinde Pannonias, oder in der Stadt ist eine so eingefasste Begriffsbestimmung, die für eine angenommene Ortschaft der Provinz kaum in Betracht kommt, daher fast unsinnig wäre. Wozu sollte denn eine Salbenhändlerin in einem Gebiet mit geringer Bewohnerschaft den Ort ihrer Tätigkeit so bezeichnen. Das ist unbegründet, grosstuerisch sinnlos. Es fehlt die logische Linie.

Von den vielen Lösungen nehme ich als hypothetischen Versuch die Deutung Pannonia Valeria an, wobei ich die überflüssige und übertriebene Genauigkeit des Textes zur Grundlage nehme. Auch hier erhebt sich ein ähnlicher Einwand, wie im Falle der Abkürzung IMPE. Der Textschreiber hätte mit weniger Mühe der Glaubwürdigkeit mehr gedient. Die topographische Genauigkeit mahnt zur Vorsicht.

Im Zeitalter der Septimius Severus, bzw. zwischen 193 und 211, da er Kaiser war, wird die Sklavin Sibilla freigelassen. Damals war noch Pannonien nur in zwei Teile geteilt: Pannonia Superior und Pannonia Inferior. Diese Einteilung befahl noch Traianus 107. Pannonia Valeria entsteht nach der neueren Aufteilung, als unter dem aus Dalmatien stammenden Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (284–305) die Verwaltungseinheiten des Reiches neugeregelt wurden. Die militärische Verwaltung wird von der bürgerlichen getrennt, die Provinzen verkleinert und neue Verwaltungsbezirke geschaffen, sodann auch Pannonien in vier Teile geteilt.

Pannonia Superior ist seither in zwei Teile gegliedert: der nördliche Teil heisst Pannonia Prima, der südliche Pannonia

Savia liegt zwischen Drau und Save. Pannonia Inferior gliedert sich ebenso: der nördliche Teil ist Pannonia Valeria, der südliche zwischen Drau und Save Pannonia Secunda. Zwischen den früheren Provinzen Pannonia Inferior und Superior wurde keine Verwaltungsgrenze ausgesteckt.

Verfolgt man diese Spur so wird es klar, dass die Freigelassene des Septimius Severus nicht in Pannonia Valeria wohnen konnte, weil Pannonia Valeria etwa 100 Jahre nach der Zeit des Kaisers, der sie freigelassenen hatte, entstanden war. Wo war damals schon Sibilla, als Rhispa dem Verwaltungsgebiet von Pannonia Valeria angehört haben mochte.

Über die Verkehrs- und Postwagenstrassen des römischen Weltreichs wurde eine Landkarte gezeichnet, auf welcher die Namen der Station und ihre Entfernungen von einander angegeben sind. Dieses Itinerarium wird dem Kaiser Caracalla zugeschrieben es entstand aber später, wahrscheinlich um 230 unter Alexander Severus. Die uns erhaltene Kopie des Itinerarium Antonini Augusti befindet sich in einer 1215 gefertigten Kopie in der Wiener Nationalbibliothek und stellt das römische Reich auf 12 Pergamentblättern dar. Sie ist jetzt nach dem Augsburger Gelehrten Konrad Peutinger (1465–1547) benannt, in dessen Besitz sie vorher gewesen war.

Diese Karte erwähnt Wesprémi und sucht Rhispa im nördlichen, also im oberen Gebiet Pannoniens. Dasselbe tut Schoenvisner, nur bezüglich der Einzelheiten stehen sie in Widerspruch. Claudius Ptolomeus versetzt Rhispa – bei Aufzählung der panonischen Siedlungen – in seinem Werk *Geographia universalis vetus et nova*²⁸ nach Savaria und vor Vinundria in den nördlichen Teil von Pannonia Superior. Demzufolge dürfte Rhispa eine Ortschaft in Pannonia Valeria gewesen sein. Diese Ortschaft hinwieder mit einem heutigen geographischen Siedlungspunkt zu identifizieren, wäre im gegebenen Falle zwecklos, ein Versuch, zu welchem ich nicht berufen bin, und der für unsere Tafel auch nicht mehr von Belang ist.²⁹ Lag also Rhispa in Pannonia Valeria, so ist das ein neuerer Beweis, dass die Tafel nicht echt ist. Alldies wäre aber nicht restlos überzeugend und im Laufe der Forschung nicht erwiesen, zumal die Möglichkeit eines Irrtums

nicht ausgeschlossen bleibe, weil nur auf eine Hypothese gestützt, und – wie bereits erwähnt – die Grenze zwischen Pannonia Superior und Inferior uns unbekannt ist.

Als letzte Möglichkeit im Forschungsvorgang erübrigt sich die stoffliche Untersuchung der Tafel. Den Streit möge die Legierung, die metallische Zusammensetzung entscheiden.³⁰ Ist sie römischen Alters, oder nicht? Diese Lösung schliesst Hypothesen schlankweg aus, sie stützt sich nicht auf Analogien, sondern auf Tatsachen, auf die überzeugende Gewissheit. Bis zur Jüngstvergangenheit waren derlei Materialprüfungen im allgemeinen nur mittels bedeutender Verstümmelung des Gegenstandes durchführbar. Eine solche ist jedenfalls zu vermeiden, selbst im Falle von vermutlichen Fälschungen. Die neuesten technischen Verfahren haben dieses Hindernis überwunden: die uns zweckdienliche Prüfung konnten wir mit Hilfe der emissiven Farbenbildanalyse durchführen. „Als Grundlage dient ein physikalischer Vorgang, bei welchem ein geringer Teil des untersuchten Gegenstandes unter hoher Temperatur vergast und dieses Metallgas zum Emittieren angeregt wird. Die glühenden Metallgase strahlen ein Metallgemenge aus, welches mit Hilfe einer geeigneten optischen Einrichtung nach Wellenlänge geordnet und von diesem Spektrum ein Lichtbild aufgenommen wird. Aus der Verschwärzung der Spektrumlinien kann auf die relative Menge der im Stoffe vorhandenen Elemente gefolgert werden.“ Die Spektralanalyse wurde auf mein Ersuchen, im Forschungslaboratorium des ungarischen Instituts für Metallkonstruktionen durchgeführt. Gegenstand der Analyse waren die mit dem Textwort Sibilla bzw. Claudia Helpis beginnenden Tafeln, verglichen mit den früher bestimmten Prüfungsdaten der Helios-Statue, die sich im Besitz der Ungarischen Nationalmuseums befindet. Die zur Darstellung der Ergebnismengen benutzten Bezeichnungen sind folgende: +++++ Hauptmasse, +++ sehr viel, ++ viel, + gutnachweislich, in Spuren (Sp) noch nachweislich, Ø nicht nachweislich:

	Ag	Al	Cu	Fe	Mg	Ni	Mn	Pb	Sb	Si	Sn	Zn	P
Claudia Helpis	Sp	Ø	+++++	Sp	Sp	Sp	Ø	Sp	Sp	Sp	Sp	Ø	Ø
Helios Statue	+	Ø	+++++	+	+	Sp	Sp	+	+	+	++	++	.
Sibilla ³¹	Sp	Sp	+++++	++	+	Ø	Ø	Sp	Sp	+	++	Ø	+

Die Bronze hatte schon im Leben des Menschen nebelgrauer Zeiten eine grosse Rolle gespielt und war damals Rohmaterial zur Herstellung von Werkzeugen, Waffen, sodann der bildenden Kunst, in unserer Zeit wurde sie auch in der Technik unentbehrlich. Die Glanzzeit ihrer Herstellung und feinen Behandlung fiel auf die unsterblich grossen Schöpfungen der griechischen antiken Welt. Bronze der römischen Zeit weisen der griechischen gegenüber bereits Zeichen des Verfalls auf, obwohl die etrusker Meister der Plattenbearbeitung waren. Die Mischung ändert sich bei den Römern, damals fängt man an mit Zink zu legieren.³² Je nach ihrer Verwendung kennen wir verschiedenen Zwecken entsprechende Legierungen. Auf unseren Gegenstand beschränkt interessieren uns nur Statuen- und Münzenbronze, nachdem hier das Hauptgewicht auf leichter Behandlungsmöglichkeit beruht. Zur Münzenbronze benötigt man weniger als 4⁰/₀ Zinn, weil davon die Bronze schon genügend elastisch wird und entsprechend hart bleibt. Eine Trajanusmünze weist in ihrer Zusammensetzung das folgende Mengeverhältnis auf: 88,4 Kupfer, 1,8 Zinn, 7,6 Zink, 2,2 Blei. Eine Münze Neros ist im grossen Ganzen dieser ähnlich: 81,1 Kupfer, 1,1 Blei, 17,8 Zink. Das Gewicht einer aus dem XII. Jahrhundert stammende braunschweigischen Löwenstatue verteilt sich, wie folgt: 81⁰/₀ Kupfer, 6,5⁰/₀ Zinn, 10⁰/₀ Zink, und 2,5⁰/₀ Blei.

Das Ergebnis unserer Untersuchungen zusammenfassend sei zunächst festgestellt: die Claudia Helpis Tafel ist nicht eine Bronze, sondern eine Kupfertafel und man darf daher im Weiteren von ihr absehen, zumal da wir sie auch anfangs bloss als Beweis unserer Ausführungen heranzuziehen wünschten. Aber aus der Vergleichung der Elemente beider Tafeln mit der echten Helios-Statue geht offensichtlich hervor, dass sich die Tafeln in ihrer Zusammensetzung wesentlich unterscheiden von der als römisch anerkannten Statue, und dass sie das für die Metallbearbeitung jener Zeit kennzeichnende Zink überhaupt nicht enthalten. Das aber ist von entscheidender Bedeutung und in Erkenntnis dessen darf man abschliessend feststellen, dass unsere Tafeln keine römischen Legierungen sind, sie wurden nicht dem

in jener Zeit allgemein festgesetzten Materialnormen entsprechend verfertigt.

Diese unsere letzte Feststellung ist schon als Tatsache zu werten, sie bekräftigt unsere bisherigen Bedenken und würde auch ohne sonstige Belege an und für sich beweisen, dass die Bronztafel ein Falsifikat ist.

Vergleicht man nun schliesslich die bisherigen Ergebnisse, die lediglich auf logischem Wege erreicht wurden – und die daher auf Irrtum und Befangenheit beruhen konnten, so wird ihre etwaige Unbestimmtheit durch die Materialprüfung aufgehoben, meine eingangs geäusserte Meinung erweist sich somit als annehmbar.

Für die Medizingeschichte mag dieser Sachverhalt wohl eine Enttäuschung sein, und einen Verlust bedeuten, immerhin ist er von Standpunkt der sachlichen Wahrheit nicht gleichgültig. Nun haben wir uns einer wissenschaftlich nicht haltbaren Hypothese, die in einem späteren Zeitpunkt ein Streitgegenstand gewesen wäre und der daraus folgenden Meinungsverschiedenheiten entledigt. In gutem Glauben, jedoch unverdient wurde diese Tafel zu einem denkwürdigen medizingeschichtliche Fund erklärt und dies in einer Zeit, als noch Gefühle die Wegweiser der Stellungnahme waren, Heute, nahezu zwei Jahrhunderte später, kann auf Grund dieser bescheidenen Studie die Tafel in die Sammlung der Falsifikate versetzt und daran fest gehalten werden; diese Sibilla gab es nicht, in Rhispia hatte sie niemals mit Crocomagma gehandelt.

ANMERKUNGEN

1. Weszprémi, Stephanus: *Succincta medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia*. Centuria Alters. Pars posterior. Viennae 1781. p. 433.
2. Damokrates, Plinius nennt ihn Servilius Democrates. Dieser war, mitte des I. Jahrhunderts, als griechischer Arzt in Rom tätig. Sein Werk: *Περὶ τῆς τῶν ἀντιδότην σκευαδίας φιλιατρος κλινικος ποδικος*. Plinius nat. hist. XXIV. §. 43., 87.
3. Schoenvisner, Stephanus: *Antiquitatum et historiae Savariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem*. Pestini. 1791. p. 42.

4. Römische Gemeinde in Pannonia Superior an der Landtrasse Mursa (Eszék-Osiek)-Savaria (Szombathely), in der Gegend der Südecke des Platensees, etwa in der Nähe der heutigen Ortschaft Fenékpuzsta.

5. Pizidia, Provinz in Altertum im südlichen Küstengebiet Kleinasien nördlich von Pamphilia.

5. Pizidia, Provinz in Altertum im südlichen Küstengebiet Kleinasien, Halbinsel gelegene Provinz.

7. Der östliche Teil der kleinasiatischen Hochebene, Provinz in Altertum.

8. Seit 1858 trug er an der Universität in Berlin römische Geschichte vor.

9. Mommsen, Theodor: Corpus inscriptionum latinarum. C. I. L. III. 211.

10. C. I. L. III. 208.

11. C. I. L. III. 209.

12. C. I. L. III. 207.

13. Ernyei, József: Gyógyszerészeti értekezések. 1898. 386. Dieser Hinweis kommt bei Orient und Baradlai vor, jedoch an der von ihnen angegebene Stelle findet man nicht diese Arbeit sie kommt auch in den Fachzeitschriften Gyógyszerészeti Közlöny, sowie Gyógyászat Jahrgang 1898 nicht vor; sie wird auch von Matolcsy Miklós: Könyv- és Irodalmi Gyűjtemény magyarországi gyógyszerészeti munkákról 1578-1909, einem bibliographischen Sammelwerk der ungarländischen Pharmazeutischen Fachliteratur, nicht erwähnt.

14. Orient, Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj, 1926.
21. Dieses Werk enthält die Abbildung der Bronzetafel, jedoch entsteht als stehendes Oblongum und nimmt willkürliche Änderungen am Text vor.

15. Baradlay, János: A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest, 1930. 42.

16. Korbuly, György: Aquincum orvosi emlékei. Budapest, 1934. 180.

17. Révay, József: Séták a római Magyarországon. Budapest, 1944. Das Werk, volkstümlich in äusserst fesselnden Ton geschrieben, wird in weitem Kreisen gelesen, es enthält aber mehrere irrtümliche und den Tatsachen widersprechende Daten, wie z. B. Seite 93: Ägyptisches Briefpapier, S. 270: römisches Briefpapier, S. 269: Sibilla, S. 299: Grabstein Claudia Helpis.

18. Boisser, Gaston: Róma és Pompei, Bp. 1883. Maiuri, Amedeo: Pompejanische Wandbilder. Berlin. 1938. Thierry Amédée: Tableau de l'Empire romain depuis la fondation de Rome jusqu'à la fin du gouvernement impérial en Occident. Paris. 1881. Gregorovius Ferdinand: Hadrián császár. Bp. 1897. Fustel de Coulanges: Az ókori község. Bp. 1883. Lanciani Rudolf: A régi Róma. Bp. 1894.

19. John Addington Symonds: Renaissance Olaszországban. Bp. 1881.

20. In Pannonia Superior, heute die Gemeinde Ószöny.

21. Magyar Könyvszemle. Bp. 1942. 345-363. Gábrriel Asztrik: A debreceni könyvtár középkori kéziratái.

22. A magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítője. Bp. 1931. Jahrg. VII. S. 211–224. Zoltay Lajos: Újabb adalékok a könyv, régiség és éremgyűjtő debreceni patikarius nemes Kazay Sámuel élettörténetéhez.) Neuere Beiträge zur Lebensgeschichte von Sámuel Kazay).

Docum. Branyiana. II. K. A. 310. In der Manuskriptensammlung des Déry Museums zu Debrecen.

23. Szücs István: Szabad kir. Debrecen város történelme. Debrecen. 1871. I–III. S. 884., 983., 931.

24. Numizmatikai Közlöny XIV. Bp. 1915. IV. 141.

Grün A.: Kazay Sámuel éremgyűjteménye, Numizmatikai Közlöny Bp. 1903.

25. a. a. O. S. 299.

26. Im Besitz von Jenő Farkas (Budapest, XII., Királyhágó tér 6.).

27. C. Plinii, Secundi Naturalis historiae libri triginta septem. Venetiis. 1559. (Liber vigesimusprimus XX. caput. p. 579.)

28. Claudius Ptolomaeus: Geographia universalis vetus et nova. Basileae, 1540. liber II. p. 27.

29. Katancsich: Orbis antiquus, Budae, 1824.

30. Budapest régiségei. 1956. Bp. XVIII. 327.

31. Befand sich 1936–38 – nach nicht verifizierten Daten – im Besitz von dr. Sándor Saáry, praktizierender Arzt im Komitat Szabolcs.

32. Bibra Ch.: Die Bronze und Kupferlegierungen der ältesten Völker. Erlangen. 1869.

VOM ERSTEN PHYSIKUS AUS DEM KOMITAT VAS

Von dr. ANDREAS DADAY (Budapest)

He ich vom ersten Physikus aus dem Komitat Vas spreche, halte ich es für nötig, die Deutung des Wortes Physiker zu erklären.

In den ältesten Zeiten waren die Aerzte der Könige und Magnaten Physikus genannt. So sind im Jahre 1227 bei Andreas II. Alexander und im Jahre 1256. Bernardus bei Adalbert IV. erwähnt. Ein Jahrhundert später hießen auch die städtischen Aerzte Physikus. Dies beweist Meister Mannus, der in 1313 als „physicus urbarius“ erwähnt ist. Im ersten Drittel und in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts finden wir den Arzt Paul von Brassó, und den Arzt der Königin Izabella – dessen Name Hans der Evangelist war – als doctor-physicus genannt. Diese Benennung betont die ärztliche Bildung aus bisher noch nicht aufgedecktem Grunde. Im XVII. Jahrhundert finden wir – hauptsächlich in den deutschen Texten – auch den Titel „doctor-medicinae“ neben der Benennung Physikus. So fungiert auch der bisher unbekannte Hans Georg Obili, der im Jahre 1630. mit folgender Belohnung als Hofarzt in das Nádasy Dominium von Sopronkeresztur aufgenommen war.

In Bargeld (zahlend vierteljährlich) Thaler	100
von Weizen in Kübel	20
von Wein in Urnen (kleiner als ein Fass)	12
Mastschwein	2
Speckseite	12

Die erwachten Aerzte verrichteten auf Grund Ihres Übereinkommens ausschliesslich aertzliche Funktion, schriftliche Berichte gaben sie nur ihren Auftraggebern, oder auf Ansuchen des Gerichtes.

Von der Mitte des XVIII. Jahrhundert – bekommt das Wort Physikus eine andere Bedeutung. Von nun an ist der von Gemeinkosten bezahlte, die Universitaet absolvierte, in der Stadt oder Komitat praktisierende Arzt der Physikus, der die Armen kostenlos heilt, die Gesundheit des Volkes beobachtet und von seinen Erfahrungen seinen Vorgesetzten in bestimmter Zeit schriftlich referiert.

Es ist eine interessante Feststellung, dass wenn in der Stadt oder in dem Komitat nur ein einziger Arzt, sogar auch als Privatarzt praktisierte, gebührt ihm der Titel Physikus, so z. B. dem in Jena in 1771 promovierten Franz Kereszturi, der in Köszeg fungierte. Wenn mehrere diplomierte Aerzte in demselben Ort tactig waren, hiess nur der bezahlte Arzt Physikus und zwar „*physicus ordinarius*“, die anderen waren Doctors. In diesem Falle überflügelt der bezahlte Arzt als Physiker die anderen. Das sehen wir in der Stadt Pozsony, wo zur selben Zeit 18 Aerzte wirken und allein Hans Justus Torkos Physikus ist. Diesen Titel behielt er auch gegen den Sanitaetsrat Sgolanics. Demzufolge stiegen die gleiche Bildung besitzenden Aerzte in drei Stufen übereinander und das bisherige Einvernehmen wandelte in Eifersucht. Deshalb entschied der Statthaltereirat, dass die aertzliche Beratungen bei Michael Segner, – dem aeltesten Arzt stattfinden sollen, an den Sitzungen soll bei den allgemeinen Angelegenheiten der Sanitaetsrat Sgolanics praesidieren, bei den staedttlichen aber Hans Justus Torkos.

Das Wort Physiker wird noch im XIX. Jahrhundert im allgemeinen gebraucht. Der Sprachneurer Bugát schrieb mit grosser Ambition im Jahre 1830 im „*Orvosi Tár*“, dass nachdem die Pflicht des Physikus nicht so sehr das Heilen der Krankheiten, sondern eher die Beachtung des Gemein-sanitaetwesens ist, sollte man ihn eher „*ép-ör*“ nennen, dass heisst den Wart der Gesundheit. Doctor Rosemann übertrifft sogar Bugát mit seiner sonder-

baren Benennung. Er empfiehlt den Ausdruck „bátár“ weil der Physikus auf den allgemeinen gesundheitlichen Mut achtet.

Im XX. Jahrhundert kommt das Wort Physikus nur ganz selten vor, statt dessen wird das Wort Doctor und Arzt benützt.

In Kenntnis dessen können wir jetzt schon vom ersten Physikus aus dem Komitat Vas, von Hans Ludwig Ehrlinger sprechen. Das Zeitalter in dem er lebte gedenkt seiner wenig. Sein Zeitgenosse Stefan Weszprémi erwahnt ihn nicht in seiner Biographie. Die Nachwelt war ihm auch undankbar, obgleich er einer der kaum 100 Ärzte war, die in unserer Heimat den Grund des Sanitaetwissens legten.

Seine Name taucht auf, als der Magistrat der Stadt Sopron am 22. Dezember 1757. sein Diplom und Zeugnisse dem Statthaltereirat zur Kontrolle schickt. Dies war darum nötig, weil es vorkam, dass einige ohne Diplom oder mit falschen Papieren praktisierten. Aus Ehrlingers Schriften erfahren wir, dass sein Vater, Ludwig Bartholomaeus Ehrlinger der Apotheker und gleichzeitig der Richter der Stadt Sopron war, der sein Vermögen für die Studien seiner Söhne opferte. Einer seiner Söhne Hans Nikolaus Ehrlinger bekam sein Diplom als Apotheker, der andere von dem wir sprechen, ist auf die Universitaet zu Rom gegangen, nachdem er auf der Wiener Universitaet eine philosophische Qualifikation erworben und die Grundbegriffe der Medizin erlernt hatte. Hier, gemaess seines Diploms „wollte er die der menschlichen Natur nicht wenig Hilfe bringende Medizin erlernen und lenkte sein ganzes Lernen und seine Arbeit dieser Wissenschaft zu“. Infolge seines staendigen Nachwachens und der öffentlichen und privaten skolastischen Diskussionen, ist er auf eine so hohe Stufe der Wissenschaft gelangt, dass er auch in der medizinischen Wissenschaft dem Grade Doctor würdig wurde.

Von den Umständen der strengen Prüfung und Einweihung erfahren wir, dass er den Sitten entsprechend die Thesen und zwar „XXIV. Aphorismen Hypokrates und IV. Kapitel der Ars Medicina von Galenos“ nur am Tage der Prüfung erhielt.

Er setzte die Fragen mit unvergleichlicher Beredsamkeit auseinander, erhellte sie in den kleinsten Einzelheiten und zerlegte prachtwoll die Thesis von der Heilung der Pleuritis. Nach all diesem führte man ihn auf dem Katheder des Magisters, überreichte ihm die zuerst geschlossenen und spaeter geöffneten aertzlichen Bücher, zum drittenmal legte man ihm den „biritum“ (den Hut des Doctors) auf den Kopf, zum viertenmal wurde er mit dem Goldring der Wissenschaft verlobt und endlich bekam er den sittlichen Friedenskuss.

Ehrlingen blieb auch nach seiner Einweihung in Rom. Drei Jahre und neun Monate lang war er in dem vom Heiland genannten Spital taetig und hörte die anatomischen und chirurgischen Vortraege, die den Zwecken der wissenschaftlichen Forschung und richtigen Operation dienten. Nach Meinung des Direktors des Krankenhauses, war sein Wissen so vollkommen, dass man ihm die Heilung der schwersten Kranken anvertrauen konnte. Nach seiner Praxis im Spital wurde er in die römische aertzliche Matrikel eingetragen, nachdem er auf die praktischen aertzlichen Fragen von den einzelnen Krankheiten und ihren Heilungen volltreffende Antworten gab.

Mit solchem Aufwand an Wissen machte er sich auf den Weg nach seiner Heimat. Zuerst ist er nach Pozsony gegangen um dem Sanitaetsrat Perbeg von seinem Wissen zu referieren. Ehrlinger war nach Stefan Veszprémi in Reihenfolge der zweite der in Ungarn medizinische Prüfung ablegte. Sein Bruder war der erste unter den Apothekern die ebenfalls vor Perbeg ihre Prüfung bestanden haben. Zwei Stunden lang dauerte die Prüfung und endlich bestaetigte der Sanitaetsrat schriftlich, dass er so die theoretischen, als die praktischen Fragen klar beantwortete, die Einwendungen richtig abwehrte und in der medizinischen Wissenschaft gründlich bewandert is.

Nach dieser Prüfung stand sein Weg endlich zur aertzlichen Praxis offen. Er verbrachte ein Jahr in Sopron, dann vertrat er den schwer kranken Physikus Komáromi in Kőszeg. Hier heiratet er im Jahre 1760 die Witwe Theresia Kelcz und hier liess er seine zwei Töchter taufen. So kam er schon als Familienvater

nach Szombathely in 1762. als Komitatsphysiker. Die Bedingungen seiner Anstellung erhellen die Pflichten und den Wirkungskreis eines Physikus vor 200 Jahren. Er ist verpflichtet in der Residenz des Komitats zu wohnen, bei Generalversammlungen sich in der Stadt aufzuhalten, für 500 Gulden jaerliches Gehalt die Armen, ob Adelige, ob nicht gratis zu kurieren, andere nur für das gebührende Honorar, von den maessiger Vermögenden durfte er nur Lebensmittel annehmen. Zu Zeiten einer Epidemie ist er verpflichtet – wenn auch sein Leben aufs Spiel setzend – die epidemischen Kranken zu behandeln. Wenn ein ansteckender Kranke irgendwo auftaucht, muss er sofort dahineilen und das Übel mit der Hilfe des Komitat-Chirurgs unterdrücken. Wenn gleichzeitig mehrere Toten waeren, soll er den Grund des Todes wenn auch mit Sektion feststellen. Das Gebiet des Komitats darf er höchstens auf drei Tage verlassen. Unterdessen soll ihn ein geübter Chirurg oder Apotheker vertreten. Wenn der Kranke auch weitere Behandlung nötig hat und Geld hat, laesst er einen geübten Chirurg bei dem Krankenbett. Der Physikus hat dafür zu sorgen, dass die Apotheken gut ausgerüstet sind und gebildete, fleissige Apotheker die Medikamente verfertigen. Niemand darf beeinflusst, werden, wo er die Medikamente verfertigen lassen will. Die armen Kranken kann er mit haeclichen Mitteln behandeln, wenn er auf deren Wirkung vertraut. Die Apotheken soll er jaehrlich untersuchen, die verdorbenen Waren vernichten und acht geben, dass der Apotheker die Medikamente nicht über den Preis verkauft. Endlich, dass er nur geprüfte Chirurgen, Apotheker und Hebammen im Komitat dulden soll.

Mit diesen aufgezaehlten aertzlichen Pflichten trachtete das Komitat die in diesen Zeiten sehr haeufig vorkommenden Fehler auszuschliessen. Indem der Arzt im Zusammenhang mit den Epidemien, den richtigeren Behandlungen und der Bildung der Chirurgen, Apotheker, und Hebammen neue Forderungen stellte, half er in erster Reihe den Armen und diente im ganzen der besseren Krankenversorgung.

Das Komitat war seines Physikus schwerer Aufgabe bewusst, deshalb bestimmte er ihm als jaehrliches Gehalt 500 Gulden. Zur gleichen Zeit bekam der Physikus von Komitat Zólyom jaehrlich 100, der vom Komitat Abauj jaehrlich 120 und der Physikus vom Komitat Győr, Sáros jaerlich 150 Gulden. Im ganzen Lande waren nur 8 Komitate die jaehrlich 500 Gulden zahlten, unter ihnen das Komitat Vas. Die nachbarlichen Komitate Sopron, Veszprém und Zala zahlten alle weniger.

Kaum liess sich Ehrlinger an seinem neuen Arbeitsplatz nieder, brach er schon auf, um das Gebiet seines Komitates und seine neuen Mitarbeiter, die Chirurgen, Apotheker und Hebammen kennen zu lernen. Bei dieser Reise suchte er das Heilwasser von Tarcsa auf, das er analysierte und seine Wirkung forschte. Er stellte fest, dass es als Trinkkur alle Verdauungskrankheiten heilt und aufgewaermt als Bad den rheumatischen Leiden, dem Podagra und Arthritis günstig ist. Sein Schlamm wurde an die verschiedenen Glieder geschmiert um das Nervensystem und die Muskeln zu erfrischen. Das Wasser war auch in den nachbarlichen Provinzen bekannt. In jedem Jahr im Herbst kamen ganze Reihen von Wagen mit Faessern und Leiten beladen und lieferten es nach Wien, Graz und anderen westlichen Staedten.

In dem Komitat fand er zwei Apotheken. Die eine war in Szombathely, die andere in Kőszeg. Die erste gehörte Georg Gutten, die andere dem Kollegium der Gesellschaft Jesu. Bei der Untersuchung, wo zwei Abgesandten des Komitates anwesend waren, fanden sie alles tadellos.

Die wichtigste Aufgabe der langen Rundfahrt war die Zusammenzaehlung und Prüfung der Chirurgen. Er ging von Dorf zu Dorf und besuchte in ihrem Heim die Hüter der Gesundheit des Volkes. Er stellte fest, dass in Szombathely vier, in Kőszeg drei, in Rohoncz, Kőrmend, Sárvár, Nemetujvár zwei-zwei Chirurgen taetig waren, in Monyorókerék, Szentgotthárd, Felsőör, Acsád, Dömölk, Szécs, Szentgyörgy, Vasvár, Jánosháza aber nur ein Chirurg fungierte. Ihre Zahl war also insgesamt 24. Die meisten waren von fremder Herkunft, Österreicher, Bayern, Deutschen, aeltere Leute, die laengere Zeit in militaerischen Re-

gimenten gedient, ihr Diplom in Wien erhalten haben und jahrzehntelang bei uns dienten. Einen Teil hat noch Péter Komáromi der Physikus von Kőszeg examiniert. Ehrlinger aeusserte sich dahin: „Wir fanden sie würdig ihr gelerntes Gewerbe und ihren Beruf ohne Schwierigkeiten in unserem edlen Komitat üben zu können. Aber wir machen sie im voraus aufmerksam, dass sie immer auf die Naechstenliebe denken und stets nach reinem Gewissen streben sollen.“ Nur das Wissen der in Németsújvár fungierenden bayerischen Chirurgen erwies sich als unvollkommen. Er mahnt sie, dass wenn sie mit einem Schwerkranken zu tun haben und in der Naehc kein Arzt is, so sollen sie die Chirurgen aus Rohoncz oder Kőszeg um Rat bitten und bei grösseren Operationen ihre Vorschlaegen anhören.

Ich erwahne es als örtliche Beziehung, dass hier in Sárvár der eine Chirurg Hans Michael Flicht ein Österreicher von Wiener Geburt war, der andere Andreas Bárán ein Ungar, geboren in Győr.

In dem ganzen Komitat fand er nur eine geprüfte Hebamme, Frau Katherina Jeiser. Er bemerkt aber, dass es fast in jedem Dorfe Frauen gibt, die den Wöchnerinnen helfen können.

Das Komitat hatte keine von Gemeinkosten bezahlte Apotheker, Chirurgen, oder Hebammen. Sie lebten von dem Honorar und Lebensmitteln, die sie von den Kranken und Wöchnerinnen bekommen haben. Ihr einziger Vorgesetzter war Ehrlinger, der ihnen schon im Jahre 1768 eine Instruktion in 12 Punkten zusammenstellte. Da betonte er nachdrücklich, dass sie alle seine Untergebenen sind, die seinen Anordnungen und Anweisungen folgen müssen. Im Gebiet des Komitates sollen sie sich so verteilen, dass die Kranken ohne Mangel versorgt sein sollen, da ihr eigener Unterhalt nur so gesichert sein kann. Eine neue Apotheke gründen, eine neue Chirurgwerkstatt öffnen, eine neue Hebamme anstellen darf man nur mit seiner Billigung. Niemand soll sich unterstehen ausser den gebildeten Personen, als Apotheker, Chirurg oder Hebamme zu fungieren, sonst werden sie streng bestraft. Innere Krankheiten heilen soll ausser dem Physiker niemand wagen. Diese Kranken soll zuerst der Arzt, oder

der Physikus sehen. In Abwesenheit des Physikus soll der Chirurg die inneren Kranken nach aertzlicher Anweisung behandeln. Chirurgen und Bademeister sollen sich nicht unterstehen bei Fieberkranken Ader schlagen, weil sie damit der Leber und der Milz schaden. Bei unvernünftigem Aderlassen können auch die staerksten Menschen plötzlich umkommen. Er macht sie aufmerksam, dass sie sich hüten sollen bei Jungfrauen und Witwen Ader öffnen, weil sie es wegen Fehlgeburt fordern könnten. Wenn jemand bewusst eine Fehlgeburt abzuleiten wagt, auf den wird das Gesetz des Magistrates als abschreckendes Beispiel niederschlagen.

Ehrlinger vergass in seinen Instruktionen auch die Pflicht der Apotheker nicht: der Apotheker soll für die Anschaffung der frischen Medikamenten sorgen, bei der Wahl der Grundstoffe, bei der Verfertigung und der richtigen Ausarbeitung der Zusammensetzungen soll er die gesetzmaessige Vorschrift einhalten. Er soll sich der Medikamentfaelschung enthalten und soll nicht versuchen für die Medikamente höheren Preis verlangen, als der gestattete.

Ehrlinger erfüllte vollkommen die bei seiner Anstellung übernommenen Pflichten. Ebenso führten die Apotheker, Chirurgen und Hebammen seine Anweisungen aus. Nur so kann ich es mir vorstellen, dass ich in dem studierten Archivmaterial keine Klage aus dem Komitat Vas fand, hingegen in anderen Komitaten die verschiedensten Eingaben den Magistrat und Statthalterrat beschaeftigen. Die Physiker beneideten einander, Apotheker gerieten in Schwierigkeiten wegen der teuren Medikamente, Chirurgen machten Fehler und Hebammen wurden an den Pranger gestellt.

Keine gedruckten Werke, keine medizinischen Entdeckungen, keine Plaene oder Vorschlaege von weltbekannter Bedeutung bewahren den Namen von Ehrlinger. Auch er war nur ein gemeiner Soldat in dem Kriege, welchen hochberühmte Vorgaenger für die Verbesserung des ungarischen Santitaetswesens angefangen haben. Sein Schwert war das Wissen, die Gewissenshaftigkeit, ein weiter Gesichtskreis, Objektivitaet und vor allem die

aerztliche Ethik. Alle solche Eigenschaften, ohne welche wir uns einen wahren Physikus nicht vorstellen können, Ehrlinger aber war einer im wahren Sinne des Wortes.

QUELLEN

Stefan Weczprémi: Succinta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia.

Julius Magyar Kossa: Magyar Orvosi Emlékek;

Országos Levéltár Kamara: Nádasdy számadások B. 1563. P. 11.

Országos Levéltár Helytartó Tanács Act. Sanit. Lad. B. fasc. 31. No. 1.

Országos Levéltár Helytartó Tanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 33. No. II.

Országos Levéltár Helytartó Tanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 34. No. I.

Országos Levéltár Helytartó Tanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 34. No. 16.

Országos Levéltár Helytartó Tanács Act. Sanit. Lad. A. fasc. 34. No. 12.

Köszegi rom. kath. anyakönyv.

Orvosi Tár 1839.

ERINNERUNG AN GÁSPÁR SZEGEDI-KÖRÖS

Von Dr. József Bencze (Szombathely)

Nach der Niederlage bei Mohács (1526) wurde Ungarn in drei Teile zerstückelt. Diese Zerspaltung des Landes führte zur grenzenlosen Verödung und zur Verelendung des Lebens.

Der grösste Teil Ungarns trug ächzend das Joch der Türkenherrschaft. In Siebenbürgen wüteten ewige Parteikämpfe, die Fürsten liebäugelten bald mit Konstantinopel, bald mit Wien, um zum Habsburger Haus Beziehungen anzuknüpfen. Nordtransdanubien und das damalige ungarische Hochland (die heutige Slowakei) standen zum grossen Teil unter der Herrschaft Wiens.

Der eine Teil des hohen Adels verhielt sich zweizüngig, der andere verschloss sich tief in seine Schlösser und Burgen, in Schweigen verhüllt, in banger Sorge um die Zukunft.

Die grosse Masse des unbemittelten Landvolkes, Leibeigene und Dienstleute fristete in unglaublichem Elend und in grosser Armut ein nahezu tierisch kümmerliches Dasein.

Jedermann glaubte, das ungarische Vaterland sei dem endgültigen Untergang nahe.

Inmitten dieses jämmerlichen Zustandes, in diesem Elend fand sich immerhin ein ehrenhafter, wahrer Ungar, der sich stolz emporraffend verkündet hat, man müsse mit geballter Faust ums Dasein kämpfen, das Volk Ungarns retten, dem Volke Trost und Mut einflössen, um sodann – wenn auch nach langer Zeit – das Gebiet Ungarns vom Feinde befreien zu können.

Dieser wahrhafte Ungar hiess Tamás Nádasdy, zu seinen Dominien gehörte die Burg Sárvár (Westungarn-Komitat Vas) seine Gattin, Orsolya Kanissay, war seiner würdig: im Lebenskampf von der Liebe zum ungarischen Volke erfüllt.

Anfangs hatte auch Nádasdy mit den Siebenbürgern verhandelt doch angesichts der ewigen Zwietracht war er zur Einsicht gelangt, keine Erfolge erzielen zu können, er suchte daher eine Verständigung zum Wohle des Landes mit dem Wiener Hof anzubahnen, sein Streben galt im edelsten Sinne des Wortes dem Vaterland, der Rettung des ungarischen Volkes, zunächst des nackten Daseins.

Als bald wurde Nádasdy zum Palatin Ungarns gewählt, zum ersten Würdenträger des Landes, damit er seine grossen Machtbefugnisse in den Dienst des ungarischen Volkes stellen könne.

Die gesamten Einkünfte seiner riesigen Besitzungen wandte er nun dem Kampfe gegen die Türkenherrschaft und dem Wohl des ungarischen Volkes zu.

Nádasdy war ein äusserst gebildeter und kluger Mann, seine Studien führten ihn nach Buda, nach Graz, nach Wien, Padua, Bologna und Neapel. Seine in Urschrift im Ungarischen Landesarchiv aufbewahrten Briefe bezeugen, dass er 5-6 Jahre im Ausland verbracht hat. Dort wurde er sich dessen bewusst, wie tief der geistige und materielle Bildungsstand des ungarischen Volkes, im Vergleich zu dem des italienischen und deutschen, gesunken ist . . .

Und er hat aus seinen Gedanken kein Geheimnis gemacht. Er liess sie vor dem Kaiser und den ungarischen Aristokraten laut werden. Sein Entschluss war rasch gefasst, es folgten ihm Taten.

Er setzte alle seine Kräfte gegen den Türken ein, stellte auf eigene Kosten ein Heer auf, auch für die Verpflegung aus eigenen Mitteln sorgend, zur Verteidigung der nördlichen Gebiete Transdanubiens. Seine Briefe sind in dieser Zeit bald aus dem Feldlager bei Kanizsa, bald wieder aus Wien datiert, dann steht er unter Pápa im Kampf mit den Türken, um als bald die Verteidigung der Burg Tata zu leiten. Der Türke unternimmt zwar ein-

mal einen Vorstoss in der Richtung Wien, macht auch vor den Mauern von Sárvár einigemal Halt, diese Festung einzunehmen gelingt ihm nicht, waren doch ihre Basteien von den schäumenden Wogen der Raab umflutet. Unverrichteter Dinge zogen die Osmanenscharen ab.

Inzwischen hatten Nádasdy und Ferenc Enyingi Török die Südgrenze gründlich befestigt, es trat für Nádasdy eine Atempause ein, er vermochte nun, sich mit den traurigen Zuständen des ungarischen Volkes befassen. Der Türke verhielt sich verhältnismässig ruhig, um festen Fuss zu fassen auf dem von ihm besetzten Gebiet.

Tamás Nádasdy ging nun in der Burg Sárvár mit seiner Gattin daran, den ungarischen Bildungsstand zu fördern: er organisiert „kleine Grundschulen“, wo die Kinder der Leibeigenen und der Dienstleute Schreiben-Lesen lernen, auch „Briefschulen“ unterhält er, an die aus der Fremde Lehrer höheren Grades eingeladen werden, um dort auch Gegenstände des Gymnasialunterrichts zu lehren; er trägt sich sogar mit dem Gedanken der Errichtung einer Akademie. Er gründet eine Buchdruckerei, in dieser wurden die ersten Bücher in ungarischer Sprache gedruckt. Buchdruckereien gab es in Ungarn auch etwas früher schon (in Buda und Brassó-Kronstadt), in letzteren wurden aber nur deutsche und lateinische Werke in Druck gelegt; die Buchdruckerei zu Sárvár hat als erste für ungarische Bücher gesorgt.

In den Schulen wurden von Nádasdy 150–200 Kinder und Jünglinge mit Kost und Bekleidung versehen, als Schulmeister und höhere Lehrer wirkten – um nur einige der bedeutendsten zu nennen – János Szilveszter, Benedek Abádi, Mátyás Dévai Biró, Mátyás Szilárdi. Hier lebte und fand den Tod Sebestyén Tinódi Lantos – der „fahrende Lautenspieler“ und Dichter –, und hier hat István Beythe sein grosses Pflanzenbuch geschrieben, später von seinem Sohn, István fortgesetzt. Hier wurde die berühmte erste ungarische Grammatik gedruckt, und nachher das grossartige Denkstück der ungarischen Literatur „Az országban való sok romlások okairól“ („Über die Ursachen der vielen Verderbnisse in unserem Lande“).

Es ist ganz selbstverständlich, dass dieser kulturelle Mittelpunkt das Gesundheitswesen nicht ausser Acht lassen durfte. Tamás Nádasdy hatte wahrscheinlich schon während seines Aufenthaltes in Padua den damals dort studierenden Gáspár Szegedi Kőrös kennengelernt. Mit Nádasdy gut befreundet studierte ebenfalls in Padua zur selben Zeit Lőrinc Révai. Dieser erwähnt in einem 1752 an seinen Vater gerichteten Brief, dass unter den ungarischen Studenten sich auch ein gewisser Gáspár Szegedi Kőrös befinde.

Einer armen Leibeigenenfamilie entsprossen, zog Gáspár Szegedi Kőrös mit recht wenig Geldmitteln versehen von Szegedin ins Ausland, um dort weiterzustudieren. Er selbst berichtet in einem späteren Brief darüber, wie unendlich dankbar er der Mutter und den Geschwistern sei, die ihr geringes Hab und Gut restlos zu Geld gemacht hatten, um seine Italienreise zu ermöglichen.

Ausser Padua hat er auch mehrere andere Universitäten in Italien besucht, ja sogar nahezu ein halbes Jahr auch in Griechenland, in Athen verbracht.

Gelegentlich einer neueren Begegnung mit Tamás Nádasdy diesmal schon in Wien, wurde er von diesem sogleich aufgefordert, sich nach Sárvár zu begeben. Der junge Arzt hätte der Einladung gerne Folge geleistet, wollte aber nicht wortbrüchig werden: er hatte schon vorher dem Obergespan des Komitats Pozsony sich verdungen. Kaum ein halbes Jahr später trifft er aber schon in Sárvár ein und wird dort – wie er in einem Brief berichtet – von Tamás Nádasdy und Orsolya Kanissay mit „grosser Reverenz“ begrüsst.

Im Südtrakt des Schlosses richtet man ihm eine Wohnung und eine Apotheke ein, es wird ihm ein Apotheker beigegeben, der frühere Chirurg, namens Peter, verbleibt eine Zeit lang noch als Assistent an seiner Seite, um später nach Csepreg versetzt zu werden.

Die persönlichen Eigenschaften und Charakterzüge von Nádasdy und seiner Gattin machen auf Gáspár Szegedi Kőrös tiefen Eindruck, er ist ihnen liebevoll zugetan, ohne jedoch – ihr

in lateinischer und ungarischer Sprache geführter Briefwechsel bezeugt es – dienerisch untertänig zu werden.

In solcher Umgebung wirkt und arbeitet Gáspár Szegedi Kőrös, der erste ungarische praktische Arzt mit Universitätsbildung.

Hier ging und kam er, auf den Fliesen von Sárvár wiederhallten die Eisenbeschläge seiner Stiefel, hier behandelt er die hochgeborene Familie, das Hofvolk, Schreiber, Leibeigene und Dienstleute, seine ärztliche Praxis erstreckt sich auf die ganze Umgebung und auf nahezu das ganze Gebiet des nördlichen Transdanubiens. Sein Ruhm zieht stets weitere Kreise. Er wird in weitentlegene Gegenden gerufen, muss, bald zu Pferd, bald, oft mit gewechseltem Vorspann, grosse Strecken durchreisen. Das im Budapester Landesarchiv hinterlegte Briefmaterial führt die Gestalt eines klug überlegten, gewissenhaften, stets heiteren Arzten uns vor.

Oft wurde er brieflich um ärztliche Ratschläge ersucht, berrittene Boten brachten und trugen schriftliche Frage und Antwort wie auch das verordnete Medikament, das auf seine Anweisung vom Schlossapotheker sogleich hergestellt worden war.

Die Heilkräuter stammten aus Sárvár, sie wuchsen in der Nähe des Schlosses, im mächtigen „Herbarium“, welches nach seinen Anleitungen vom Schlossgärtner namens István Kerti angelegt und gepflegt wurde. Die Kunde von diesem Kräutergarten war alsbald auch nach Wien gelangt und auch die Heilpflanzen selbst wurden in vielen Wagenladungen dorthin und nach Krakau befördert.

Gáspár Szegedi Kőrös war nicht nur ein hervorragender Fachmann des Kräuterwesens, vielmehr auch ein gewandter Kräutermaler.

Seine uns erhaltenen Briefe, zum grösseren Teil lateinisch, zum kleineren ungarisch geschrieben, sind wertvolle Stücke der ungarländischen Medizingeschichte, gleichzeitig aber ebenso wichtige Sprachdenkmäler und auch von gesellschaftswissenschaftlicher Bedeutung. Aus diesen Briefen ist ersichtlich, dass seine medizinische Praxis niemals mit mystischen Elementen vermischt war, Hexerei und Aberglauben waren ihm verhasst, er verfolgte beide.

Er bekannte sich in Theorie und Praxis zur Natur als Heilfaktor, – wie aus einem seiner Briefe hervorgeht – gedenkt er mit tiefer Verachtung der Wiener kaiserlichen Doktoren, die Anhänger abergläubischer Mystik waren.

Mit seinen italienischen Freunden und ehemaligen Professoren, denen er aufrichtige Liebe und Achtung entgegenbrachte, wechselte er lange Zeit hindurch Briefe.

Im Schloss der Gemeinde Monyorókerék (Komitat Vas – zurzeit Eberau in Burgenland) wurden im Archiv der Familie Erdödy u. a. zwei Briefe von Gáspár Szegedi Kőrös gefunden, in einem dieser Briefe erwähnt er seinen italienischen Freund Antonius Fracantinus, Professor in Padua, im anderen einen ebenfalls Paduaner Professor namens Mattioli und empfiehlt diesen als vertrefflichen „pharmacobotanicus“ seinem Dienstgeber. In demselben Familienarchiv wurde auch das Original eines Briefes, den Mattioli an Szegedi Kőrös richtet und ihn mit verschiedenen Ratschlägen bezüglich der Heilkräuterpflanzung versieht, – aufbewahrt.

Diese Briefe waren den ungarischen Medizingeschichtlern bisher unbekannt. Wir bemühen uns, baldmöglichst Photokopien dieser Briefe zu beschaffen.

Wir behaupten durchaus nicht, dass Gáspár Szegedi Kőrös ein in seinem Zeitalter hervorragender Gelehrter der Medizinwissenschaften gewesen sei, aus allen einschlägigen Urkunden geht aber hervor, dass er ein äusserst scharfsinniger und vorzüglicher praktischer Arzt war, ein ganzer Ungar im besten Sinne des Wortes, der Wohltäter von Reichen und Armen, der oft unter lebensgefährlichen Umständen weite Reisen unternahm, um je einen schwerkranken Leibeigenen zu heilen.

Nach 8–9 in Sárvár verbrachten Jahren, verhelichte er sich und übersiedelte nach Pozsony, wo er das Opfer einer Pestepidemie wurde ebenso wie sein einstiger Dienstherr Tamás Nádasdy, den ein Jahr vorher die Pest ereilt hatte.

Den offenen, klaren Verstand dieses braven ungarischen Arztes lässt kaum etwas besser erkennen, als ein Brief, den er 1557 in das Feldlager seinem Brotherrn nach Kanizsa schrieb. Der

lateinische Urtext lautet, ins Deutsche übertragen, wie folgt: „Hie und da wüetet die Pest. Wenn Euer Gnaden, Herr Palatin, die Burgtore zu schliessen befehlen, so entgehen wir hier drin der Seuche, aber das arme Ungarvolk dort draussen fällt ihr zum Opfer. Ich dachte mir daher, es wäre richtiger, die Strassen, von Oedenburg und Pápa, wo die Pest schon wild tobt, mit Wachposten zu besetzen und weder Menschen noch Tiere, die von dort kommen, hereinzulassen.

Ich kenne die Denkart Eurer Gnaden, Herr Palatin, und Ihr gutes Herz, ich bin gewiss dessen, dass Euer Gnaden so handeln werden (wie ich rate), denn liessen wir die Schlosstore schliessen, so würde das Dienervolk all sein Vertrauen, den Glauben an Euer Gnaden verlieren.“

Dieser Brief bedarf kaum einer Erläuterung.

Tamás Nádasdy und seine Gattin Orsika Kanissay waren ebenso wie ihr braver Arzt Gáspár Szegedi Kőrös dem ungarischen Volke in aufrichtiger Liebe zugetan. Sie hatten alles darangesetzt – soweit es in ihrer Macht lag – das Wohlergehen, den Bildungsstand des Volkes zu fördern.

Heute, nach vierhundert Jahren, ist dieses Schloss wieder in den Dienst des ungarischen Volkes, seines kulturellen Aufstieges gestellt worden. Die Geschichte liess ihm Gerechtigkeit widerfahren . . .

Dieses wunderschöne Schloss war bis 1671 im Besitz der Familie Nádasdy. Damals liess der Kaiser den Enkelsohn von Tamás Nádasdy, Ferenc Nádasdy wegen Teilnahme an der Verschwörung, deren Führer Wesselényi war, hinrichten. Seine Besitztümer wurden konfisziert, die äusserst wertvollen Kostbarkeiten samt den in ganz Europa berühmten Goldschmiedarbeiten auf 42 Fuhrwerker nach Wien gebracht.

Das Schloss und die umliegenden Dominien wurden von Kaiser seinen Getreuen verschenkt, die Familie Draskovich, einem reichen italienisch-slowenischen Krämergeschlecht entstammend aus Görz eingewandert, erhielt als Schenkung des Schloss Sárvár, von dieser wurde es an die bayrische Königsfamilie der Wittelsbacher verkauft, in deren Besitz es bis 1945 geblieben war.

Die Nazis und Pfeilkreuzler hatten es unterminiert, um es die Luft zu sprengen, zum Glück gelang es aber einem braven, heldenmütigen Ungarn, die Zündschnur im letzten Augenblick zu zerschneiden...

Das Schloss, ein jeder Stein darin, der wundervolle Rittersaal, dessen Fresken ringsum von István Dorfmeister gemalt, die Fresken der oberen Reihe und am Plafond, mit dem Handzeichen HRM, das zeitgenössische Werk eines unbekannt ungarischen Malers, all diese Räume sind voll vom Hauch der Geschichte... Wir aber vergegenwärtigen vor unseren Augen die Gestalt der ersten ungarischen praktischen Arztes... wir hören den Wiederhall seiner festen Schritte... und huldigen seinem hehren Andenken und mit diesem dem des werktätigen ungarischen Volkes jener Zeiten mit glühender und verehrungsvoller Lieben im Zeichen erhebenden geschichtlichen Werdens, der medizingeschichtlichen Erinnerung...

A kiadásért felel a Medicina Egészségügyi Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Rónai András
Műszaki vezető: Rózsa István — Műszaki szerkesztő: Kerék Elemér
Terjedelem: 11 (A/5) iv, — Példányszám: 700 — Azonossági szám 359

59/8395 — Egyetemi Nyomda, Budapest — F. v.: Janka Gyula

